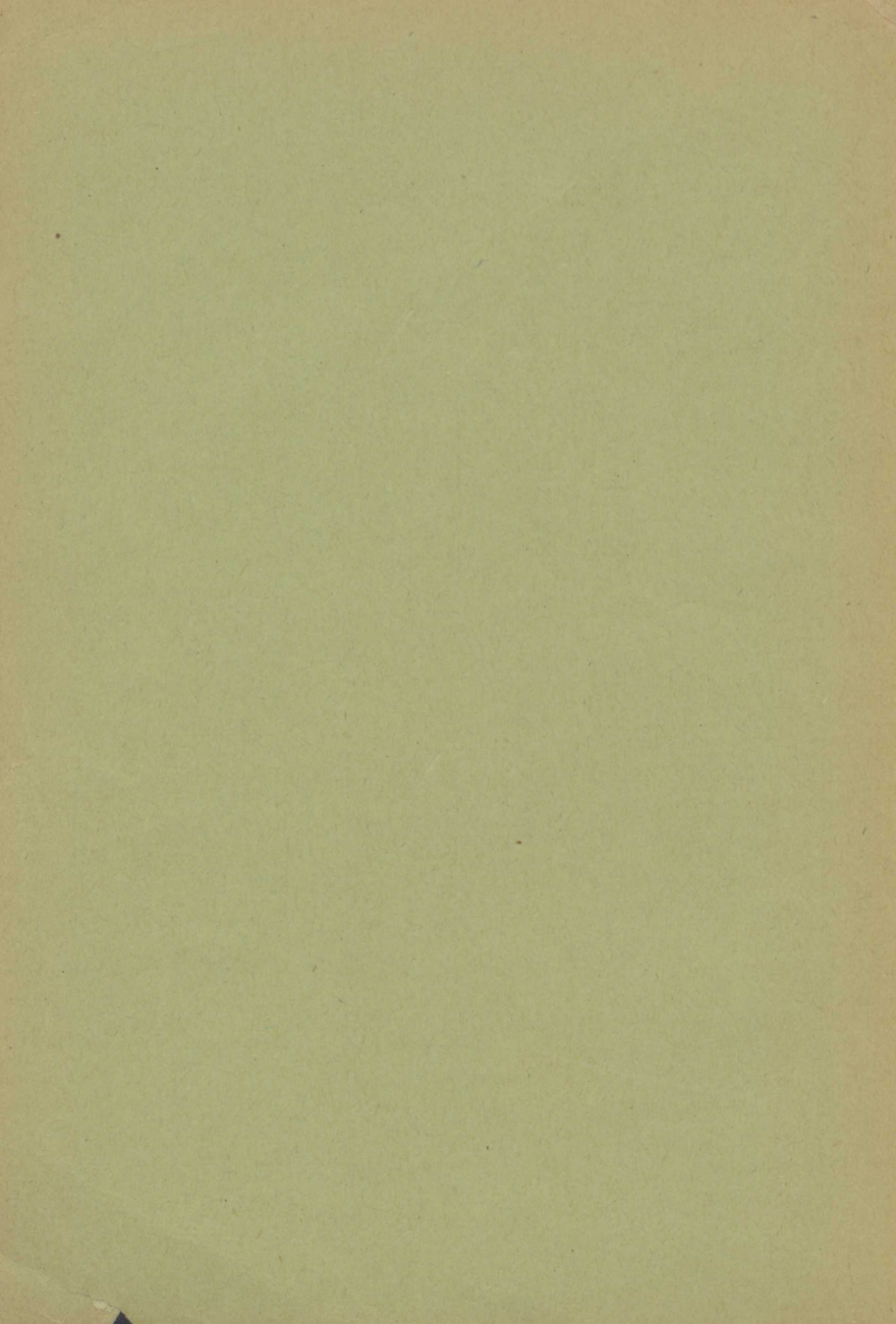

II.
SREDNJI VEK

SESTAVIL
ANTON KROŠL

10927/67/2

D 01 -08- 2012 /398

Srednji vek zgodovine je razdobje od začetka preseljevanja narodov (375) do odkritja Amerike (1492). [Drugivажni dogodki, ki jih lahko označujemo kot začetek srednjega veka, so: prenos prestolnice rimskega imperija iz Rima v Bizancij (328), trajna delitev rimskega imperija na vzhodni in zapadni del (395), propad zapadnorimskega cesarstva (476)].

To tisočletje kaže sledeče splošne značilnosti:

1. **Obnovitev in nadaljevanje borbe** med vzhodnim in zapadnim kulturnim krogom (vrhunec te borbe — križarske vojske).

2. **Vstop svežih, neizčrpanih narodov** (Germani, Slovani) v zapadni kulturni krog; njegove pridobitve ti narodi večinoma prevzamejo in razvijejo do visoke stopnje.

3. Osrednja točka miselnosti srednjega veka je bila **transcendentalnost**, misel na posmrtnost; ta miselnost je omogočila **dominanten položaj Cerkve in papeštva** nad posvetno oblastjo.

4. Postanek in razvoj specifičnega srednjeveškega gospodarskega reda — **fevdalstva in meščanstva** (cehovstva).

Srednji vek delimo na tri dobe:

1. **zgodnji srednji vek** (doba preseljevanja narodov in splošnega ustaljenja evropskih prilik, 375—896);

2. **visoki srednji vek** (doba gotike in križarskih vojsk, doba papeškega univerzalizma, 896—1270);

3. **pozni srednji vek** (doba humanizma in renesanse, doba iznajdb, doba prehoda naturalnega gospodarstva v denarno, 1270—1492).

ZGODNJI SREDNJI VEK

375 — 896

Germani.

Germani so kakor Slovani član arijske skupine. Njihova pradomovina je bila med Vislo in Wesero in je segala na sever v Skandinavijo.

Prvotna delitev v Severne, Vzhodne in Zapadne Germane:

Vzhodni Germani so bili: Rugijci, Heruli, Gepidi, Goti, Burgundci, Vandali i. dr. — Zapadni Germani so bili: Langobardi, Kimbri, Angli, Frizijci, Heruski, Hermunduri, Markomani, Kvadi, Svebi i. dr.; vsi so bili med seboj silno razcepljeni in razdvojeni; v 2. in 3. stoletju po Kr. pa so se združili v pet velikih plemenskih enot: 1. Sasi (ob Severnem morju), 2. Franki (med Renom in Severnim morjem), 3. Alamani (od izvira Rena do Mena), 4. Turingijci (od Mena do Mulde), 5. Goti (severno od spodnje Donave). Severni Germani so ostali v svojih prvotnih bivališčih; njih potomci so današnji Danci, Švedi in Norvežani.

Verstvo. Najvišji bog je bil V o d a n (Wotan ali Odin), dalje D o n a r (Thor, bog groma), Ziu (Saxnot, bojni bog), Frigg (Freya, Vodanova so-

proga) i. dr. — Nižja božanstva so bila: vile (nikse, nimfe, žalik-žene), rojenice, zmaji, duhovi, skratje, velikani itd. V pradomovini niso imeli še templjev, ampak so častili božanstva na gorah in v gajih, pod rimskim vplivom so pričeli graditi nato templje in upodabljati bogove v kipih in slikah. — Verovali so v posmrtno življenje duš padlih junakov v Valhali, kjer jim strežejo bojne deklice valkire.

Gospodarske in socialne razmere so bile splošno podobne staroslovanskim; poljedelstvo in živinoreja sta bili glavni panogi, enakovreden jima je bil lov in ribolov. Zemlja je bila skupna narodna last.

Osnova socialnega življenja je bila družina. Večje število družin se je združilo v občestvo; taka občestva so se združila v župo, župe zopet v plemena. Vzhodni Germani so imeli na čelu plemen že v pradomovini kralje, ostali Germani so jih volili šele s pričetkom preseljevanja. — Mest niso imeli, ampak samo vasi in samotne dyorce. — Razlika je bila med svobodnimi in nesvobodnimi; v družinskem krogu je uživala žena največje spoštovanje.

V Kristusovem času so imeli hude boje z Rimljani, ki so hoteli zavzeti vso Germanijo (Varo poražen od Arminija, kneza Heruskov, 9 po Kr. v Tevtoburškem lesu), sledili so neprestani navali čez Donavo in Ren; Goti, ki so prišli okoli 180 do Spodnje Donave, so se deloma naselili 348 pod vodstvom arijanskega škofa Wulfila v Meziji, da bi tako čuvali rimsko mejo pred vpadi barbarov. Wulfila je prevedel sveto

pismo v gotski jezik; ta prevod je še sedaj ohranjen (»codex argenteus« v Upsali na Švedskem); je najstarejši germanski književni spomenik.

Preseljevanje narodov.

Huni, nomadski narod uralsko - altajskega pokolenja, so navalili

372 skozi »vrata narodov« (nižina med Uralskim pogorjem in Kaspiškim jezerom) na stepni narod Alanov (podrobno nepoznan) ob Volgi in Donu, ga premagali in

375 uničili vzhodnogotsko državo ob severni obali Črnega morja. Kralj Vzhodnih Gotov Ermanarik je padel. — Ostanki svobodnih Vzhodnih Gotov so hkrati s Huni pritiskali na Zapadne Gote. Ti so se umeknili; poganski del je šel pod Atanarikom na Erdeljsko, krščanski del pa pod Fritegernom in Alavivom čez Spodnjo Donavo v Mezijo in Trakijo, kjer jim je odkazal rimski cesar Valens zemljišča. — Zavaljo spora z rimskimi carinskimi uradniki pri prehodu čez Donavo pa so se Zapadni Goti uprli in

378 pri Odrinu (Hadrianopolis) porazili cesarja. Valens je umrl. Njegov naslednik Teodozij je sklenil z Goti dogovor, da varujejo kot foederati rimsko mejo proti stalni plači in zemljiščem.

Medtem se je razširila država Hunov na vse dežele severno od Donave, med drugim tudi na razna slovanska plemena.

395 je umrl Teodozij; definitivno se je rimski imperij razdelil na Vzhod in Zapad. — Vzhodnemu delu (glavno mesto Bizancij, Konstantinopolis, Carigrad) je postal vladar Arkadij, zapadnemu delu (glavno mesto Rim in Ravena) Honorij.

Ker Arkadij ni plačal Zapadnim Gotom dogovorjene plače, se je dvignil njihov kralj Alarik z vsem svojim narodom in opustošil Makedonijo, Ilirijo, Grčijo in prodril celó na Peloponez. — Bizantinci so se zatekli po pomoč k Rimljanom, ki so poslali svojega vojvodo Stiliha (po rodu Vandala) nad Zapadne Gote. — Ti so se bitki izognili, se pobotali z Bizantinci, ki so Alarika imenovali za »ilirskega vojvodo« (dux Illyriae) in se vrgli nad zapadnorimsko državo;

401 je Alarik prvič vdrl v Italijo, vendar ga je Stiliho ponovno premagal.

Medtem so se pričele na vsej meji zapadnega rimskega cesarstva hude borbe z različnimi germanskimi plemeni, ki so

405 prodrla celó v Italijo, vendar jih je Stiliho vse uničil.

406 so Vandali, Svebi in Alani prekoračili Ren in

409 pridrli v Španijo. Vandali so zasedli južni del (Vandalicia — Andaluzija), Alani jugozapad (Lusitania), Svebi severozapad (Gallaecia).

Istočasno so zavzeli Franki severno Galijo, Burgundci pokrajine ob srednjem Renu (glavno mesto Worms). — Honorij je sedaj umaknil rimske legije iz Britanije, ki jo je Rim za vedno izgubil.

- 408 je bil Stiliho v Italiji odstavljen in na ukaz cesarja Honorija umorjen; Zapadni Goti so prišli drugič v Italijo. Alarik je izsilil od Rimljanov, da so proglasili za proticesarja Atala; Honorij se je vzdržal v Raveni. — Ker sta se Atal in Alarik kmalu sprla, je
- 410 pridrl Alarik tretjič pred Rim, ga zavzel in oplenil; nato se je umaknil v Južno Italijo, da bi zavzel Sicilijo in Afriko. Ob Busentu je umrl.
- 415 Alarikov svak Ataulf se je najbrž pogodil s Honorijem; odvedel je Gote v južno Galijo, se poročil s Honorijevo sestro Placidijo, zavzel v borbi z drugimi Germani del Španije z Barcelono, kjer so ga umorili. Njegov brat Valia se je pogodil s Honorijem, ki mu je odstopil južno Galijo pod rimsko nadoblastjo; tu je ustanovil
- 415—711 zapadnogotsko kraljestvo, ki je obsegalo južno Galijo in večji del Španije in se kmalu otreslo rimske nadoblasti. Glavno mesto sprva Tolosa (Toulouse), od 507 dalje Toledo.
- 429 so zapustili Vandali zavoljo neprestanih napadov Zapadnih Gotov in na povabilo upornega rimskega upravitelja province Afrike, Bonifacija, svoja španska bivališča in zavzeli pod svojim kraljem Gejzerikom v hudih borbah severno Afriko, kjer so ustanovili svoje
- 429—534 vandalsko kraljestvo. Postali so dobri mornarji in so kot morski roparji plenili po vsem Sredozemskem morju. Njihovi važnejši vladarji so: Gejzerik, Hunerik, Gelimer. — Nji-

hova španska posest je prešla v roke Zapadnih Gotov, ki so tako potem, ko so še l. 585 uničili državo Svebov v severozapadnem delu, zagospodovali vsemu Pirenejskemu polotoku.

447 so Burgundci dobili za časa svojega kralja Gundakarja (junaški spev »Nibelungenlied« ga imenuje Guntherja) posesti ob zgornjem Rodanu in ob Sâoni. Alamani so zasedli prejšnjo burgundsko posest (Alzacijo in švicarsko planoto).

449 so Angli, Sasi in Jüti zasedli Britanijo, kamor so jih poklicali domačini na pomoč proti sovražnim napadom Piktov in Škotov. Vodila sta jih napol bajeslovna vojvodi Hengist in Horsa; ustanovili so v Britaniji 7 držav: Kent, Sussex, Essex, Wessex, Ostangeln, Mercia, Northumbria. — Krščanske Brite so potisnili deloma na zapad otoka (Wales, pripovedke o kralju Artusu), deloma so se preselili v Bretonijo (Aremorica) v Galiji.

Tako je vladal zapadnorimski cesar samo še Italiji, srednji Galiji (med Loire-o in Somme-o), Noriku in Dalmaciji.

434—453 Atila (= očka; pri Germanih: Etzel) je zedinil vsa razcepljena hunska plemena v enotno, močno državo s središčem v Panoniji (prestolnica nekje blizu Budimpešte); država je segala od Vzhodnega do Kaspiškega morja in Donave, od Rena daleč v Azijo. Mnogo slovanskih in germanskih plemen mu je bilo podložnih.

451 je prodril Atila z veliko vojsko daleč v Galijo, vendar so se mu postavili v bran združeni galski

Germani in rimske legije na Katalaunskih poljanah (med Châlons-sur-Marne in Troyes), bitka je ostala neodločena, vendar se je Atila vrnil nazaj čez Ren.

452 je Atila prodril v Italijo, razrušil spotoma Oglej (Aquileia), katerega prebivalci so zbežali na lagune in tako ustanovili Benetke. — Atila je opustošil Padsko ravnino in drevil proti Rimu, vendar se je vrnil na prošnjo poslanstva mesta Rima, katero je vodil papež Leon I.

453 je Atila umrl v Panoniji; po njegovi smrti je njegova država razpadla. Večinoma so se Huni vrnili nazaj v Azijo in južnoruske stepe, kjer so se pomešali z Obri, Bolgari in Kazari. — Slovanska in germanska plemena so postala tako zopet svobodna. Nekatera germanska plemena so si ustanovila lastne države: Gepidi v Daciji (Erdeljsko), Vzhodni Goti v Panoniji. Slovanska plemena so zasedla pokrajine do Labe in Sale. V tem času so zasedli svoje današnje dežele tudi Čehi in Slovaki in najbrž tudi severnopanonski Sloveni.

455 Zapadnorimski cesarji, sami slabiči, so izgubili vso izvenitalsko posest. — Cesar Valentinian III. je bil umorjen. — Njegova žena Evdoksija je (domnevno) poklicala na maščevanje Vandale, ki so 14 dni strahovito plenili po Rimu, uničili nešteto dragocenih kulturnih spomenikov, sežgali mnogo palač, rokopisov i. dr. (vandalizem). — Poslej so se vrstili na prestolu razni vladarji med neprestanimi boji, dokler ni

476 Herulec Odovakar strmoglavil poslednjega zapadnorimskega cesarja Romula Augu-

stula in tako uničil zapadnorimsko cesarstvo. Nato je

476—493 vladal Italiji in ji priključil še Norik in Dalmacijo.

V tem času je postal kralj arijanskih Vzhodnih Gotov, ki so imeli svoja bivališča v Panoniji, Teoderik »Veliki«. — Sklenil je dogovor z bizantinskim cesarjem Zenonom, ki mu je podelil naslov patricija in konzula, in je začel prodirati z vsem svojim narodom proti Italiji,

489 je porazil Odovakra ob Soči in ga oblegal nato v Raveni do

493, ko ga je zajel in dal usmrtiti. — Nato je osnoval

493—555 vzhodnogotsko državo v Italiji, katero je vso osvojil, ji pridobil še Sicilijo in ji priključil

507 južno Galijo, katero bi bili sicer Zapadni Goti izgubili v borbi s Franki. Teoderik je ščutil rimsko kulturo in njene spomenike in skušal izgladiti razliko med Goti in Italiki, kar se mu pa ni posrečilo, ker so bili Goti arijanci, Italiki pa katoliki. — Na svojem dvoru v Raveni, ki ga je okrasil z lepimi stavbami, je zbiral rimske umetnike in znanstvenike. Njegov minister Kasiodor je spisal na njegovo povelje zgodovino Gotov. Priznavala so ga tudi druga arijanska plemena kot vladarja in zaščitnika miru.

526 je Teoderik v Raveni umrl (v germanskih junaških spevih nastopa kot sodobnik Atilov pod imenom Dietrich von Bern — Verona);

533 je uničil bizantinski vojskovodja Belizar vandalsko in nato

535—555 Narzes vzhodnogotsko državo v Italijo.

Ostanki Vzhodnih Gotov so se pomešali med druga germanska plemena. — Tako sta izginili vandalsko in vzhodnogotsko pleme.

Afrika in Italija sta postali provinci vzhodnorimske države; Italijo je upravljal kot prvi eksarh Narzes s sedežem v Raveni. Hkrati s tema provincama sta pripadli vzhodnorimskemu cesarstvu tudi večina Panonije in Dalmacije.

Del Panonije in Norika, torej vse današnje slovenske kraje, so bili zasedli v začetku 6. stoletja Langobardi; ti so uničili v zvezi z Obri ali Avari

566 državo Gepidov in se nato izselili pod vodstvom kralja Alboina

568 v Italijo, kamor jih je (domnevno) pozval Narzes, ki se je bil sprl z bizantinskim dvorom. Langobardi so zasedli vso severno in večino srednje Italije in osnovali svojo državo z glavnim mestom Pavía (Ticinum). — Bizantincem je ostal še ravenski eksarhat (od ustja Pada do Jakina), Neapol in Kalabrija.

589 so prestopili Langobardi iz arianske v katoliško vero, za kar jih je pridobila Teodelinda, hči bavarskega kneza Garibalda in žena tretjega langobardskega kralja Avtarija. Istčasno se je izvršil enak prestop v španski državi Zapadnih Gotov, nakar so se spojili prvotni prebivalci s priseljenci v en narod (Italijani — Španci).

Država Langobardov se je obdržala dve stoletji, dokler je ni

- 774 Karel Veliki za vedno uničil (spomin na Langobarde je ohranjen v imenu italijanske province Lombardije).

Slovani.

Slovani tvorijo z Indijci, Iranci, Armenci, Grki, Italci, Tračani, Iliri, Kelti, Germani in Balti a r i j s k o (indoevropsko, indogermansko) jezikovno skupino.

P r a d o m o v i n a Slovanov je bila med Karpati, Vislo, Dnjeprom, Desno in Zapadno Dvino. S o s e d i so jim bili na zapadu Germani, na severu Balti, na severovzhodu Finci, na jugovzhodu Iranci, (Sarmati, Skiti) in na jugu v Karpatih Tračani.

Naziv starih Slovanov ni bil enoten; rimski pisci jih imenujejo V e n e d a e, Germani pa jim pravijo W e n d e n ali W i n d e n. Domače ime S l o v e n i (edn. Slověnin) se je pri sosedih začelo splošno uporabljati šele v 6. stoletju pod bizantinskim vplivom. Bizantinski pisatelji so nam ohranili za vzhodni del Slovanov še ime A n t i, ki se pa izgubi že v 7. stoletju.

Že pred Kristusovim rojstvom so si podjarmili nekatera slovanska plemena S k i t i in S a r m a t i, okrog Kristusovega rojstva so se pričela nekatera slovanska plemena seliti polagoma čez Karpate v Ogrsko nižino; v 3. stoletju po Kr. so prišla razna slovanska plemena pod G o t e in kmalu nato pod H u n e.

Preseljevanje Slovenov je trajalo vse do konca 7. stoletja.

V tem času so se razdelili v tri glavne skupine:

1. Severni Slovani (izumrli Polabski in Pomorski Slovani [današnji ostanki so Lužiški Srbi], Čehi s Slovaki in Poljaki);
2. Vzhodni Slovani (Rusi, Ukrajinci);
3. Južni Slovani (Slovenci, Hrvati, Srbi in Bolgari).

Verstvo. Po poročilih ruskih analistov (Nestorjeva kronika iz 12. stoletja), grških (Prokopij, 6. stol.) in arabskih pisateljev so imeli vzhodni Slovani ob Dnjepru vero v najvišje božanstvo z imenom Perun, ki je »gromovnik«, edini gospod nad vsem, zaščitnik prisege in mednarodnih pogodb; v njegovem imenu so Slovani sklepali te pogodbe. Spominja na grškega Zeusa in rimskega Jupitra.

Tudi zahodni Slovani ob Odri in Labi so imeli po nemških in danskih pisateljih še v dobi od 9. do 12. stoletja po Kr. vero v enega nebesnega boga, ki je vrhovni vladar, a se briga predvsem za nebesno področje, zemske zadeve pa prepušča drugim bogovom, ki so pa izšli iz njegove krvi.

Prvotno ime tega najvišjega božanstva starih Slovanov nam ni znano. Slutimo, da je bilo v zvezi s korenem »Bog«, ker imajo danes vsi Slovani to ime za božanstvo in ker je ohranjeno v imenu Dažbog (= daj obilnost), sončnem božanstvu Rusov v 9. stoletju. Ime »Bog« so si Slovani ohranili iz onih pradavnih časov, ko so

bivali še vsi Arijci skupno nekje v južni Rusiji ali osrednji Aziji; kajti v indijskih Vedah nosi staroarijski Bog *Diaus* še priimek *Baga* (= Dobrotljivi), tudi perzijski *Ahura Mazda* se imenuje *Baga*. Koren *Diaus* je pri Slovanih izginil. Zahodni Arijci so častili božanstvo bolj kot nebesnega boga groma, vojske in pravnega reda; vzhodni (med njimi Slovani) so po svoji blagosrčnosti umeli božanstvo bolj kot delivca dobrot: zato ime »Bog«.

Jasno pa je, da so Slovani kot vsi Arijci prvotno častili nadzemsko, etično najvišje bitje.

Baga ali *Bog* postane pri Rusih *Perun* (»per« = »fer« = udarnik), ker meče gromovni kij; potem *Dažbog* in še *Svarog*, bog sonca. Lastnosti prvotno nadzemskega, duhovnega boga so prenesli na naravne pojave sonca in lune, ki so jih najprej poosebili in potem pobožili.

Pri zahodnih Slovanih so nam znana božanstva *Svarožič* (do 1068 v Radigosti, Mecklenburg), *Triglav* v Stettinu, *Svetovit* na otoku *Rujana* (Rügen), *Jarovit* v Brandenburgu (vsi trije v 12. stoletju). Nosijo sicer še poteze prvotnega najvišjega bitja, pa so se že stopila s sončnim junakom, magijo itd.

Božanstva polabskih in odrskih Slovanov so postala »bojevit«, njihov kult pa po zunanosti bogat. *Triglav* je imel v Stettinu štiri svetišča, *Svetovit*, *Jarovit* pa drugod; bili so to pravi templji z lesenimi stebrišči, v katerih so stali kipi bogov v nadčloveški velikosti; dragoceni darovi (vojni plen itd.) so bili tu shranjeni. Zahodni Slovani so bili dolga stoletja boj za svoj na-

rodni obstanek z Germani, ki so jih končno popolnoma podjarmili; zato so častili bogove kot pomočnike v bojih in božanski kipi so bili opremljeni z orožjem.

Magija in animizem. Poleg nebesnega božanstva so Slovani častili neštete duhove narave (nur, vile, breginj), ki so jih morali njihovi »žreci« potolažiti z darili »trebo«, da tako zadosté njihovim potrebam.

Tudi kult prednikov (»dêdi«, »roditelji«) so Slovani gojili ter jim prirejali bogate pojedine, da bi rajni ne hodili iz zavisti nazaj na zemljo motit ljudi. Verovali so v prerajanje duš, predniki namreč živijo v sedanjih ljudeh naprej (ista vera v Indiji). V svetih logih, obdanih z lesenimi palisadami, dostopnih samo žrecem in beguncem (sveti azil), so častili omenjene duhove.

Žreci so prinašali nebesnemu božanstvu v dar medico in kolač; žrtvovali so pa tudi ljudi in živali ter pili od njihove krvi, potem pa bajali iz leta ptic, metali žreb (»verga« od vreči), prerokovali iz stopanja črnega in belega konja. Žreci so imeli »čaro«, tajno silo duhov v sebi (= »čarodeji«).

»Žrtva« je bila prvotna hvalna daritev za nebesno božanstvo; krvne daritve pa so veljale duhovom zemlje. Najvišje božanstvo izvira iz prakulture, magija, animizem, krvna daritev iz potvorjenih poznejših kultur poljedelstva.

Socialne in gospodarske razmere starih Slovanov. Bili so živinorejci in poljedelci, delavni in

gostoljubni v miru, v vojski hrabri, pa tudi okrutni in nesložni.

Osnovo njihovega družabnega reda je tvorila zadru^{ga}, kjer so živeli pod vodstvom staroste ali starešine najožji sorodniki, ki so imeli vse premoženje skupno. Več zadrug se je združilo v bratstvo, kateremu je načeloval čelnik. Sorodna bratstva so tvorila plem^e, ki je bivalo na ozemlju, nazvanem župa. Plemenu je načeloval kot vrhovni sodnik in poveljnik župan. Pod germanskim vplivom se je združilo za vojske več plemen pod skupnim vojvodom ali knezom ali velikim županom.

Naselitev južnih Slovanov.

Za časa bizantinskega cesarja Justina I. (518 do 527) so se pojavili Sloveni prvič ob Spodnji Donavi. Za časa njegovega naslednika Justiniana I. (527—565) so se vrstili neprestani napadi Slovanov na bizantinsko državo.

- 568 Po odhodu Langobardov v Italijo so se naselili v ogrski nižini Obrⁱ ali Av^ari in z njimi del Slovanov. Sloveni so šli ob rekah navzgor in se naselili do izvira Drave, Mure in Murice, do Aniže in Donave na severu in do roba Beneške nižine.
- 582 so Av^ari razrušili po triletnem obleganju Sirmium. Okoli
- 593 prvi spopad med Slovenci in Bavarci; naselitev Slovencev je bila torej v tej dobi v bistvu že zaključena.

Za vlade bizantinskega cesarja H e r a k l i j a (610—641) so se naselili Sloveni tudi po bizantinskem ozemlju na Balkanu; nekateri so prodrli celó na Grško in Peloponez, kjer so se sčasoma pogrčili. Okoli

- 612 so Sloveni in Avari razrušili Salono, prebivalci pa so se umeknili v Dioklecianovo palačo, kjer je nastalo novo mesto Split.
- 626 so oblegali Avari in Sloveni v zvezi s Perzijci Carigrad, a so bili poraženi (uporaba »grškega ognja«). — Vsa slovenska plemena so se osvobodila izpod avarske oblasti.
- 623—658 je združil kralj Samo po zmagi nad Avari v svoji državi Polabske Srbe, Čehe in Slovence; ti so imeli v Karantaniji svojega vojvodo Valuka.
- 631 je porazil Samo frankovskega kralja Dagoberta pri Vogastisburgu v Češkem lesu. Po Samovi smrti razpad njegove države na številne majhne državnice.
- 679 so prodrli turško-tatarski Bolgari pod vodstvom Asparuha na Balkanski polotok in si podjarmili Slovence med Donavo in Balkanom. Bizantinski cesar je moral priznati novo državo, prvo na bizantinskem ozemlju; drugi Sloveni so priznavali vsaj po imenu še bizantinsko nadoblast. — Priseljeni Bolgari so prevzeli jezik podjarmljenih Slovanov in se z njimi polagoma zlili v en narod.

Prvotni prebivalci sedanjih južnoslovanskih pokrajin so večinoma izginili v bojih za preseljevanja narodov. Ostanki so se umeknili v gore, primorska mesta in otoke. Tako so se ohranili Arbanasi (po mestu Arbanum pri Kroji,

Albanci) kot ostanek že napol romaniziranih Ilirov, podonavski Romani (Vlahi, Makedo-Rumuni, Aromuni, Cincari), **R o m a n i** (ali **L a t i n i** od 12. stoletja dalje) v dalmatinskih mestih in otokih.

Ostanki **A v a r o v** so se ohranili dalje časa v gorati Hrvatski (od njihovega **b a j a n - a** je nastalo ime **b a n**).

Frankovska država pod Merovingi.

Sodobnik vzhodnogotskega kralja Teoderika je bil

481—511 **K l o d v i k**, kralj Frankov, iz rodu **M e r o v i n g o v**. Vladal je salijskim Frankom (okoli Tournay-a).

486 je premagal **S i a g r i j a**, upravnika ostanka rimske Galije, pri Soissons-u in zasedel rimsko Galijo.

496 je zmagal v Alzaciji nad **A l a m a n i**. — V tej bitki se je zaobljubil, da se bo pokristjanil, kar je tudi storil; z njim tudi večina njegovega naroda.

500 je premagal **B u r g u n d c e** pri Dijonu,

507 je zmagal nad **Z a p a d n i m i G o t i** pri kraju Vouillé (pri Poitiers-ju). Tako si je osvojil razen juga in zapada vso Galijo in ustvaril frankovsko državo.

511 so si razdelili njegovi 4 sinovi Teoderik, Klotomer, Hildebert in Klotar frankovsko državo; prestolnice so bile: Metz, Paris, Soissons in Orléans. — Sinovi so si

- 531—532 pridobili Turinško (do Unstrute) in Burgundsko,
- 536 po propadu vzhodnogotske države so si osvojili tudi južno Galijo (Provence). Tudi Bavarci (nastali iz združitve Markomanov in Kavadov) so se priključili frankovski državi; ohranili so svojo vladarsko rodovino Agilolfingov.
- 558 je združil Klotar I., najmlajši Klodvikov sin, vso frankovsko državo. Po njegovi smrti
- 561 druga delitev frankovske države, sprva v štiri, nato v tri dele: Austrazija (pokrajine ob Mozeli in Mazi), Neustrija (od izliva Skalde do Loire), Burgundska (porečje Rodana). Nato borbe med raznimi vladnimi strankami, dokler ni zedinil
- 613 Klotar II., vladar Neustrije, ponovno celotne frankovske države. Vendar so ohranili vsi trije deli države svojega lastnega upravitelja (majordoma). — Za Klotarjevega sina Dagoberta si je pridobil poseben ugled majordom Avstrazije Pipin »Starejši«.
- 687 je njegov vnuk Pipin Srednji v bitki pri Testri premagal svojega tekmeca in postal majordom celotne frankovske države.
- 714—741 Njegov sin Karel Martel je bil že pravi vladar države, čeravno še ni imel kraljevskega naslova. — Merovingi so povsem propadli. — Karel Martel je utrdil v številnih bojih proti velikašem lastne države, proti Frizijcem in Sasom, zlasti pa
- 732 v bitki pri Tours-u in Poitiers-ju proti Arabcem frankovsko državo in svojo oblast.

751 je Karlov sin Pipin »Mali« odstavil v soglasju s papežem Zaharijem zadnjega Merovinga, Hilderika III., ga poslal v samostan in se proglasil za kralja Frankov.

Upravna ureditev frankovske države, ki je postala vzor vsem poznejšim srednjeveškim državam, je bila naslednja: Dežele so bile razdeljene na okraje (pagus, Gau), katerim so načelovali od kralja postavljeni grofje (comites). Okraj je bil razdeljen na stotnije (centena), ki so imele svoje sodstvo. Sodili so po ljudskem pravu, ki ga je dal že Klodvik napisati (lex Salica, lex Ripuaria; uporaba dvoboja, božjega soda itd.). — Najvišje sodišče je bilo kraljevsko dvorno sodišče.

Ljudstvo je pripadalo trem slojem: svobodni, polsvobodni, nesvobodni (tlačani).

Postanek in razvoj fevdalstva. Radi pomanjkanja denarja, ki je odtekel že v rimski dobi v večji množini na vzhod, so plačevali kralji svoje zveste vojake z zemljo, ki so jim jo poklanjali. Postopek je bil tale:

Po osvojitvi kake dežele so morali premaganci odstopiti del ali pa tudi vso zemljo kralju-zmagovavcu, dosedanji gospodarji pa so ostali na njej kot nesvobodni — tlačani. Večji del zemlje si je pridržal kralj, ostalo pa je razdelil med svoje vojake, v pravo last in posest kot allod. Kralj pa je odstopal običajno od svoje posesti večja ali manjša zemljišča v dosmrtno uporabo nekakim najemnikom, ki so mu morali vršiti zato kako posebno, zlasti pa vojaško konjeniško službo. Taka posest se je imenovala lena ali fevd. — Kralj (ali kak velikaš, ki je

zemljo oddajal dalje) je bil fevdni gospod, najemnik je bil v a z a l. Ker so pa nosili svobodni težka vojna in druga bremena, so se šibkejši prostovoljno podali v vazalno odvisnost od močnejšega, ki jih je moral braniti in varovati.

Kot fevd so se poleg zemljišč lahko dajale tudi razne pravice, kakor pobiranje carine, mitnine, kovanje novcev in tudi časti, n. pr. grofovstvo, komornišтво, upravništvo (majordomat) in podobno. Ščasoma so postali fevdi dedni. Fevdni gospod jih je mogel dobiti nazaj samo po prostovoljni odpovedi vazala, radi nezvestobe ali ob izumrtju direktne ali celó stranske linije. Vazal pa na drugi strani ni smel brez pristanka svojega gospoda zapustiti fevda.

V frankovski državi se je najprej razvilo fevdalstvo in je tvorilo podlago (že njenim sodobnim pa tudi poznejšim) skoro vsem srednjeveškim državam (tudi islamskim).

Vzhodnorimska država.

Država je bila urejena despotsko in je ohranila grško kulturo.

527—565 Justinian I. (»Upravda«) je ustanovil cesarjevo despotsko oblast, pridobil provinci Afriko in Italijo.

532 Upor strank z dirkališča v Carigradu, imenovan »Nika« (njihov bojni klic), pri čemer je zgorel večji del Carigrada. Nato so nastale krasne palače in cerkve, med njimi cerkev »Svete modrosti« (Hagia Sofia). Donavsko mejo so le s težavo branili proti vpadam Bolgarov, Antov in

Slovenov. Na vzhodu so imeli težke borbe s Perzi, ki so osvojili Sirijo. V tej dobi je dosegla višek država Sasanidov, ki se je ohranila z obnovitvijo staroperzijske vere (Mazda, Zaratustra) nad 400 let. Njen vladar

- 531—579 Hozru I. (»Anuširvan« — radost duš), hraber, moder in ljudomil, oženjen s kristjanko, je razširil državo po uspešnih borbah z Bizantinci, Indijci, Turki in Arabci od Sredozemskega morja do Inda, od Jaksarta in Črnega morja čez Arabijo do egiptovskih mej. — Dvigal je izobrazbo in kulturo, presadil klasično filozofijo na perzijska tla. — Proti koncu svoje vlade ni imel nič več sreče v borbi z Bizantinci.

Pri teh je medtem Justinian izvedel monopol skoro na vse življenjske potrebščine, žito, vino, olje, svilo itd. — Narod je bil gospodarsko uničen, čeravno je bila država velika in sijajna. Justinianov minister Tribonian je zbral v zbirki zakonov Corpus iuris civilis (deli: 1. Institutiones, 2. Pandectae vel Digesta, 3. Codex Justinianus, 4. poznejšega izvora: Novellae) zakone prejšnjih cesarjev in razne pravne spise.

Pod Justinianovimi nasledniki je država propadla; v to dobo spada naselitev Srbov in Bolgarov. Vpadali so tudi Avari.

- 610—641 Heraklij I. je državo zopet uredil, zlo- mil moč Perzijcev (Hozru II.), ki so bili osvojili mnogo bizantinskih dežel, jih potisnil
- 627 po zmagi pri Ninivah nazaj v meje Perzije, ki je kmalu propadla in postala plen Arabcev.
- 668—685 Konstantin IV. Pogonat je odbil ponovne napade Arabcev na Carigrad (»grški

ogenj», mešanica raznih lahko gorljivih snovi, iz tega je nastal pozneje smodnik).

Hude verske borbe med raznimi sektami: monofiziti, monoteleti.

717—741 Leon III. Izavrijec je odbil izpred Carigrada Arabce in je

726 radi prevelikega praznoverja in zlorab in da bi uveljavil svojo oblast tudi na verskem polju, prepovedal češčenje svetih podob in kipov, kar je povzročilo dolgotrajne cerkvene prepire in prelom z Italijo (izguba eksarhata Ravena). Ikonoduli (častivci svetih podob) in ikonoklasti (rušivci svetih podob) so se borili med seboj, dokler ni

787 cesarica Irena zopet dovolila češčenja svetih podob. Po njeni smrti je prišlo do ponovnih borb med obema strankama, hkrati pa je imela država neprestane boje z Arabci in Bolgari.

815 je Leon V. izdal ponovno prepoved češčenja svetih podob,

820 po njegovem umoru se je cesarica Teodora trudila, da bi dosegla pomirjenje, kar ji je uspelo, ko je

843 koncil v Carigradu zopet dovolil češčenje svetih podob (praznik ortodoksije). — Zavoljo te borbe stase odcepila Rim in Ravena popolnoma od Carigrada in tako se je moglo obnoviti zapadnorimsko cesarstvo.

857 je odstavil vsemogočni stric Mihaela III., Barda, carigrajskega patriarha Ignacija in postavil namesto njega Fotija. — Papež Niko-

laj I. (858—867) se je zavzel za Ignacija, Fotij je sklical v Carigrad

863 cerkveni zbor, ki je zavrzel papeža. — S tem je bil izvršen cerkveni prelom med Zapadom in Vzhodom (definitiven je postal ta prelom 1054 za patriarha Mihaela Cerularija in papeža Leona IX.).

Bizantinska kultura je spojitev grških, rimskih, orientalskih in krščanskih kulturnih elementov. Ta kultura je tvorila bizantinski državi podlago, da se je obdržala čez 1000 let. — V književnosti je pomemben zgodovinopisec **Prokopij** (opisal je boje z Vandali, Goti, Perzijci), kot kronist **Ivan Malalas**, v cerkveni književnosti **Roman**, kot teolog **Ivan Damaščan** in **Fotij**; v umetnosti je služilo kiparstvo in slikarstvo samo za dekoracije, prvo mesto pa je zavzemalo stavbarstvo (bizantinski slog).

Bizancij je tako ohranil grško in latinsko kulturo in jo dalje razvil, da se je mogel na njeni osnovi preobraziti Zapad in da je mogla biti za osnovo arabske kulture.

Tudi Slovani dolgujejo svojo kulturo bizantinski kulturi, ki sta jim jo prinesla blagovestnika **s. v. Ciril in Metod**.

Mohamed in kalifi.

Semitsko pleme **Arabcev** je prebivalo v dokaj rodovitnih obrobnihi deželah Arabije kot poljedelski, stalno naseljen narod, v puščavski notranjosti Arabije pa kot nomadi (beduini). — Stari Arabci so častili sonce, me-

sec in zvezde (sabeizem). Središče njihove vere je bil meteor K a a b a h, okoli katerega je nastalo polagoma mesto M e k a, kateremu je vladala ob koncu 5. stoletja rodovina K u r e i š e - v i č e v. — V tej dobi so se Arabci združili pod vplivom nove vere in pričeli — zastopniki orient — boj s krščanskim Zapadom.

- 571—632** (ok.) M o h a m e d r e s u l - u l l a h, sin Abdalahov, doma iz Meke, iz rodovine Kureiš, se je seznanil na trgovskih potovanjih v Siriji z židovsko in krščansko vero, umaknil se čisto v samoto, nato pa nastopil med svojim plemenom kot prerok. Njegova vera, islam, ima naslednje osnove: Samo en Bog (A l a h) je in Mohamed je njegov prerok. Verniki (m o s l i m i) morajo moliti, postiti se, dajati miloščino in romati vsaj enkrat v življenju v Meko. Poglavitna čednost je pravičnost. Mnogoženstvo je dovoljeno. V življenju vlada »kismet« (fatalizem).
- 622** 16. j u l i j a Mohamedov beg (h e d ž r a) iz Meke v M e d i n o. Začetek mohamedanske ere (lunarna leta).
- 630** je osvojil Mohamed Meko; medtem je bil zavzel že skoro vso Arabijo. 632 je umrl, njegov grob je v Medini. Njegovi nasledniki so bili kalifi.
- 632—634** A b u - B e k r, tast prerokov. V tej dobi je nastal k o r a n, sveta knjiga moslimov, ki vsebuje v 114 surah nauke prerokove. Pozneje so koran dopolnili z ustnim izročilom (sunna); zato je nastal razkol med verniki: suniti so priznavali ustno izročilo, šiiti so ga zametavali in priznavali Mohamedovega zeta A l i - j a kot edino upravičenega naslednika (Perzijci n. pr. so

šiiti, Turki suniti). — Abu-Bekr je osvojil Mezopotamijo in del Sirije.

Abul Abbas je zvalil v Damask vse člane Omarjevičev in jih dal pobiti.

755 Samo Abdurrahman je ubežal v Španijo in osnoval tam samostojno državo s središčem v Kordovi. V arabski državi pa je ustanovil Abul Abbas novo dinastijo

750—1258 Abasovičev.

754—775 El Mansur, brat Abul Abbasov, je preložil prestolnico iz Damaska v Bagdad.

786—809 sijajna doba vlade Harun-a al Rašida; opevana od pesnikov (Tisoč in ena noč). Nato so bili često upori. — Tako si je osnoval Alijev pravnuk samostojno državo v Fezu; v Tunisu so pa zavladali Aglabovci.

872 se je odtrgal Egipt izpod arabske posvetne oblasti in se

969 pod Fatimoviči tudi v hierarhičnem oziru osamosvojil.

Kulturne razmere arabske države. Pred Mohamedom so gojili Arabci samo pesništvo, pozneje pa je tvoril podlago Arabcev in vobče vseh muslimov Kur-an, sveta knjiga, ki ga niso smeli prevesti na noben tuj jezik; zato so se učili vsi moslimi arabski. Zato se je razvila poleg bogoznanstva in pravne znanosti zlasti gramatika in leksikografija. — Za Abasovičev so začeli prevajati grška, sirska in indska dela v arabščino in uspešno gojiti matematiko in prirodoslovne vede. Kalif Mamun (813—833) je uredil v Bagdadu biblioteko in zgradil astronomsko opazovalnico.

V **poeziji** je zlasti cvetela lirika; tudi novele in pripovedke so uspevale (Bidpajeve basni; Tisoč in ena noč). Zbrane pesmi kakega pesnika »divan«. *Hamasa*, antologija najboljših pesmi, je bila sestavljena v 9. stoletju. — »Arabski Herodot« je bil zgodovinar *Masudi* († 956). — V zemljepisju in astronomiji so visoko nadkrijevali vse srednjeveške narode. — Pomembna dela v matematiki (»arabske« številke; algebra) in medicini (*Ibn Sina* — Avicenna, 1037). — V filozofiji sta jim bila vzor predvsem Aristotel in Platon. Najgloblji mislec muslimskega vzhoda je bil *Elfarabi* v Bagdadu (ok. 950).

Velik sloves so uživale visoke šole na Španskem (Kordova) z velikimi knjižnicami.

V **umetnosti** so negovali zlasti ornamentiko (arabeske) in stavbarstvo (modificiran bizantinski slog). Zgradbe: *Alhambra* v Granadi (iz 13. in 14. stoletja) in džamija *Anahra* blizu Kordove s 4312 stebri.

Socialne in gospodarske razmere. V vseh osvojenih deželah so uvedli Arabci *fevdalni sistem*; muslimi so bili gospodje (emir), prvotni prebivalci so postali tlačani (raja), če niso sprejeli islama. — Tlačani so plačevali glavarino in harač. Sicer je vladala verska toleranca (gradba krščanskih cerkev v Bagdadu, sinode v Španiji itd.).

V **gospodarstvu** so zlasti gojili poljedelstvo (umetno namakanje zemlje v Mezopotamiji in Španiji), v katerem so dosegli velike uspehe, zlasti z razširjenjem raznih kulturnih rastlin z vzhoda na zapad (n. pr. riž, sladkorni

trs, datelj, bombaževce, murva, južno sadje, breškeve itd.).

V obrti so prevzeli bizantinske pridobitve in jih razvijali dalje; zlasti je pospeševalo vse obrti silno razkošje, ki je vladalo med imovitimi sloji; zlasti so cvetele te obrti: tekstilna, usnjarska, kovinarska, steklarska, lončarska, papirna in kemična. Središča obrti so bili: Damask, Bagdad, Mosul, Granada, Kordoba, Toledo, Kairo.

Arabska trgovina je bila svetovna; saj je segala daleč izven lastne, čez 10 milijonov km² obsežne države: na sever v Vzhodno in Severno Evropo, na vzhod v Turkestan in na Kitajsko (svila!), na zapad do Atlantskega oceana, na jug do Madagaskarja in na jugovzhod čez ves Indski ocean. Glavna trgovska središča: Bagdad, Mekka. — Izvrstni trgovci; velik vpliv na razvoj trgovine; mnogo njihovih strokovnih izrazov je prišlo v mednarodno uporabo: n. pr. tarif, tara, arsenal, magazin, admiral (emir-el-ma, gospod morja), bazar itd. — Od 7. stoletja dalje kujejo svoj zlat (dinar) in srebrn (dirhan) denar; prej so uporabljali bizantinski in perzijski denar.

Cerkev. Misijoni.

Po propadu zapadnorimskega cesarstva je bila Cerkev največjega pomena za ohranitev in razvoj antične kulture.

Rimski škof je dobival po priznanju krščanstva kot državne vere (Konstantin I. Vel.) vedno večji ugled. Poleg njega so bili ugledni predvsem

še patriarhi: v Carigradu, Antiohiji, Aleksandriji in v Jeruzalemu. — Leon I. Veliki (590—604) in Nikolaj I. (858—867) sta še zlasti utrdila moč in ugled papežev (papež — papa — oče; spočetka priimek vsakega škofa, kmalu pa naslov samo Petrovega naslednika). Kot rimski škofje so skrbeli papeži po propadu zapadnorimske države za varnost in napredek Rima (Huni, Vandali). Prebivalci so zrlí v papežu tudi svojega posvetnega poglavarja; tako je nastal Patrimonium Petri (Rim in okolica).

754 je frankovski kralj Pipin »Mali« potrdil papežu Štefanu II. njegovo posest in mu pridal še ravenski eksarhat in Pentapolis (Ankona — Rimini); to je začetek cerkvene države.

S cesarskim dvorom v Bizancu je imel papež neprestane spore. — V borbi radi češčenja svetih podob so se papeži zavzeli že od vsega početka za češčenje.

Pod papežem Nikolajem I. (858—867) je prišlo papeštvo pri Karlovičih in vseh zapadnih škofih do visokega ugleda. (K temu so pripomogli tudi psevdooizidorski dekretali — škof Izidor iz Seville je zbral ok. l. 600 kot prvi papeževe odloke; tej zbirki je okoli 850 nekdo dodal več podtaknjenih spisov, ki so nasproti škofom skušali vse bolj uveljaviti papeško oblast.) Vendar ni bilo mogoče preprečiti odcepitve grške cerkve (863).

Za Nikolajem I. so bili najpomembnejši papeži: Gregor VII. (1073—1085), Inocencij III. (1198—1216), Bonifacij VIII. (1294—1303).

- 529** je ustanovil sv. Benedikt iz Nurzije prvi samostan na Monte Cassino. Nato so se samostani silno razmahnili po vsem zapadu.

Misijoni. Rimska cerkev je pošiljala neprestano misijonarje po vsej Evropi. Tako k Irce (Patrik, ok. 430), k Anglosasom na Angleško (597; opat Avguštin je ustanovil nadškofijo Canterbury); pri Germanih so delovali irski in frankovski misijonarji: Kolumban in Gal (ok. 610) pri Alamanih (samostan St. Gallen), Pirmin (samostan Reichenau), Kilian (Würzburg), Rupert (Salzburg) itd. Apostol Nemcev je postal

- 719—754** Bonifacij, po rodu Anglosas; po mnogih uspehih pri poganskih germanskih plemenih, kjer je ustanovil mnogo škofij in samostanov, so ga kot nadškofa ubili na misijonskem potovanju poganski Frizijci. Pokopan je v Fuldi.

- 850** (ok.) je Ansgar, apostol severa, spreobrnil Danc in Švede.

Slovanska apostola sta postala brata Konstantin (Ciril) in Metodij, ki sta odpotovala najbrž konec

- 862** na Moravsko na poziv Rastislava, velikomoravskega kneza, ki je hotel ustanoviti samostojno slovansko cerkveno organizacijo (s slovanskim bogoslužjem). Izum glagolice (iz grške minuskule; poznejša cirilica je iz grške majuskule) in prevod obrednih knjig v slovanski jezik je njuno delo (namenila sta ga najbrž Bolgarom, ki so se takrat pokristjanili). Radi pritožbe nemške duhovščine, da učita krivo vero (v Bizancu Fotij!), sta šla čez Kocljevo ozemlje v Rim. Ha-

drian II. ju je pohvalil. (Konstantin-Ciril je umrl 869.) Radi vojske Rastislava z Nemci se je Metod zadržal pri Koclju, ki ga je hotel imeti za nadškofa (obnovitev sirmijske nadškofije!), na kar je Metod odšel v Rim in postal nadškof (870) tudi za panonsko ozemlje. Nastalo je zato hudo nasprotstvo Salzburga, pod katerega jurisdikcijo je spadala doslej Panonija, in neki salzburski duhovnik je opisal zasluge salzburske cerkve za pokristjanjenje teh krajev — to je najvažnejši vir za staro slovensko zgodovino: *Conversio Bayuvariorum et Caranthanorum*. Za Svatopluka so potem Nemci dobili moč na Moravskem in nadškofa Metoda (sedež Velehrad?) so vrgli v ječo za dve leti. Na papeževo zahtevo (Ivan VIII.) so ga izpustili, vendar je moral pozneje še enkrat v Rim. Po njegovi smrti

885 so izgnali njegove učence iz Moravske (Vihing škof v Nitri); ti so se zatekli k Južnim Slovanom (Bolgarom, Srbom, Hrvatom). Iz Moravske se je razširilo krščanstvo na Češko in Poljsko (sv. Vojteh, umrl 997 v Gnjeznu).

Pri večini Južnih Slovanov je prevladalo grško krščanstvo, ki je popolnoma osvojilo tudi Rusijo (998).

Frankovska država pod Karloviči.

751 se je oklical Pipin »Mali« za frankovskega kralja.

754 je pomagal papežu Štefanu II., ki ga je prosil pomoči, proti langobardskemu kralju Aistulfu, postavil temelje cerkveni državi, dobil naslov zaščitnika in patricija rimskega.

- 768—814 Karel »Veliki«, je vladal do 771 skupno z bratom Karlmanom, nato sam. — Karlmanovi razdedinjeni sinovi so se zatekli k langobardskemu kralju Desideriju, s čigar hčerko Desiderato se je bil Karel oženil, a jo nato zavrgel. — To ga je zapletlo
- 773—774 v boj z Langobardi, ki se je končal z uničenjem langobardskega kraljestva; srednja in severna Italija sta prišli pod Franke.
- 772—804 Saške vojske, polne težkih izgub in grozot. Sasi so se podvrgli Frankom in se pokristjanili.
- 788 si je Karel po ponovnem uporu pokoril bavarskega vojvodo Tasila II.; Bavarska in vse slovenske dežele so prišle pod Franke.
- S tem so prišla vsa nemška plemena v eno državo in pod enega vladarja.
- 789 bojni pohod proti Polabskim Slovanom.
- 791—796 boji z Avari; Avari so bili uničeni, njihovo središče porušeno. Karel je ustanovil Avarsko ali Vzhodno marko med Rabo in Anizo, katero so začeli kolonizirati z nemškimi naseljenci. — V tej borbi so prišli pod Franke tudi Hrvati med Savo, Donavo in Dravo; Karel jih je pridellil Furlanski marki (južno od Drave).
- 795—811 borbe z Mavri v Španiji; 801 je Karel osvojil Barcelono in ustanovil Špansko marko; pri povratku je doživel poraz v Ronsvalskem prelazu (Roland!).
- 798 ustanovitev salzburške nadškofije.

Karloviči.

Karel Martel

† 714

Pipin Mali

† 768

Karel Veliki

† 814

Karlman

† 771

Karel

† 811

Pipin

† 810

Ludovik Pobožni

† 840

Lotar I.

† 855

Ludovik Nemški

† 876

Karel II. Pléšasti

† 877

Ludovik II.

† 875

Lotar II.

† 869

Karel iz Provence

† 865

Ludovik II. Jecljavec

† 879

Karlman

† 880

Ludovik

† 882

Karel III. Debeli

† 888

Arnulf

† 899

Ludovik Otok

† 911

Ludovik III.

† 882

Karel IV. Bedasti

† 929

Karlman

† 884

Ludovik IV. Prekomorski

† 954

Lotar

† 986

Karel Lotarinški

† 992

Ludovik V. Fainéant

† 987

- 800 dne 25. decembra je papež Leon III. kronal Karla v Rimu za zapadnorimskega cesarja. — Pozdravili so ga kot takega Harun al Rašid (801) in vzhodnorimski cesar (802). — V svoji državi je združil Karel večino ozemlja nekdanjega zapadnorimskega cesarstva.
- 806 bojni pohod nad Polabske Srbe; ustanovitev Srbske marke.
- 808 borba z Danci; ustanovitev Hamburga in Danske marke.
- 811 zgraditev brodovja za obrambo proti Normanom.
- 814 je Karel umrl. Pokopan je v Aachen u.

Karel je bil razdelil svojo veliko državo (meje: Ebro—Raba; Eider—Garigliano) v grofije, z grofi na čelu. Za obrambo meje je postavil mejne grofe (grofe mark). Upravo so nadzirali njegovi poslanci (missi regis); zbirka narodnega prava (lex Saxonum). — Kralj je izdajal ali sam ali dogovorno z državnim svetom in zborom duhovne in svetne gosposke v dopolnilo narodnega prava nove zakone, tako zvane capitulare. Na svoj dvor je poklical odlične umetnike in znanstvenike svoje dobe; tako so bili na njegovem dvoru n. pr. Alkuin, Pavel Diakon, Einhard (ki je napisal Vita Caroli) i. dr. — Dvorna šola v Aachen u je skrbela za vzgojo državnih uradnikov; številne so bile samostanske šole. — Nastala je cela latinska literatura (karolinška renesansa). — Zbirka nemških narodnih pesmi; osnova nemške gramatike. — Ni imel stalne prestolnice, ampak večje število gradov, tako Aachen (grad in stolnica), Ingelheim,

Worms, Nimwegen, Heristal, Diedenhofen, Attigny i. dr. Karlu je sledil sin

814—840 Ludovik Pobožni; imel je neprestane spore s svojimi sinovi; spor med sinovi se je po njegovi smrti nadaljeval in privedel do bojev, dokler se niso

843 pogodili v Verdunu. — Lotar je dobil kot najstarejši cesarsko krono in Italijo in Srednjo Frankovsko (glavni mesti Rim in Aachen), Karel Plešasti je dobil Zapad (Neustrijo, Akvitanijo, Burgundsko), Ludovik Nemški Vzhodno Frankovsko (desni breg Rena). V Karlovi državi so prevladovali Romani, v Ludovikovi Germani. Iz Karlove države se je razvila Francoska, iz Ludovikove Nemška država.

843—875 Karloviči v Italiji. Lotar I. (843—855) in njegov sin Ludovik II. (do 875) sta bila cesarja. — Severnoafriški Arabci (Saraceni), ki so bili že od 827 v posesti Sicilije, so neprestano vznemirjali Italijo. — Rim so utrdili.

843—911 Karloviči v Nemčiji. Ludovik Nemški (843—876) se je bojeval s Polabskimi Slovani in Normani.

870 Mersenska pogodba: Po smrti Lotarjevih mlajših sinov sta se pogodila Karel Plešasti in Ludovik Nemški glede razdelitve Lotarjeve dediščine: Frizijo, Geldersko, vzhodno Lotaringijo in Alzacijo dobi Nemčija, ostalo Francija.

876—887 Karel Debeli je zedinil še enkrat — poslednjič (884—887) — dežele Karla Velikega.

887 so ga strmoglavili, država je razpadla v več delov: Francija, Nemčija, Gornja in Spodnja Burgundska in Italija.

- 887—899 Arnulf Koroški; borbe z Normani in Madžari.
- 896 so Madžari pridrli v Ogrsko nižino in pustošili po sosednih deželah.
- 899—911 Ludovik Otrok. Madžarska pustošenja; posamezna nemška plemena so si postavila zopet plemenske vojvode (Bavarci, Sasi, Švabi i. dr.). Borbe med velikaši.
- 843—987 Karloviči na Francoskem. Karel Plešasti (843—877) se je boril z upornimi velikaši.
— Njegov vnuk
- 881 Ludovik III. je premagal Normane pri Saucourt-ju. Karel Debeli je bil proti Normanom brez moči. — Po njegovi odstavitvi je vladal Odo (umrl 898), nato Karel Bedasti.
- 911 so se naselili Normani pod Rolfom ali Rollom (krščen na ime Robert) v Normandiji; Rolf je vladal kot vazal francoskega kralja tudi nad Bretonsko.
- Pogostni so bili upori proti slabotnim kraljem. Zadnja Karloviča: Lotar (umrl 986), Ludovik V. (Fainéant, umrl 987).

Začetki slovanskih držav.

Južni Slovani.

Slovenci in Panonski Hrvati.

Po Samovi smrti so karantanske Slovence nadlegovali Obri; s pomočjo Bavarcev jih je pred

- 743 premagal vojvoda Borut; a priznati je moral bavarsko nadoblast in poslati na Bavarsko kot

talca sina *G o r a z d a* in nečaka *H o t i m i r a*; oba sta postala kristjana.

750—753 (ok.) *G o r a z d*, prvi krščanski knez; širil je krščanstvo med Slovenci; enako njegov naslednik

753—769 (ok.) *H o t i m i r* (Prešeren: *Kajtimar*). V njegovi dobi so prihajali nemški duhovniki iz Salzburga; škof Modest je posvetil cerkev *G o s p e S v e t e*. Poganski Slovenci so se upirali tujcem (izgon duhovnikov, rušenje cerkvá). Bavarski vojvoda Tasilo II. je ustanovil samostan *I n n i c h e n* v Pustriški dolini (779). — S Tasilovo pomočjo je zavladal

772 *V o l k u n* (Valtunk, prim. Prešeren, Krst pri Savici: Valjhun), ki je dovršil pokristjanjenje Slovencev.

788 je prišla Bavarska pod Franke; z njo tudi Slovenci, ki so še ohranili lastne vojvode. — Takrat so Franki vzeli Bizantincem *I s t r o*.

796 je pripadla po frankovski zmagi nad Obri *P a n o n s k a* ali *P o s a v s k a* *H r v a t s k a* med Dravo in Kapelo Frankom; podrejena je bila furlanskemu mejnemu grofu in oglejskemu patriarhu (pokristjanjenje).

811 je določil Karel Veliki *D r a v o* za mejo med salzbursko in oglejsko cerkveno oblastjo.

812 so dobili Franki v miru v Aachenu od Bizantincev *D a l m a t i n s k o* *H r v a t s k o* (razen bizantinske Dalmacije: Zadra, Trogira, Splita, Krka, Cresa, Osorja, Lošinja in Raba). Novo ustanovljena hrvatska škofija v Ninu je bila podrejena papežu (nadškofija v Splitu pa carigrajskemu patriarhu).

- 819 upor Ljudevita Posavskega, kneza Panonske Hrvatske, Frankom. Po prvi zmagi so se mu priključili Slovenci in Timočani. Dalmatinska Hrvatska pod Borno je ostala zvesta Frankom. — Šele deseta vojska Frankov si je spet podvrgla Hrvatsko (822). Ljudevit je zbežal iz svoje prestolnice v Sisku najprej v Srbijo, nato v Dalmatinsko Hrvatsko, kjer ga je
- 823 dal umoriti Bornov ujec Ljudomisl. Slovenci so z njim izgubili svoje domače vojvode, Timočani pa so prišli pod Bolgare. Sledile so borbe Bolgarov s Franki (827—839); Bolgari so zasedli vzhodni del Panonske Hrvatske in Srem, zapadni del je dobil njihov vazal Ratimir.
- 847 je postavil Ludovik Nemški, kateremu so pripadli po verdunskem dogovoru tudi naši kraji, Pribino za mejnega grofa Dolnje Panonije (nekako od Ptuja do Pečuha). Pribina je širil krščanstvo in naseljeval Nemce (prestonica Blatograd — Moosburg ob Blatnem jezeru). Pribina je padel kot frankovski vazal v vojski z Moravani (861). Sin
- 861—874 Kocelj, spočetka naklonjen Nemcem, se je pridružil velikomoravski državi. Sprejel je tudi Konstantina in Metoda in jima izročil učence.

Ko se je velikomoravski knez Svetopolk pomiril z Nemci, je bil Kocelj odstavljen. Njegov naslednik je postal nemški grof Gozvin. S prihodom Madžarov v Ogrsko nižino so Panonski Slovenci pod njihovim pritiskom večinoma izginili; Panonska Hrvatska se je združila z Dalmatinsko Hrvatsko.

Dalmatinski Hrvati.

Dalmatinska Hrvatska je bila dokaj samostojna. V njej je vladal Mislav s prestolnico v Klistu (ok. 840).

845—864 (ok.) Trpimir, ustanovitelj rodovine Trpimirovičev. Iz leta

852 ohranjena listina ga nazivlje »kneza Hrvatov« (dux Chroatorum); odbil je napad bolgarskega kana Borisa.

864—876 Domagoj; ni bil iz Trpimirovega rodu (prestolnica Knin; doba cerkvenega razkola). — Arabci so oblegali Dubrovnik, ki ga je otelo bizantinsko brodovje. Hrvatsko brodovje pa je nato pomagalo (870—871) Frankom v borbi zoper Arabce, ki so zasedli Bari v južni Italiji; istočasno so si Bizantinci pokorili Neretljane. — Po smrti Ludovika II.,

875 ki je bil zadnji Karlovič v Italiji, so se Hrvati otresli frankovske nadoblasti. Iljko, sin Domagoja, je moral bežati pred Trpimirovim sinom

878—879 Zdeslavom, ki je priznal bizantinsko nadoblast. — Cerkev je podredil Carigradu, zato upor. — Zdeslav ubit.

879—892 Branimir je priznal zopet papeža in Hrvati so se podredili katoliški Cerkvi.

Ko sta se zavoljo arabske nevarnosti papež in cesar sprijaznila, je postala okoli

880 Hrvatska neodvisna država. Bizantinska dalmatinska mesta so morala plačevati Hrvatom letni davek, enako Benečani za svobodno plovo po Jadranu.

Mutimir (892—ok. 910), najmlajši Trpimirov sin, je bil zadnji hrvatski knez.

S r b i.

- Jugovzhodno od Hrvatske so bile sledeče države: Neretljanska (med Cetino in spodnjo Neretvo), ki se je kmalu spojila s Hrvatsko; Zahumlje ali Hum (pozneje Hercegovina); Travunija ali Trebinje med Dubrovnikom in Kotorom; Diokletija ali Duklja (pozneje Zeta, Črna gora) ob Skadarskem jezeru in pritokih; Bosna ob gornjem toku reke Bosne, in Srbija (porečje Lima, Pive, Tare, Ibra in Zapadne Morave). Po obmejni trdnjavi Rasu se je imenovala dežela tudi Raška. Tej deželi je vladal Višeslav (ok. 780), početnik rodovine Višeslavovičev. Prvi bolj znani vladar je bil
- 835—850 (ok.) Vlastimir, ki se je uspešno boril z Bolgari. Po njegovi smrti je nastal spor med njegovimi tremi sinovi, dokler se ni polastil
- 863—891 Mutimir vlade. (Pokristjanjenje Srbov; od zahoda latinski duhovniki, od Soluna grški, po 885 pa še Metodovi učenci.)
- 891—917 Peter Gojniković je pregnal z bizantinsko pomočjo Mutimirovega sina Prvoslava; zavladal je tudi Bosni in Neretljanom. Simeon, bolgarski car, ga je ujel, za kneza pa je postavil Pavla Branovića, Mutimirovega vnuka; ko je pa ta sklenil zvezo z Bizantinci, pa Prvoslavovega sina Caharijo, ki je kot bizantinski zaveznik v borbi s Simeonom moral zbežati k Hrvatom. Po Simeonovi

smrti 927 je začela Bolgarska razpadati, z bolgarskega dvora je pobegnil

931—962 Časlav Klonimirovič, ki je z bizantinsko pomočjo obnovil srbsko državo in ji zopet pridobil Bosno. — Padel je baje v boju z Madžari.

Bol g a r i.

Prvi pomembnejši vladar je bil okoli

800 Krum, ki je ponovno oblegal Carigrad.

809 je zavzel zadnjo bizantinsko trdnjavo na bolgarskem ozemlju, S a r d i k o (Sredec — Sofija). — Njegovi nasledniki so razširili državo na severozapad v Srem, na jug do Soluna, na zapad čez Ohrido.

860—888 (ok.) Boris; pokristjanjenje Bolgarov. — Učenci sv. Metoda: Gorazd, Kliment, Naum in Sava so našli pri Borisu zatočišče. — Proti koncu svojega življenja je šel Boris v samostan in prepustil vlado sinu

888—893 Vladimiru. Ko je pa ta začel živeti razuzdano in lahkomišno in se mislil vrniti v poganstvo, ga je Boris vrgel s prestola in postavil nanj svojega mlajšega sina

893—927 Simeona; bolgarska sijajna doba. — Simeon »Veliki« je hotel osvojiti bizantinsko državo in postati vzhodnorimski cesar. Zato dve dolgotrajni vojski z Bizantinci in

896 z Madžari, ki so šli Bizantincem na pomoč; Madžare je popolnoma potolkel, iskati so si morali novih bivališč onkraj Karpatov v nižinah ob Donavi in Tisi. Osvojil je skoraj ves balkanski polotok razen traške in makedonske

obale, Grčije (južno od Olimpa) in Albanije severno od Drača. — Zavzel je tudi Srbijo.

- 917** se je proglasil za »carja Bolgarov in Grkov«. — Povzdignil je bolgarskega nadškofa v patriarha. Kulturno je deloval po zgledih, ki si jih je bil pridobil že kot mladenič na šolah v Carigradu. Zlati vek bolgarske književnosti, ki je postala prosvetno ognjišče zlasti za Vzhodne Slované. — Imel je sijajen dvor v Preslavu. — Državo je uredil po fevdalnem sistemu; velikaši so bili sodniki in upravniki zemlje, na kateri so delali brezpravni, na grudo vezani tlačani.
- 927—969** Peter, sin Simeonov, je bil slabič in je po vrsti izgubljal očetove pridobitve.
- 963** je velikaš Šišman odcepil Makedonijo in Albanijo; slednjič je
- 971** postala ostala Bolgarija bizantinska provinca.

Severni in Vzhodni Slovani.

Čehi, Moravani in Slovaki.

Ko so Kvadi in Markomani zapustili v začetku 6. stoletja Češko in Moravsko, so se naselila slovanska plemena po vsej pokrajini do Donave. — Čehi so se naselili ob Labi in Vltavi, Moravani v porečju Morave, Slovaki v porečju Vaga in Hrona. — Deželo Slovakov in Moravanov so nazivali Veliko Moravsko.

Najstarejša češka zgodovina je polna bajk, ki sta jih ohranila kronista Kosmas (11. stoletje) in Dalimil (14. stoletje). Od

- 805 so morali Čehi plačevati Karlu Velikemu davek. Njihovi vladarji so bili iz rodu Premislovičev. — Medtem se je moravska država samostojno razvijala. V njej je vladal okoli
- 843 Mojmir; nato pa
- 846—870 Rastislav, ki je poklical sv. Cirila in Metoda.
- 871—894 Svetopolk je izdal Rastislava Nemcem in omogočil po Metodovi smrti ukinjenje slovanskega bogoslužja in povratek nemških škofov. — Razširil je velikomoravsko državo na sever čez Šlezijo in Lužiške Srbe, na vzhod čez zapadno Galicijo, na jug čez Kocljevo Panonijo, na zapad čez Češko, kjer je okoli
- 880 vladal Bořivoj, ki je sprejel skupno s svojo ženo Ljudmilo od sv. Metoda krščansko vero.
- 906 so Madžari uničili velikomoravsko državo radi nesložnosti Svetopolkovih sinov.

Rusi.

Razdeljeni v številna plemena in rodove; najznatnejši: Sloveni ob Ilmenskem jezeru, Poljani okoli Kijeva, Derevljani v Voliniji, Kriviči ob izviru Drine in Dnjepra i. dr.

Ker niso imeli nikake skupne vrhovne vlade in so živeli med seboj v vednih sporih, so si jih podvrgli njihovi sosedje, na jugozapadu Kazari, na severozapadu pa Normani iz Skandinavije, katere so imenovali Variage.

- 862 so najeli prebivalci Novgoroda (ob Ilmenskem jezeru) normanskega vojskovodjo Rurika, da jih brani pred tujimi navali. On pa se je polastil

vlade in postal ustanovitelj ruske države (ime). — Njegovi nasledniki so si pridobivali vedno več ozemlja; tako si je njegov naslednik

882 Oleg pridobil smolensko in kijevsko oblast in preložil prestolnico v Kijev. — Igor, sin Rurikov in naslednik Olegov, se je bojeval z Bizantinci in sklepal z Grki trgovske zveze; ubili so ga Derevljani, ko je pobiral davek; zavladata je vdova Olga za svojega nedoraslega sina Svjatoslava, ki je

972 padel v borbi s Pečenegi.

VISOKI SREDNJI VEK

896 — 1270

Madžari.

Madžari pripadajo ugrofinski veji mongolskega plemena. V 7. stoletju so se pričeli seliti iz svoje pradomovine v Aziji skozi južno Rusijo in prišli okoli

- 800 do Spodnjega Dona in Dnjepra, kjer so bili pod nadoblastjo turških knezov; tu so jih prisilili Pečenegi k preselitvi v Besarabijo in Moldavijo. Ker so plenili po Panoniji in po Bolgarskem, se je 895 ali 896 maščeval car Simeon nad Madžari tako, da jim je uničil vse imetje in družine. Zato se je osem njihovih rodov preselilo pod Arpadovim vodstvom najbrž skozi Železna vrata v nižine ob Tisi in Donavi in v Panonijo; pomorili so večino slovanskega prebivalstva. Bili so še nomadi in so hodili na svojih konjih plenit in uničevati v vse sosedne države.

- Sto preselitvijo je bilo na splošno 906 zaključeno preseljevanje narodov. so Madžari uničili velikomoravsko državo.
- 907 so uničili bavarsko armado in vso Vzhodno marko; plenili so po vsej Srednji Evropi do Boudenskega jezera in do Benetk.
- 933 jih je ob Unstruti prvič premagal nemški kralj Henrik I.

- 955** pa jih je popolnoma uničil nemški kralj Oton I. na Leškem polju pri Augsburgu. Zaradi tega poraza so Madžari opustili nomadsko življenje in bojne pohode in se oprijeli poljedelstva in notranje ureditve države.
- 980** (ok.) knez Gejza; sprejel je krščanstvo. Njegov sin
- 995—1038** Štefan Sveti je izvedel popolno pokristjanjenje Madžarov; osnoval je več škofij in nadškofijo v Ostrogonu.
- 1001** se je kronal s kraljevsko krono, katero mu je poslal papež Silvester II.; nadel mu je priimek: apostolski kralj. — Državo je uredil po nemškem zgledu (fevdalni sistem!) in jo razdelil na županije.
- 1038—1047** Po Štefanovi smrti so sledili boji za prestol; njegov naslednik, sin njegove sestre in beneškega doža Orseola, Peter Benečan, je po raznih uporih moral
- 1045** priznati nemškega kralja Henrika III. za svojega fevdnega gospoda.
- 1047—1060** Andrej I., Štefanov sorodnik, je skušal urediti nasledstvo po prvorojenstvu; zato so nastali hudi spori, ki so se pomirili šele za vlade
- 1077—1095** Ladislava I.; ta je bil svak hrvatskega kralja Dimitrija Zvonimira; kot tak je razširil po smrti hrvatskega kralja Štefana III. svojo državo do Gvozda (Panonska Hrvatska). Za njim je vladal
- 1095—1116** Koloman, ki je razširil svojo oblast do Biograda ob morju.
- 1102** se je mirno pogodil s Hrvati, ki so ga izvolili tudi za svojega kralja.

Normani.

Severni Germani — Normani — so se pričeli v 8. stoletju seliti iz svoje domovine Skandinavije, ki jih ni mogla več preživljati. Najstarejši sin je ostal doma, vsi ostali pa so morali na »pot po zalivih« (zaliv = nord.: vikr), to je na viking; imenovali so vikinge vse one, ki so prišli po morju na zapad; na vzhod so pa šli variagi (nord.: varanger = zarotnik).

I. Danski in norveški vikingi so na svojih majhnih, okretnih ladjah plenili po vseh francoskih in nemških obalah, pa tudi v notranjosti.

911 so se stalno naselil pod Rollo-m (Rolf) v današnji Normandiji (ime!). Hitro so se asimilirali.

Že v 11. stoletju so se selili razni normanski rodovi v južno Italijo, kjer so služili kot najemniki, ki so si

1020 (ok.) ustanovili samostojno državo. Spojili sta se italijanska in arabska kultura. Tesne zveze so imeli s papeži, katere so vedno podpirali. — Uspešen razvoj države.

1066 Bitka pri Hastingsu; Viljem Osvojitelj iz Normandije je zavzel s svojimi že pofrancoženimi Normani Angleško.

V južni Italiji so si osvojili Normani pod Robertom Guiskardom h koncu 11. stoletja vso južno Italijo; Robertov brat Roger je iztrgal Saracenom Sicilijo. Papež je kronal

1130 vojvodo Rogerja v Palermu za neapolskega in sicilskega kralja.

1186 se je njegova potomka Konstanca poročila s sinom nemškega cesarja Friderika I. Barba-

rosse, Henrikom VI., in je podedovala po smrti zadnjega normanskega kralja Viljema II. Sicilskega

- 1189** vso normansko državo, katera je po brezuspešnih uporih normanskih velikašev (vodja polbrat Viljema II., Tankred di Lecca) slednjič prišla pod oblast nemških cesarjev.

II. Norveški vikingi so jadrali na Zapad

- 860** (ok.) so prišli na Islandsko, odkoder je
963 odkril Erik Rdeči Groenlandsko, katero so kolonizirali; Groenlandija (= zelena zemlja) je bila tedaj še dokaj rodovitna zemlja z lepimi pašniki (razvoj živinoreje). — Zavaljo poostritve podnebja so v začetku novega veka vse te kolonije propadle.
1000 (ok.) so odkrili obrežje Severne Amerike (Labrador), ki so jo imenovali radi divje vinske trte, ki je tam uspevala, Vinland. Njihove tamkajšnje kolonije so pozneje razrušili Eskimi in ostale so pozabljene. Trajno se je vzdrževala samo svobodna Islandska država.
1100 (ok.) so tu napisali večino nordijskih mitičnih in junaških spevov (Edda).
1262 se je Islandska združila z Norveško,
1397 pa je prišla pod Dansko, kjer je ostala do danes.

III. Švedski variagi so plenili po rekah in jezerih današnje Rusije.

- 862** je šel vojvoda Rurik na poziv prebivalstva s svojo vojsko v Novgorod, odkoder so on in njegovi potomci zedinili Vzhodne Slované v rusko državo.

Angleška.

- 830** (ok.) je združil kralj **E g b e r t** vseh 7 držav v eno državo; pridobil si je tudi britsko kneževino **C o r n w a l l i s**. Nadel si je naslov »kralj Angležev« (rex Anglorum). Neprestano so vpadali Norvežani iz Danske, ki so si osvojili tudi velik del države. — Egbertov vnuk
- 871—901** **A l f r e d** »Veliki« je **D a n c e** po hudih, dolgotrajnih bojih premagal; uredil je sodstvo in upravo, razdelil državo po frankovskem zgledu na grofije (shires), gradil trdnjave, mesta, organiziral vojsko in mornarico. — Velike zasluge ima za dvig kulture; ustanavljal je šole in utemeljil staroangleško prozo.
Pravnuk Alfredov **E t e l r e d II.** je dal na en dan
- 1002** p o m o r i t i v s e **D a n c e** v svoji državi (danske večernice). Zato so Danci po dolgotrajnih bojih zasedli
- 1016** v s o **A n g l e š k o**. Najimenitnejši vladar danske rodovine je bil
- 1016—1035** **K n u t** »Veliki«, ki je združil pod svojo oblastjo skoro ves evropski sever; bil je kralj Angleške, Danske, Norveške in Švedske. Pokristjanil je Anglosase. Njegova dva sinova sta izgubila večino očetovih pridobitev. Anglosasi so se zopet osvobodili in dvignili na prestol Etelredovega sina
- 1042—1066** **E d v a r d a III.** »Spoznavavca«. Podpiral je Normane; njegovi vojskovodje so premagali
- 1054** **M a c b e t h - a**, ki se je bil polastil po umoru kralja **D u n c a n - a** škotskega prestola. — Dun-

canov sin Malcolm je dobil od Edvarda Škotsko kot leno. — Po Edvardovi smrti so Anglosasi izvolili Harald a II. za kralja, Edvard pa je želel kot naslednika Viljema Normandijskega. Ta je prišel

1066 s 60.000 vojaki v Anglijo, kjer je porazil Harald a II. v bitki pri Hastingsu in tako postal vladar Anglije in prvi

1066—1154 tako zvanih normanskih kraljev.

1066—1087 Viljem Osvojitelj, sin Roberta II. »Hudiča«, je uvedel v Angliji absolutno kraljevsko oblast na podlagi fevdalnega sistema; razdelil je zemljo na okrog 60.000 fevdov; četrtno je pridržal zase, četrtno je daroval cerkvi, ostalo je razdelil med vazale, predvsem Normane. — Zapisnik vseh fevdov in dajatev: Domesdaybook. Dva naroda in dva jezika: anglosaški in francoski. — Vstop Angležev v cerkveno viteško kulturo Zapadne Evrope.

Za vlade Viljemovih naslednikov so nastali vedno hujši boji v vladarski rodovini. Vendar so si

1106 pridobili pod Henrikom I. še Normandijo (kot leno francoskega kralja). Nato še hujši spori, dolgotrajni boji, ki so se končali šele

1154, ko je zavladala Angliji in Normandiji francoska rodovina Anjou ali Plantagenet.

Postanek in centralizacija Nemčije.

Ko so izumrli Karloviči, je postal vzhodno-frankovski kralj

911—918 Konrad I. Frankovski, za njim pa je prišla do kraljevske oblasti

919—1024 saška rodovina (tako zvani Otonoviči).

919—936 Henrik I. je pravi ustanovitelj nemške države. Prisilil je nemške velikaše, da so ga priznali za kralja. Sklenil je z Madžari premirje. Organiziral je vojsko (konjenico). — Polabskim Slovanom je vzel Branibor, Čehe je prisilil, da so mu plačevali davek.

933 je potolkel Madžare ob Unstruti. — Njegov sin

936—973 Oton I. »Veliki« je najprej utrdil kraljevsko oblast; spremenil je vojvode v državne uradnike. — V to službo je nameščal največ svoje sorodnike; ko so se mu pa tudi ti upirali, se je naslonil na cerkvene dostojanstvenike: opate, nadškofe in škofo, katerim je podeljeval velika posestva in privilegije (tudi vojaške in sodne). Tako so postali duhovniki nezi tudi svetni.

Njegov mejni grof Gero je prisilil Polabske Slovane (do Odre), da so morali priznati njegovo oblast; tudi poljski knez Mječislav in češki knez Boleslav I. sta mu morala plačevati davek.

951 je šel Oton v Italijo, da bi branil vdovo italškega kralja Lotarja, Adelhajdo, pred ivrejskim mejnim grofom Berengarjem. Nikjer ni našel odpora. — Kronal se je za langobardskega kralja, se poročil z Adelhajdo, Langobardijo pa je prepustil Berengarju kot nemški fevd.

955 je popolnoma uničil Madžare na Leškem polju pri Augsburgu. Na meji proti njim je ustanovil ob Donavi Vzhodno marko (začetek Avstrije).

Medtem se je bil Berengar v Italiji otresel nemškega vazalstva in je ogražal tudi papeško državo. Papež Ivan XII. je poklical Otona na pomoč. Ta je prišel z vojsko v Italijo, Berengar pa je pobegnil. Papež je nato v Rimu

- 962** kronal Otona s cesarsko krono. Tako je bilo obnovljeno rimsko cesarstvo Karla Velikega (imperium Romanum); to je trajalo nato do l. 1806. — Ker se je papež zbal premogočnega Otona, se je začel naslanjati na Berengarja.

Oton je sklical sinodo, dal papeža odstaviti in prisilil Rimljane, da so prisegli, da bodo od slej volili papeža po cesarjevi volji; tako je prišla papeška stolica v cesarjevo odvisnost. — Začetek nemške samozvesti in gospodovalnosti.

- 973—983** Oton II. — Neprestani boji z vazali in sosedi. — Po zmagi nad svojim sorodnikom, bavarskim vojvodom Henrikom, je

- 976** popolnoma odcepil od Bavarske Koroško (marke: koroška, štajerska, kranjska, veronska, istrska) in Vzhodno marko, katero je dal Babenberžanu Leopoldu; (Babenberžani so izumrli 1246). — Kmalu so pričeli rabiti za Vzhodno marko imena Ostarriki, Ostreich, Oesterreich (prvič l. 996), Avstrija.

- 983—1002** Oton III., ob nastopu vlade je bil šele trileten otrok. — Po svoji vzgoji in svojem mišljenju je bil Italijan; njegov vzgojitelj papež Silvester II. ga je tako navdušil za rimsko kulturo, da je hotel obnoviti staro zapadnorimsko cesarstvo, kateremu naj bi postala prestolnica Rim; tu je tudi zgradil cesarsko palačo. — Ven-

dar niso imeli smisla za njegova stremjenja niti Italijani, niti Nemci; zato često upori.

1002—1024 Henrik II. »Sveti« je zopet uredil državo; dokler ni bil kronan za cesarja, se je nazival »kralj rimski«; ta naslov so imeli do 1338 vsi nemški kralji, dokler niso bili kronani za cesarje. Z njim je izumrla saška rodovina.

1024—1125 frankovska ali salijska rodovina (tako zvani Henrikoviči).

1024—1039 Konrad II., pravnuk Konrada Rdečega (umrl 955), zeta Otona I. »Velikega«. — Po številnih notranjih nemirih se je uspešno boril proti Madžarom in Poljakom. — Pridobil je

1033 Burgundsko (Arelatsko) kraljestvo, ki je postalo po smrti zadnjega kralja Rudolfa III. (brez potomstva) sporno. Njegov sin

1039—1056 Henrik III. je razširil nemško državo do njenega največjega obsega; v notranjosti pa je utrdil cesarjev ugled. — Pokoril si je češkega kneza Břetislava, spravil v svojo odvisnost Poljsko in Ogrsko.

Za njegovega šestletnega sina

1056—1106 Henrika IV. je vladala dalje časa njegova mati Neža, ki je podeljevala v njegovem imenu fevde, med drugimi Koroško Bertoldu von Zähringen-u. — Na cesarjevo vzgojo sta vplivala kölnski nadškof Anno in bremenski nadškof Adalbert. S petnajstimi leti je postal cesar polnoleten. — Neprestani notranji in zunanji boji. — Kmalu se je Henrik sprl s papežem; ta spor se imenuje

- 1076—1122** boj za investituro (to je podeljevanje duhovniških služb).
- 1073—1085** Papež Gregorij VII. (prej Hildebrand) je izhajal iz toskanske kmetiške rodovine in je zrasel v Rimu pod vplivom strogo cerkveno orientiranega gibanja, ki je imelo svoj izvor v samostanu Cluny (severno od Lyona). Smoter tega gibanja je bil: duhovno oblast Cerkve uveljaviti tudi nad posvetno oblastjo krščanskih vladarjev, stroga izvedba celibata (noben duhovnik ne sme biti poročen), laiške investiture (noben škof ali opat ne sme biti več ustoličen s prstanom in palico po laikih). To gibanje je dosledno zastopal Hildebrand kot kardinal (sklep lateranskega koncila, da papeža volijo kardinali) in tudi kot papež.
- Henrik VI. se mu ni pokoril, ampak je dal
- 1076** sklicati sinodo nemških škofov v Worms in odstaviti papeža, nakar ga je papež izobčil in njegove podložnike odvezal prisege zvestobe.
- 1077** se je Henrik IV. spokoril v Canossi, vendar so se nadaljevali spori s papežem; nemški knezi so postavili protikralja, Henrikovega svaka Rudolfa Švabskega, ki je v državljanski vojski, ki je zato nastala,
- 1080** padel, njegov fevd, Švabsko, je pa dobil Friderik Hohenstaufec.
- 1081** je bil Henrik ponovno izobčen; šel je v Italijo, zasedel Rim, oblegal papeža v Angelskem gradu, odkoder ga je rešil vojvoda Robert Guiskard z južnoitalskimi Normani; papež je pribežal k njim in

1085 umrl v Salernu (zadnje besede: »Dilexi iustitiam et odi iniquitatem, propterea morior in exsilio«). — Nato je imel Henrik IV. neprestane boje z upornimi nemškimi velikaši; na njegovi strani so bili meščani. — Gregorjevi nasledniki so nadaljevali boj za investituro, katero je zaključil po dolgih pogajanjih poslednji salijski cesar

1106—1125 Henrik V.

1122 s konkordatom v Wormsu pod naslednjimi pogoji: škofe in opate volijo kanoniki oziroma redovniki, in sicer v navzočnosti cesarja ali njegovega namestnika brez simonije. Izbranim škofom in opatom podeli cesar z žezlom državne fevde, a papež izvrši s prstanom in škofovo palico investituro.

Nemčija pod Staufovci.

1125—1137 Lotar Saški je bil prvi nemški kralj, ki je prosil papeža, da njegovo izvolitev potrdi. Boril se je s Polabskimi Slovani; v notranjosti države je imel neprestane borbe s Staufovcem Friderikom, saškim vojvodom. V teh bojih mu je pomagal njegov zet, bavarski vojvoda Henrik Oholi (iz rodovine Welfov), kateremu je dal v fevd vojvodino Saško.

1138—1254 rodovina Staufovcev ali Hohenstaufov (po gradu Staufen na Švabskem).

1138—1152 Konrad III. je kot prvi Staufovec zasedel nemški prestol. Henrik Oholi se mu ni hotel pokoriti; nastala je vojska med Staufovci in Welfi. — Welfi so se naslanjali na Cerkev

(v Italiji so jih zvali guelfe), Staufovci so bili kraljeva stranka (v Italiji so jih zvali gibeline, po švabskem gradu Waiblingen). — Sprava Konrada III. z Welfi: sinu Henrika Oholega (umrl 1139), Henriku Levu, je dal v fevd vojvodino Saško, Bavarsko pa je dobil avstrijski mejni grof Henrik Jasomirgott, ki se je poročil z vdovo Henrika Oholega Jero (hči Lotarja Saškega).

Hohenstaufi ali Staufovci.

Friderik, vojvoda Švabski
ž. Neža, hči cesarja Henrika IV.
† 1105

Friderik, vojv. Švabski
ž. Judita Welfovka
† 1147

Konrad III.
† 1152

Friderik I. Barbarosa
† 1190

Friderik Rotenburški
† 1167

Henrik VI.
† 1197

Friderik Švabski
† 1191

Filip Švabski
† 1208

Friderik II.
† 1250

Henrik
† 1242

Konrad IV.
† 1254

Marjeta
† 1270

Enzio
† 1272

Manfred
† 1266

Konradin
† 1268

Konstanca
m. Peter III. Aragonski

1147 se je udeležil Konrad III. druge križarske vojske. Istočasno se je vršila križarska vojska proti Polabskim Slovanom:

Henrik Lev proti knezu Obodrcem (pradedu velikih vojvod Meklenburških) Niklotu, Albrecht Medved proti Ratiborju Pomorjanskemu. Nemška kolonizacija.

Konradov naslednik je bil njegov nečak

1152—1190 Friderik I. Barbarossa (»Rdečebredec«). Najprej se je pomiril z Welfi, jim vrnil Bavarsko, od katere je

1156 odcepil Avstrijo, jo povzdignil v vojvodino in dal v dedni fevd Babenbergom (tudi v ženski liniji; »privilegium minus«). Tega leta se je tudi poročil z Beatriko, dedinjo Gornje Burgundije.

Trudil se je, pridobiti cesarju znova ugled v Evropi, zlasti v Italiji. Zato je šel šestkrat v Italijo (pri prvem pohodu 1154—1155 se je dal kronati v Paviji za lombardskega kralja, v Rimu od papeža Hadriana IV. za rimskega cesarja). V teh borbah si je pridobil dobrega zaveznika

1158 v češkem knezu Vladislavu III., kateremu je podelil kraljevsko krono.

1158—1162 drugi pohod v Italijo. Ker Milančani niso držali dogovora, ki so ga bila sklenila italijanska mesta s cesarjem, so

1162 prebivalci sosednjih mest na cesarjevo povelje Milan porušili.

1159—1177 razkol v Cerkvi; večina kardinalov je izvolila za papeža Aleksandra III. (Roland Sienski), cesarju naklonjeni kardinali pa Viktorja IV. Aleksander III. je Friderika izobčil, a je moral bežati na Francosko.

- 1163** tretji pohod v Italijo (brez vojske). — Nemiri v južni Italiji.
- 1166—1168** četrty pohod v Italijo. Viktorjevega naslednika, Paskala III., je povedel v Rim. — Aleksander se je zatekel k Normanom. Kuga je uničila večino Friderikove vojske. — Milančani so medtem znova zgradili svoje mesto in hkrati ustanovili novo mesto Alessandria (na čast papežu Aleksandru III.). Friderik se je le s težavo vrnil v Nemčijo, kjer je uredil razne spore med velikaši.
- 1174—1178** peti pohod v Italijo; zaman je oblegal trdnjavo Alessandrio.
- 1176** so Friderika porazili Lombardi pri Legnanu in sklenili z njim premirje; nato je Friderik začel pogajanja in se
- 1177** v Benetkah pomiril s papežem.
- 1178** se je dal v Arles-u kronati za burgundskega kralja. Nato se je vrnil v Nemčijo, kjer je upornemu Henrik Levu vzel sprva vse dežele, a mu nekatere (Braunschweig, Lüneburg) po spravi vrnil.
- 1180** je vojvodino Saško razdelil na dva dela: Bavarsko je dobil Oton Wittelsbachski, Štajersko pa je od Bavarske odcepil, jo povzdignil v samostojno vojvodino, ki je pa kmalu prišla pod Avstrijo.
- 1183** je sklenil z lombardskimi mesti mir v Kostnici (Konstanz): cesar se je odpovedal svojim pravicam, a mesta so mu morala obljubiti plačevanje davka. Meščanstvo je takrat prvič nastopilo kot samosto-

jen stan poleg plemstva in duhovščine.

1184—1186 šesti (mirni) pohod v Italijo. Oženil je svojega sina Henrika s Konstanco, dedinjo normanskega kraljestva v južni Italiji.

1189—1190 se je Friderik I. udeležil 3. križarske vojske in utonil v Mali Aziji v reki Salef.

1190—1197 Henrik VI., je moral v dveh vojskah osvojiti dediščino svoje žene v južni Italiji. Njegova država je segala od Severnega morja do Sicilije. Henrik VI. je najbolj uresničil idejo cesarske svetovne vlade; podelil je v fevd ciprsko in angleško krono, arabski vladarji Severne Afrike in Bizantinci so mu obljubili, plačevati davek. Ko je snoval načrt, kako bo osvojil bizantinsko državo, je umrl 32 let star v Messini. Zapustil je triletnega sina Friderika.

V Nemčiji so izvolili pristaši Gibelinov

1198—1208 Filipa Švabskega, najmlajšega sina Friderika Barbarosse, za kralja, pristaši Welfov pa

1198—1215 Otona IV. Braunschweiskega, sina Henrika Leva. Začela se je borba za prestol med Welfi in Staufovci, ki se je končala

1208 z umorom Filipa v Bambergu, nakar se je Oton oženil z njegovo hčerko Beatriko in

1209 ga je papež Inocenc III. v Rimu kronal za cesarja. Ker se je pa kmalu sprl s papežem, je ta postavil svojega varovanca, Henrikovega sina

1212—1250 Friderika II., za nemškega kralja in kralja obeh Sicilij; Friderik II. je bil odločen nasprotnik cerkvene nadvlade. Vzgojen je bil na Siciliji in se je čutil bolj Italijana nego Nemca.

- 1215** so Friderika splošno priznali in kronali za cesarja v Aachenu. Boji z Danci (Waldemar II.). — Obljubil je papežu, da bo organiziral križarsko vojsko, kar je storil po mnogih sporih s papežem šele 1228-29 (5. križarska vojska), nakar se je
- 1230** s papežem pomiril. — Uredil je državo obeh Sicilij kot vzorno, moderno, uradniško državo brez fevdov. Položil je temelje parlamentarizmu, ker je poklical tudi zastopnike mest za svoje svetovavce.
- 1231** so nemški knezi postali deželni gospodje in dobili mnogo samostojnosti (wormški privilegij).
- Friderik je hotel tudi v severni Italiji tako vladati, kakor je v južni. Zato se je vojskoval s severnoitalijanskimi mesti. Ko so Friderika obdolžili krivoverstva, ga je
- 1245** koncil v Lyonu odstavil in ponovno izobčil. V Nemčiji so izvolili dva protikralja, Henrika Turinškega (umrl 1247) in Viljema Holandskega (umrl 1256), ki pa ni imel posebnega vpliva. Friderik se je v Italiji boril za oblast še nadalje, dokler ni
- 1250** umrl v Fiorentinu v južni Italiji (pokopan v Palermu).
- 1250—1254** Konrad IV., Friderikov sin, se je boril v Italiji za očetovo dediščino.
- 1254** je umrl kot poslednji Staufovec na nemškem prestolu.
- 1256** je Viljem Holandski padel v boju s Frizi. V Nemčiji je sledila doba tako zvanega
- 1256—1273** medvladja (interregnum). Sicer so izvolili nekateri knezi svaka Friderika II., Ri-

karda Kornvalskega (umrl l. 1272), za nemškega kralja, drugi pa Alfonza X. Kastilskega, vnuka Staufovca Filipa Švabskega; toda nobeden ni imel v Nemčiji vpliva. — V tej dobi je vladala pravica pesti, sirova sila močnejšega nad šibkejšim. Nasilje nad trgovci in mesti, ki so se začela organizirati v zveze.

Staufovci so se držali v južni Italiji do 1268.

Manfred, polbrat Konrada IV., se je boril sprva za svojega nečaka Konradina, dveletnega sinčka Konrada IV.

1258 se je dal kronati za kralja, se kmalu sprl s papežem, ki je podelil kraljestvo obeh Sicilij kot papeški fevd Karlu Anjouvinskemu, bratu francoskega kralja Ludovika IX.;

1266 je Manfred padel v bitki pri Beneventu. Nato je hotel šestnajstletni Konradin zasesti prestol, a je bil

1268 pri Tagliacozzu poražen in na ukaz Karla Anjouvinskega umorjen. Zato so nastali nemiri v Siciliji. — Zaradi krutega postopanja so razjarjeni Sicilijanci

1282 na veliki ponedeljek pomorili vse na Siciliji živeče Francoze (sicilske večernice) in proglasili za kralja Manfredovega zeta, Petra III. Aragonskega. Anjouvinci so obdržali samo še Neapol.

Papeštvo na višku svoje moči.

1198—1216 Inocent III. se je povzpел na najvišjo stopnjo papeške oblasti v srednjem veku (uresničenje idej papežev Nikolaja I. in Gregorja VII.).

Uredil je papeško državo, ji pridobil nazaj vse izgubljene pokrajine; kot varuh mladoletnega Friderika II. je dobil vpliv na njegovo vzgojo. — Dosegel je priznanje papeževega primata v Carigradu, za fevdnega gospoda so ga pa priznali skoraj vsi krščanski vladarji. — Vzrok tem uspehom moramo iskati v notranji organizaciji Cerkve, ki je bila dovršena; imela je svoje pravo (»kanonsko pravo«; sestavljen na podlagi papeževih odredb bolognski jurist Gratian okoli 1145 — »decretum Gratiani«).

Najboljša opora papeštva in vseh njegovih podjetij so bili novi redovi, ki so se snovali po najstrožjih pravilih. Tako je ustanovil Brunon Kolinski v gorski dolini pri Grenoble-u red kartuzijanov (Chartreuse), ki je imel silno stroga pravila (veden molk; nočne molitve; popolna samota); ustanavljali so samostane po drugih deželah (na Slovenskem: Bistra, Pleterje, Jurklošter, Žički samostan). Po zgledu kartuzijanov so ustanovili v Palestini v votlini gore Karmel red karmelitov (1156).

1098 je ustanovil Robert blizu Dijona samostan Citeaux (cistercijanski red). Na Slovenskem so ustanovili cistercijani samostan v Vetrinju, v Stični (1136) in Kostanjevici (1234) (»sivi« ali »beli« menihi).

1120 je ustanovil Norbert Ksantenski v dolini Prémontré pri Laonu red premonstrancev.

Posebno važni so postali tako zvani beraški redovi, od katerih sta najbolj delovala frančiškanski in dominikanski red.

1182—1226 **F r a n č i š e k A s i š k i**; ustanovitelj »reda manjših bratov« = fratres minores. — Frančiškani so se naglo razširili po vseh deželah. V Ljubljani so bili že pred letom 1242.

Istočasno je ustanovil Kastilijanec **Dominigo de Guzman** (umrl 1221) red **dominikancev**, ki so se zlasti uveljavljali v znanosti in proti krivovercem, zato so nastopali v službi inkvizicije kot njeni najzanesljivejši borci proti heretikom (*Domini canes*). Na Slovenskem: dominikanski samostan v Ptuju (1230) in samostana dominikank v Velesovem in v Studenicah. Proti novi orientaciji v Cerkvi se je pojavila opozicija: v Italiji in južni Franciji sekta **katarov** (= čistih), ki je bila podobna bogomilom. Po južnofrancoskem mestu Albi so se imenovali **Albižani**. H koncu 12. stoletja je nastala na južnem Francoskem sekta **valdovcev** ali **valdenzov** (začetnik Peter Vald), ki je oznanjala apostolsko preprostost; razširila se je po vsej Srednji Evropi. — Papež Inocent III. je označil proti tem sektam (heretikom, krivovercem) **križarsko vojsko** (1208—1229), ki jih je zatrla z majhnimi izjemami vse. Da zatre tudi skrivne krivoverce, je

1215 lateranska sinoda uvedla **inkvizicijo**, t. j. versko sodišče za preganjanje krivovercev, pozneje tudi čarovnikov in čarovnic.

Največja podjetja papežev, ki so postali po boju za investituro duševni in večinoma tudi politični voditelji Zapadne Evrope, so bile **križarske vojske**.

Križarske vojske.

Gibalne sile križarskih vojsk: asketski, verski in viteški duh zapadne Cerkve; njena čvrsta organizacija; ugled papežev, ki je v borbi za investituro silno narasel; včasih tudi preobljudenost Srednje in Zapadne Evrope, težnja za izboljšanjem materialnega položaja (pri kmetih) in želja po plenu, potovanju in pusto-
lovščinah (često pri vitezih).

Največ udeležencev je dala Francoska, nato Anglija, Italija, v manjši meri Nemčija in ostale države. Španija se križarskih vojsk ni udeleževala.

Najvažnejša pota, po katerih so hodili križarji v Palestino, so bila:

1. Donava — Beograd — Niš — Sofija — Odrin — Carigrad in dalje a) po kopnem preko Taura, b) po morju čez Rod in Ciper.
2. a) Čez Alpe in Italijo v Brindisi — Drač — Solun — Carigrad in dalje kakor pod 1.
b) Čez Alpe v laška pomorska mesta: Benetke, Genua, Pisa, Amalfi, Brindisi, Messina in po morju čez Krf, Kreto, Rod, Ciper (ta pot je bila najbolj priljubljena).
3. Iz Francije: Marseille — Messina in dalje kakor pod 2 b.
4. Iz Severne Evrope (Anglija, Holandska itd.) po Atlantskem oceanu okoli Pirenejskega polotoka v Messino in dalje kakor pod 2 b.

Povod. Ko so

1071 osvojili Sveto deželo Seldžuki, je postala stiska kristjanov in romarjev v Sveti deželi ne-

znosna. — Že papež Gregor VII. je sklenil, osvojiti Palestino in pomagati Bizantincem, ki so se obrnili nanj za pomoč. Boj za investituro mu je to namero preprečil.

Bizantinski cesar Aleksij II. Komneni imel uspehov v borbi s Seldžuki, ki so zasedli večino Male Azije, in je zato prosil za pomoč papeža Urbana II.

1095 koncil v Clermontu; papež je na njem ljudstvo navdušil za osvobojenje božjega groba. Zaobljubili so se, da se bodo vojskovali za božji grob; pripeli so si na desno ramo rdeč križ (»križarji«).

1096—1099 prva križarska vojska. Puščavnik Peter Amienski je v svojih ognjevitih govorih razgibal zlasti kmete, ki so se napotili pod vodstvom viteza Walterja Senzaveir-a (Nemaniča) spomladi 1096 v Sveto deželo, a že med potom so jih uničili Madžari in Bolgari, Seldžuki pa pri Niceji.

Medtem so se odpravili na pot z urejenimi četami tile vladarji in knezi: Godefroy Bouillonski ter njegova brata Balduin in Evstahij, Rajmund Toulouški, Robert iz Normandije, Robert Flandrski, Bohemund iz Tarenta i. dr. — Sestali so se v Carigradu, zavzeli Nicejo, premagali pri Dorileju ikonjskega sultana; Balduin se je odcepil od glavne vojske in ustanovil v Edesi samostojno kneževino. — Glavna vojska je

1097—1098 dolgo zaman oblegala Antiohijo ob Orontu, dokler je ni izdal neki armenski odpadnik Bohemundu Tarentskemu. Mosulski emir

je nato obkolil mesto z veliko vojsko, vendar so ga križarji porazili (sv. sulica). Bohemund je ostal v Antiohiji, ostali križarji so (kakih 20.000) osvojili Sveto deželo,

1099 zavzeli Jeruzalem in ustanovili jeruzalemsko kraljestvo.

Uredili so ga po francoskem zgledu kot fevdno državo; manjše vazalne države so bile: kneževina Antiohija, grofija Edessa in Tripolis. — (Zbirka zakonov v »Assises du royaume de Jérusalem«. Dva patriarha, v Jeruzalemu in v Antiohiji.) Vladal mu je Godefroy Bouillon-ski kot »zaščitnik sv. groba«, ki je premagal tudi egiptovskega sultana pri Askalonu.

1099 so za naslednika izvolili njegovega brata

1100—1118 Balduina I., ki si je nadel naslov »kralj jeruzalemski«. — S pomočjo italijanskih mest Pise, Genove in Benetk je pridobil še pristanišča Akkon, Tripolis, Beirut, Sidon in Tir. — Njegovi nasledniki so bili: Balduin II. († 1131), Fulko Anjouvinski († 1143; največji obseg jeruzalemskega kraljestva), Balduin III. († 1162), Amalrik († 1173), Balduin IV. († 1184), nedoletni Balduin V. († 1186), Gvidon Lusignanski († 1195).

Za obrambo jeruzalemskega kraljestva so osnovali okoli

1118 duhovne viteške redove templjevcev in ivanovcev.

1147—1149 druga križarska vojska. Povod: Padec Edesse. Oznanjevec opat Bernard iz Clairvaux-ja. Voditelja francoski

kralj Ludovik VII. in nemški kralj Konrad III. — Ta vojska je bila brezuspešna.

1189—1193 tretja križarska vojska. Povod:

1187 Večino jeruzalemskega kraljestva je z Jeruzalemom vred zavzel egiptovski sultan Saladin; ujel je tudi zadnjega jeruzalemskega kralja Gvidona Lusignanskega in mnogo njegovih vitezov.

Voditelji: Nemški cesar Friderik I. Barbarossa, francoski kralj Filip II. Avgust, angleški kralj Rikard Levosrčni. — Friderik I. je šel po kopnem do Carigrada, zavzel je Ikonij in utonil v reki Kalykadnos (Salef) v Kilikiji. Njegov sin, vojvoda Friderik Švabski, je povedel vojsko pod Akkon, kjer je umrl še pred prihodom Francozov in Angležev, ki so si bili izbrali pot po morju. — Radi spora s samovoljnim Rikardom so se vrnili po padcu Akkona skoraj vsi Nemci in Francozi. Rikard pa je sklenil s Saladinom dogovor; Saladin je odstopil kristjanom obalo od Tira do Jafe in dovolil svobodno romanje kristjanov k božjemu grobu.

1202—1204 tako zvana četrta križarska vojska. Papež Inocent III. je dvignil severnofrancoske, flandrijske in lombardske viteze, da bi osvojili Sveto deželo preko Egipta. — Kot odkupnino za prevoz so zavzeli za Benečane (dož Henrik Dandolo) Zader, odkoder so šli na prošnjo princa Aleksija v Carigrad, da bi njegovega očeta Izaka II. Angela zopet posadili na prestol. — To so storili; ker pa Izak II. ni mogel držati dane obljube (zedinjenje zapadne in

vzhodne Cerkve; velika vsota denarja), so zavzeli Latinci (Benečani, Lombardi, Francozi, Holandci) Carigrad in ustanovili

1204—1261 latinsko cesarstvo, kateremu je postal cesar Balduin, grof flandrski. — Mnogo bizantinskih otokov in mnogo obale so dobili Benečani (n. pr. Krf, Zante, Kandij, večino Moreje itd.). — Velik razmah benečanske trgovine. — Od bizantinskega cesarstva so se obdržale tri samostojne države: v Niceji, v Trapezuntu in v Epiru. Iz Niceje je uničil

1261 Mihael VII. Paleolog s pomočjo Genovežanov latinsko cesarstvo. — Priznal je l. 1274 papeški primat, toda že 1280 je zedinjenje spet prenehalo radi odpora duhovščine in ljudstva.

1212 otroška križarska vojska. Mnogo ti-soč dečkov in deklic iz Nemčije in Francije je potovalo v Marseille in Genovo; večina jih je med potom pomrla, nekateri so se vrnil, nekatere so prodali v Aleksandriji za sužnje.

1217 križarska vojska ogrskega kralja Andreja II. Skušal je prodirati od Akkona dalje, vendar brez uspeha. — Drugi romarji, ki so se zbrali okoli Akkona, so napadli Egipet, zavzeli

1219 Damietto, vendar so trdnjavo zopet zgubili 1221.

1228—1229 peta križarska vojska. Cesar Friderik II. je prišel čez morje v Akkon, dobil po pogodbi od egiptovskega sultana El Kamil-a Jeruzalem, Betlehem in Nazaret in bližnjo obalo s Sidonom. Friderik se je kronal v Jeruzalemu za jeruzalemskega kralja; od tedaj so nosili

nemški in od 1806—1918 avstrijski cesarji naslov:
»Jeruzalemski kralj«.

1244 so zavzeli Hovarezmijci po nalogu egiptovskega sultana Jeruzalem, ki ga kristjani do svetovne vojske niso več zasedli.

1248—1254 šesta križarska vojska. Francoski kralj Ludovik IX. Sveti je skušal preko Egipta zavzeti Palestino, a to mu ni uspelo; bil je poražen in ujet, izpuščen je bil šele za visoko odkupnino.

1270 sedma križarska vojska. Ludovik IX. se je kljub svoji starosti znova odpravil proti Sveti deželi; krenil je v Tunis, kjer je pa umrl z večino svoje vojske za kugo, še preden je mogel zavzeti mesto.

1291 so zavzeli mameluk (prvotno sultanova telesna straža, kupljeni sužnji, pozneje so se polastili vlade nad Egiptom) Akkon, poslednje krščansko oporišče v Palestini.

Usoda križarskih redov.

1. **Ivanovci** (imenovani po gostišču sv. Ivana v Jeruzalemu; ustanovili so jih okoli 1048 trgovci iz Amalfi-ja; črn plašč, bel križ) so se preselili po padcu Akkona najprej na Ciper, odtod 1310 na otok Rod (rodeški vitezi); ko je sultan Sulejman II. 1522 zavzel Rod, jim je dal cesar Karel V. 1526 otok Malto (malteški vitezi). Leta 1798 jim je otok vzel Napoleon I. Vitezi so se preselili v razne dežele. Veliki mojster stoluje sedaj v Rimu.

2. **Templjevci** (ustan. okoli 1118; svoje gostišče so imeli blizu nekdanjega Salomonovega

templja; bel plašč, rdeč križ) so se po padcu Palestine izselili na Ciper in na Francosko, kjer so si pridobili veliko imetja. Francoski kralj Filip IV. Lepi se je hotel polastiti tega imetja in jih je obdolžil krivoverstva in zločinstev. Papež Klement V. je na koncilu v Vienne-u 1312 red razpustil. Zadnjega velikega mojstra, Jakoba de Molay-a, so sežgali na grmadi.

3. Nemški viteški red (ustanovljen pod Akonom 1190; bel plašč, črn križ; iz teh barv je nastala pozneje pruska zastava: belo-črna). Sedež: Akkon. Pod velikim mojstrom Hermanom Salzo je dobil red 1226 od poljskega vojvode Konrada Mazovskega poziv, naj mu pride pomagat v boju proti poganskim Prusom. Friderik II. je potrdil redu njegove bodoče pridobitve proti Prusom. 1230—1283 si je red podjarmil s krvavimi boji in grozotami vso Prusko, katero je polagoma germaniziral; 1291 so prenesli sedež velikih mojstrov v Benetke, 1309 v Marienburg, 1457 v Königsberg, 1525 je postala duhovna kneževina svetna, vendar so katoliški vitezi ohranili svojo posest; sedež njihovega velikega mojstra: Mergentheim na Württembergem. 1809 sekularizacija vseh redovnih posesti (razen v Avstriji). 1840 je red v Avstriji ponovno oživel. V vseh treh redovih: Vitezi, duhovniki, bratje.

Posledice križarskih vojsk.

Končni namen križarskih vojsk — stalna pridobitev Palestine — ni bil dosežen, ker je bilo vodstvo mnogih križarskih vojsk nezadostno.

Kolonizacija Sirije s krščanskim prebivalstvom ni uspela, ker ni bilo kmetov. Neuspeh so zakrivili tudi: fevdalni sistem, ki je onemogočal stalno vojsko, nenravnost kristjanov v Sveti deželi, prepiri med raznimi voditelji križarskih vojsk in državami, spori med ivanovci in templjevci, zahrbtnost Grkov.

Vendar so imele križarske vojske mnogo važnih posledic. Obnovljena je bila neposredna zveza z orientom; Sredozemsko morje je postalo pozorišče svetovne trgovine in Italija njeno središče. Nadaljnje posledice so bile: dvignila se je zapadnoevropska miselnost, ko je spoznala in razširjala arabsko kulturo; moč islama, ki bi bil sicer brez dvoma hitreje napredoval in ogražal zapadno kulturo, je bila oslabljena; razširjenje splošnega duševnega obzorja (zgodovina, starinoslovje, zemljepis, jezikoslovje); dvig viteštva; pobuda za razvoj poezije in stavbarstva; razmah pomorske trgovine, ki je morala zadostiti vsem novim potrebam, ki so jih zanesli križarji iz orienta na zapad (številne dišave, razno orožje, tekstilno blago, zrcala itd.); prenos novih koristnih rastlin v Evropo.

Križarske vojske so dvignile ugled papeštva do viška. Pospesile so pa tudi razvoj mest in meščanskega stanu; zlasti laška mesta so mnogo pridobila in razširila svoje trgovske zveze do Indije in Kitajske (Marko Polo iz Benetk je potoval 26 let, 1271—1298, po Aziji in opisal svoje vtise v knjigi »Mirabilia mundi«).

Stanovi, ki so se doslej strogo ločili drug od drugega, so se zbližali, s čimer so se

socialne razlike znatno omilile. Če se je nesvobodni oglasil za križarsko vojsko, ga je moral gospodar osvoboditi. Tako so si mogli pomagati oni, katerim se je hudo godilo, z ostalimi so pa gospodarji morali ravnati mileje, da so jih obdržali.

Južni Slovani v visokem srednjem veku. Slovenci.

Po uničenju velikomoravske države (906) in porazu Bavarcev (907) je prenehala ob madžarski meji nemška oblast, ohranila pa se je na Koroškem dalje. Cesar Oton I. je

952 priključil Koroški Veronsko marko in Istro. Koroška je bila tedaj pod upravo bavarskega vojvode. Del slovenskega ozemlja je pripadel v tej dobi Vzhodni marki ob Donavi, katero je Oton I. po zmagi nad Madžari (955) obnovil. Koroška je tačas obsegala ozemlje od Vzhodne marke do Jadrana. — Ob njeni meji so se polagoma razvile sledeče marke (oziroma grofije), ki so bile vojaško urejene:

Karantanska marka (ob gornji in srednji Muri); upravljali so jo sprva Eppensteini, pozneje traungauski grofje (iz mesta Steyr), po katerih se je nazvala Štajerska marka (Steiermark).

Ptujška marka (južno od Štajerske ob Dravi med Muro in Pohorjem), 1148 se je združila s Štajersko marko.

Spodnja ali Savinjska marka (ob Savinji in Savi, od Pohorja do Sotle) se je tudi kmalu združila s Štajersko marko, vendar so si

pridobili v njej veliko moč savinjski gospodje, ki so se imenovali od 12. stoletja dalje po gradu Sovneku (pri Braslovčah) sovneški svobodniki, pozneje po mestu Celju pa celjski grofje.

Kranjska marka (med Karavankami, Snežnikom in Gorjanci) je imela sprva središče v Kranju, pozneje v Ljubljani.

Slovenska ali Metliška ali Ogrska marka (sedanja Bela Krajina) je imela središče v Metliki; prvotno je pripadala Hrvatski, v 13. stoletju je obsegala vso Dolenjsko.

Istrska marka (zapadna Istra).

Istrska grofija (srednja in vzhodna Istra).

Goriška grofija je bila sprva del Furlanije in je pripadala Veronski marki; kmalu se je osamosvojila, bila nekaj časa pod oblastjo Eppensteinov, od 1190 dalje pa v oblasti puštriških grofov, ki so se odslej imenovali goriški grofje.

Brižinski škofje (iz Freisinga na Bavarskem), ki so dobili 973 od Otona II. porečje Selške in Poljanske Sore s škofjo Loko, so naseljevali tod Nemce; ti so se sčasoma poslovenili (nastanek brižinskih spomenikov).

976 je Oton II. ločil Koroško od Bavarske. Babenberžani so dobili Vzhodno marko, Koroška pa je ostala samostojna vojvodina.

Briksenski škofje (Brixen v južni Tirolski) so dobili 1004 od cesarja Henrika II. Bled in Bohinj, dolino Save Dolinke in Bohinjke; Lavantinska in Kanal-

ska dolina z Beljakom na Koroškem sta prišli 1007 pod upravo bamberskih škofov (Bamberg na Bavarskem).

1012—1036 Adalbert Eppenstein se je boril v zvezi s Hrvati in Polabskimi Slovani za osamosvojitv. Dosegel je ni, ampak je izgubil celó Koroško vojvodino, katero so dobili Eppensteinini nazaj šele konec 11. stoletja.

1077 je dobil oglejski patriarh Sieghard od Henrika IV. (v boju za investituro) kot njegov zaveznik proti papežu Gregoriju VII. v upravo Istrsko in Furlansko grofijo in Kranjsko marko.

Ko je izumrla rodovina Eppensteinov, so postali koroški vojvode Spanheimi, ki so imeli veliko posestev po Kranjskem s središčem v Ljubljani.

Po smrti zadnjega Traungauca so podedovali Štajersko vojvodino Babenberžani 1192.

Od leta 1202—1256 je upravljal Koroško vojvoda Bernard Spanheimec, s prestolnico v Št. Vidu ob Glini. Bil je naklonjen umetnosti. (Pesnika Ulrika Lichtensteinskega je pozdravil slovenski.)

1246 je padel v boju z Madžari zadnji Babenberžan Friderik II. Bojeviti, »gospod Kranjske« (žena Neža Andechs-Meranijska mu je bila namreč prinesla za doto obširna posestva na Kranjskem).

Za vojvodo v Avstriji je bil izvoljen češki kraljevič Otokar 1251, na Štajerskem pa ogrski kralj Bela IV.

Otokar je postal češki kralj 1253 in dobil po zmagi nad Madžari 1260 tudi Štajersko.

1269 je umrl zadnji Spanheimec, Ulrik III., ki je bil priženil z vdovo Friderika II. Bojevitega večino Kranjske. Vso svojo posest je zapustil bratrancu Otokarju, ki je tako vladal kakor nekoč Samo od Krkonošev do Jadrana.

Hrvati pod svojimi kralji.

Trpimirovići.

Trpimir I.

ok. 845—864

Peter

Zdeslav
878—879

Mutimir
892—910

Tomislav
ok. 910—928

Trpimir II.
ok. 928—935

Kresimir I.
ok. 935—945

Miroslav
945—949

Mihael Kresimir II.
949—969
(žena Helena † 975)

Štefan Držislav
969—995

Svetoslav
995—1000

Kresimir III. Suronja
1000—1030

Gojislav
1000—1020

Štefan I.
1030—1058

Peter Kresimir IV.
1058—1074

sin X.
(† pred 1074)

Štefan II.
1089—1090

910—928 (ok.) Tomislav je združil Panonsko Hrvatsko z Dalmatinsko Hrvatsko (Madžari). Ko so se zvezali Bizantinci s papežem in Hrvati, so prepustili

923 Tomislavu upravo nad bizantinsko Dalmacijo.

925 se je Tomislav oklical za kralja Hrvatov (priznal ga je tudi papež).

Cerkveni zbor v Splitu je razširil oblast latinske splitske nadškofije od Raše do Kotora in omejil slovansko bogoslužje na nižjo duhovščino. Tomislav je porazil bolgarsko vojsko (926; vojskovodja Alogobotura) in sklenil nato s Simeonovim sinom in naslednikom mir. Drugi cerkveni zbor v Splitu je ukinil škofijo v Ninu, predstavnico slovanskega bogoslužja in podredil vso državo nadškofiji v Splitu, vendar se je ohranilo slovansko bogoslužje pri nižji duhovščini med Hrvati še vedno (ninski škof Gregor). Tomislavovi nasledniki so bili:

Trpimir II., brat Tomislava, Kresimir I., Miroslav, starejši Kresimirov sin; Mihael Kresimir II., mlajši sin Kresimira I. (državljanska vojska). Bosne se je polastil Časlav, bizantinska Dalmacija je prišla nazaj pod bizantinskega cesarja.

Sin Mihaela Kresimira II., Štefan Držislav (969—995), je bil bizantinski zaveznik proti Samuelu; zato je dobil od cesarja Vasilija II. v upravo bizantinsko Dalmacijo in kraljevske insignije; tako je bil kot prvi hrvatski vladar okoli

988 kronan za kralja Hrvatske in Dalmacije. Imel je tri sinove, od katerih je za-

vladal najprej najstarejši, Svetoslav, ki je imel neprestane boje z bratoma. Zato je beneški dož Peter II. Orseolo odpovedal Hrvatom davek, dobil od Bizantincev upravo Dalmacije in leta 1000 porazil hrvatsko brodovje. Osvojil je Biograd, otoka Lastovo in Korčulo in se nazval »vojvoda Dalmacije«. (Začetek dolgotrajne borbe za Dalmacijo med Hrvati in Benečani). Z beneško pomočjo sta zavladata Svetoslavova brata Kresimir III. in Gojslav, po Gojslavovi smrti pa Kresimir III. sam. Priznaval je nekaj časa bizantinsko oblast (Vasilij II.).

1030—1058 Štefan I., sin Kresimira III., je bil zaveznik koroškega vojvode Adalberta Eppensteina pri ponesrečenem uporu proti Konradu II. Njegov sin

1058—1074 Peter Kresimir IV. je bil najmočnejši hrvatski vladar in pristaš klunijevcev.

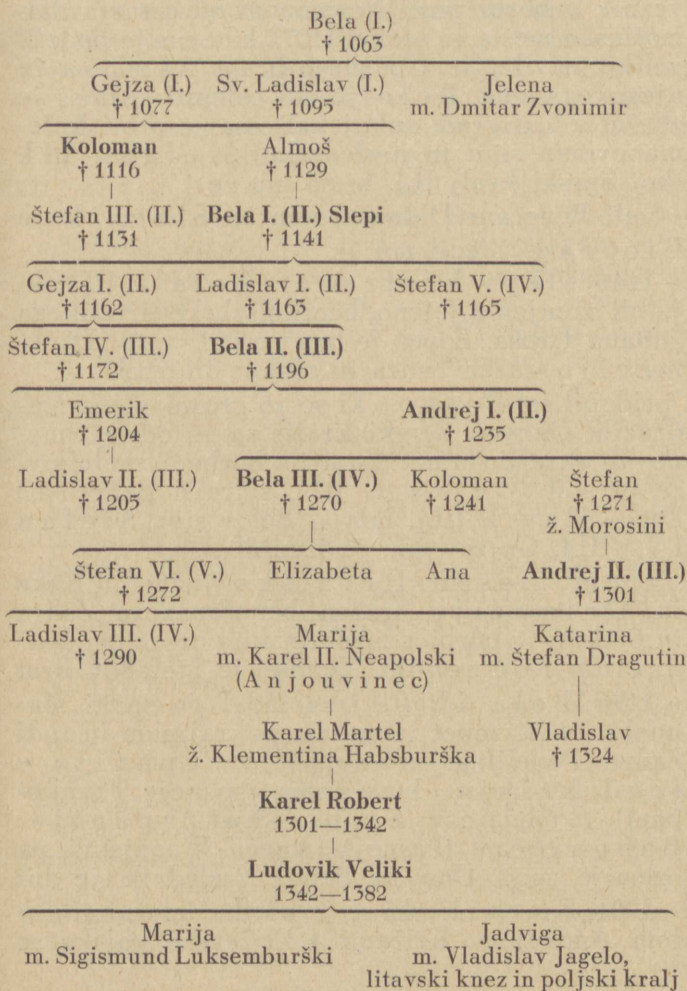
1060 je bila na cerkvenem zboru v Splitu prepovedana duhovnikom ženitev, nošnja brade in dolgih las (klunijevske reforme!) in slovansko bogoslužje. V narodu je nastal velik odpor, ker je kralj podpiral latinsko stranko (posledice!). Kresimir IV. je spet razširil hrvatsko oblast nad bizantinsko Dalmacijo in za stalno pridobil Neretljansko. Po njegovi smrti se je polastil vlade vodja narodne stranke

Slavac (Slavić 1074-75), katerega je po nalogu papeža Gregorija VII. premagal in ujel normanski knez iz Apulije. Na zboru v Splitu (papeževa legata) je bil izvoljen za kralja svak ogrskega kralja Ladislava

- 1076—1089** D m i t a r Z v o n i m i r, ki je prisegel zvestobo papežu. Zanj se je boril s pristaši nemškega cesarja Henrika IV. (boj za investituro) in z Bizantinci. Narod s tem ni bil zadovoljen in baje ga je na zboru, ko je hotel doseči sodelovanje Hrvatov z Bizantinci proti Seldžukom, ljudstvo ubilo. Naslednik je postal zadnji Trpimirović, Štefan II., nečak Kresimira IV. — Po njegovi smrti je Madžarom naklonjena stranka pod vodstvom Zvonimirove vdove Jelene pozvala na prestol njenega brata, ogrskega kralja Ladislava, ki se je res odzval vabilu in zasedel.
- 1091** H r v a t s k o d o G v o z d a (Kapele). Ker se je pa moral vrniti radi navala Kumanov na Ogrsko, je postavil za kralja svojega nečaka Almoša (do 1095), ki je ustanovil
- 1094** škofijo v Zagrebu. Narodna stranka je izvolila medtem v Primorski Hrvatski za kralja Petra (1093—1097), katerega je
- 1097** porazil Ladislavov naslednik Koloman ob vzhodu Gvozda; Peter je padel kot zadnji domači kralj. Ker so Kolomana kmalu nato Kumani in Rusi v Galiciji porazili, se je
- 1102** mirno pogodil s predstavniki 12 hrvatskih plemen, ki so ga priznali za kralja. Plemstvu je potrdil njegovo posest in privilegije in bil nato kronan v Biogradu; prisegel je, da bo čuval državnopravno samostojnost Hrvatske. S tem je stopila Hrvatska v personalno unijo z Ogrsko, kjer so vladali tedaj Arpadovci.

Hrvati v zvezi z Ogrsko pod Arpadovci.

Arpadovci in Anjouvinci.

- 1102—1116** K o l o m a n je dobil kot bizantinski zavveznik v borbi proti Normanom od cesarja dalmatinska mesta in otoke (1107), katerim je podelil velike privilegije. Upornega brata Almoša in njegovega sina Belo je dal oslepiti; Almoš je zbežal v Carigrad, nahujskal cesarja proti Kolo-manovemu sinu in nasledniku Štefanu III. (kot ogrski kralj II.), ki so mu že
- 1116** vzeli Benečani Dalmacijo in še Šibenik in Biograd. Sledil mu je
- 1131—1141** slepi bratranec Bela I. (II.), ki je bil oženjen z Jeleno, hčerko srbskega velikega župana Uroša. Zopet je osvojil vso Dalmacijo razen Zadra in otokov in okoli
- 1137** pridobil še Bosno, ki se je prostovoljno pridružila Ogrski; ogrski kralji so se odslej imenovali »kralji Rame«. Za njim borbe naslednikov za prestol. Gejza I. (II.), starejši Belov sin; Ladislav I. (II.), mlajši Belov sin; Štefan IV. (III.), Gejzov sin, je izgubil
- 1167** Srem, Bosno, Hrvatsko južno od Krke in Dalmacijo (razen benečanskega Zadra in otokov) v borbi z bizantinskim cesarjem Manuelom Komnenom. Vendar je Štefanov brat
- 1172—1196** Bela II. (III.) zavladal po smrti Manuelovi 1180 zopet vsem tem pokrajinam in tudi Zadru. Podelil je modruško županijo v fevd krškim knezom (pozneje Frankopani), Šubićem bribirsko županijo, Babonićem (kasnejši knezi Blagajski) pa ozemlje med Uno in Sano. Naslednik je bil
- 1196—1204** Emerik, ki se je boril z upornim bratom Andrejem. Križarji 4. križarske vojske so

razrušili Zader. L a d i s l a v II. (III.), Emerikov sin, je vladal malo časa. Emerikov brat

1205—1235 A n d r e j I. (II.), nezmožen vladar, je bil poročen z Jero Andechs-Meranijsko, ki je imela s svojim bratom Bertoldom na vladarja odločilen vpliv. Plemstvo se je zato uprlo, umorilo kraljico in kralja prisililo, da je izdal

1222 »zlató bulo«, kjer jamči plemstvu njegove pravice, katere sme braniti vsak plemič celó z orožjem (čl. 31). — Tudi na Hrvatskem se je začela tedaj plemiška oligarhija. Poleg krških in bibrirskih knezov so bili mogočni S v a č i č i (cetinska županija) in K a č i č i (Omiš in obala od Splita do Neretve). — Andrejev sin in naslednik

1235—1270 B e l a III. (IV.), najboljši Arpadovec.

1241 je izgubil v borbi s Tatari pri Mohiju vojsko. Ko so se Tatari vrnili v južno Rusijo, je začel ustanavljati utrjena mesta z velikimi privilegiji (»kraljevska svobodna mesta«); v ta mesta je naselil mnogo Nemcev. Hrvatsko je poveril hercegu iz kraljevske rodovine v upravo; hercegu sta pomagala dva bana, eden za Slavonijo, eden za Hrvatsko-Dalmacijo. — Za Štefanom IV (V.; 1270—1272) je vladal L a d i s l a v III. (IV.; 1272—1290, »K u m a n e c«; mati je bila Kumanka). Z a d n j i A r p a d o v e c stranske vrste je bil A n d r e j II. (III.; 1290—1301) »B e n e č a n«; boril se je s Habsburžani in papežem, ki mu je postavil za protikralja sina neapolskega kralja Karla Martela Anjouvinskega (mati je bila sestra Ladislava Kumanca). Neapolski kralj je podelil

- 1292** banu Pavlu Šubiću Bribirskemu v dedno last Hrvatsko od Kapele do Neretve, Andrej III. pa mu je podelil dedno bansko čast (1293). Bosanski ban Štefan Kotroman je priznal nadoblast kneza Pavla 1299 (»gospod Bosne«). Po smrti Karla Martela so privedli Šubići na Hrvatsko njegovega sina Karla Roberta, ki je bil po smrti zadnjega Arpadovca Andreja II. (III.)
- 1301** kronan za kralja Ogrske in Hrvatske.

Država makedonskih Slovanov.

(Zapadno bolgarska država.)

Velikaš Šišman se je osamosvojil (ok. 963) in ustanovil v Makedoniji »zapadno bolgarsko državo« ali »državo makedonskih Slovanov«. Njegov sin

- 976—1014** Samuel pa je povečal državo (prestonica na otoku Prespanskega jezera in pozneje Ohrid). Osvojil je severno in srednjo Grško, Albanijo, podvrgel srbske državnice in vzel Madžarom tudi Srem. Oklical se je za carja in povzdignil ohridsko škofijo v patriarhat.

Po dolgotrajni vojski je Samuela

- 1014** pod planino Belasico premagal bizantinski cesar Vasilij II. (»Ubijavec Bolgarov«), ki je njegovo vojsko ujel in oslepil (ok. 15.000 mož). Samuel je kmalu nato umrl. Nastali so prepiri za nasledstvo. Njegovega sina Radomirja je umoril bratranec Vladislav (1015—1018), ki je dal zahrbtno ubiti še Samuelovega zeta, zetskega kneza Vladimirja (Vla-

dimir in Kosara). Ko je pri obleganju Drača padel (1018), so Bizantinci podjarmili Makedonijo, ki je postala bizantinska provinca. Ohridski patriarhat je bil odpravljen, nadomestila ga je nadškofija (arhiepiskopija), kateri je bila podrejena Raška (do 1219). Višja duhovščina je bila grška.

Srbi in njihove države.

Ko je prišla po Časlavovi smrti Raška pod bizantinsko oblast, je postala vplivna Duklja, kateri je vladal v začetku 11. stoletja Časlavov sorodnik Vladimir; ta je bil tudi vladar Trebinjske in Zahumlja. Moral je priznati oblast Samuela, po letu 1018 pa bizantinskega cesarja.

1034—1050 (ok.) Štefan Vojislav se je otresel bizantinske nadoblasti. Njegov sin

1050—1081 Mihael je vladal za časa popolnega razkola (1054) med zapadno in vzhodno Cerkvijo. Makedonci so se uprli in oklicali Mihaelovega sina Bodina za carja; vendar so ga Bizantinci na Kosovem polju porazili in ujeli; vrnil se je s pomočjo Benečanov domov.

1067 (ok.) je bila ustanovljena nadškofija v Baru.

1077 je podelil papež Gregor VII. Mihaelu kraljevski naslov (prvi srbski kralj).

1081—1101 Bodin se je boril proti Bizantincem in združil vse srbske dežele pod svojo oblastjo. V Raški je postavil za velikega župana Vlkana, v Bosni pa Štefana. Bizantinci so Bodina v dolgo-

trajnih bojih premagali in ujeli. — Duklja je stopila zopet v ozadje in vodstvo srbskih dežel je prevzela Raška; Vlkani in njegovi nasledniki so utrjevali in širili moč Raške. Tako je tretji naslednik Vlkani, veliki župan Deso (1161—1168), vladal tudi Duklji. Mogočni Manuel je postavil za velikega župana Tihomira (sina Zavide), katerega je pa kmalu izpodrinil najmlajši brat

1168—1196 Štefan Nemanja (doma iz Podgorice v Duklji). Kot zaveznik Benečanov in Madžarov je bil v boju z Bizantinci premagan (1172) in je moral priznati bizantinsko nadoblast, katere se je pa po smrti Manuelovi otresel, osvojil Dukljo s Skadrom in Kotorom, Zahumlje in Trebinje. Zavzel je kot zaveznik upornih Bolgarov Niš (1186), kjer se je sestal z nemškim cesarjem Friderikom I. Barbarosso, ki je vodil nemški del 3. križarske vojske; hotel je skleniti z njim zvezo proti Bizantincem, a cesar se je z njimi sprijaznil. Po novih porazih je moral prepustiti Bizantincem vzhodni del svojih osvojitvev. Osvojitve na zapadu je obdržal (Dukljansko primorje), Dubrovnika pa ni mogel vzeti. Nemanja je ustanovil več samostanov (n. pr. Studenico). Za njegove dobe je prevladala vzhodna Cerkev; preganjal je bogomile, ki so bežali v Bosno. Ko se je Nemanja odpovedal prestolu, je vstopil kot menih Simeon v Studenico, nato je pa odšel za sinom Rastkom (sv. Sava) na Atos, kjer sta ustanovila samostan Hilandar, v katerem je Nemanja umrl 1199. Sinova sta opisala njegovo življenje (»Življenje sv. Simeona«).

Nemanjići.

Zavida
ok. 1150

Tihomir	Stracimir	Miroslav	Štefan Nemanja 1169—1196
---------	-----------	----------	-----------------------------

Vlkan	Štefan Prvovenčani 1196—1228	Rastko (Sava) († 1236)
-------	---------------------------------	---------------------------

Štefan Radoslav 1228—1234	Štefan Vladislav 1234—1243	Štefan Uroš I. 1243—1276
------------------------------	-------------------------------	-----------------------------

Štefan Dragutin 1276—1282	Štefan Uroš II. Milutin 1282—1321
------------------------------	--------------------------------------

Štefan Uroš III. Dečanski 1321—1331
--

Simeon, epirski despot	Štefan Dušan Silni 1331—1355
------------------------	---------------------------------

Jovan Uroš Paleolog († ok. 1423)	Štefan Uroš I. (IV.) 1355—1371
-------------------------------------	-----------------------------------

1196—1228 Štefan Prvovenčani (poročen z bizantinsko princeso) se je sprva bojeval s svojim bratom Vlkanom, upravnikom Duklje in Trebinja, ki se je s pomočjo ogrskega kralja Emerika polastil vse Srbije, vendar ji je s pomočjo Bolgarov kmalu zavladal zopet Štefan. Z Vlkanom se je pa po posredovanju brata Save spravil.

1217 ga je kronal papežev legat za kralja (»Prvovenčani«). Ker sta po padcu Carigrada (4. križarska vojska) nastali samostojni grški vladavini v Epiru in Niceji, ki sta se med sabo bojevali,

je Štefan izrabil priliko in osamosvojil srbsko cerkev.

1219 je bil Sava v Niceji posvečen za srbskega nadškofa (sedež v samostanu Žiči). Ustanavljal je škofije (8) in pisal (Prosvetitelj). Umrli je 1236 in bil pokopan v samostanu Mileševu. Štefanov sin (slabotni vladar) Štefan Radoslav (1228—1234) je bil pod vplivom Epircev; njegov brat Štefan Vladislav (1234—1243) se je opiral na Bolgare (zet Asena II.). Ustanovil je samostan Mileševu. — Tretji, sposobnejši brat

1243—1276 Štefan. Uroš I. (dviganje Raške) je bil sprva zaveznik Ogrov, toda pozneje se je z njimi bojeval radi Mačve, pri tem pa je bil poražen in ujet. Obnovil je stare rudnike (rudarji Sasi iz Erdeljske) in je prvi začel kovati denar (dotlej so rabili kakor v vseh drugih balkanskih deželah tudi v Srbiji bizantinske novce). Urošev sin Štefan Dragutin (1276—1282) je kmalu prepustil vladu bratu Urošu II. Milutinu, sam pa je dobil od svaka, ogrskega kralja Vladislava IV., Mačvo z Beogradom, Usoro in Soli, kjer je vladal do 1316.

Bosna in bogomili.

Prve vesti o Bosni (pokrajina ob gornjem teku reke Bosne) nam je ohranil bizantinski cesar Konstantin Porfirogenet iz sredine 10. stoletja. Po propadu Časlavove države (971) je prišla Bosna pod bizantinsko oblast (do

smrti Vasilija II. 1025). Kesneje (1085) je prišla Bosna pod dukljanskega vladarja Bodina, po propadu njegove države pa je postala samostojna, dokler ni prišla okoli

1137 pod Ogrsko, katere kralj Bela II. jo je podelil svojemu sinu Ladislavu, a sam se je nazval »kralj Rame« (t. j. Bosne; po pritoku Neretve). V tej dobi se tudi imenuje prvi znani bosanski ban Borić, ki je pomagal Arpadovcem proti bizantinskim cesarjem. Gospodar Bosne je bil (1167—1180) bizantinski cesar Manuel Komnen, ki je postavil za bosanskega bana okoli

1170—1204 Kulina; po Manuelovi smrti je postal ban Kulin ogrski vazal (vladal je med Drino, Vrbasom in Savo). V tej dobi se je razširila iz Srbije bogomilska (babunska ali patarenska) sekta, ki jo je učil pop Bogomil na Bolgarskem pod vplivom pavlikijanskega nauka, katerega so armenski naseljenci zanesli na Balkan in v južno Italijo. Glavni bogomilski nauki: Bog je stvarnik duše in nevidnega sveta, zli duh pa vidnega sveta (dualizem); za zveličanje je potrebna popolna odpoved vsemu posvetnemu; bogomili so priznali samo novi zakon in edino molitev: očenaš; pri službi božji v gozdu ali v sobi so molili in zraven brali evangelije. — Delili so se na popolne bogomile (živeli so zelo strogo kot samci v postu in molitvi) in nepopolne bogomile. Tudi Kulin je postal z večino plemstva bogomil, a se je na zahtevo papeža Inocenta III. in ogrskega kralja Emerika odrekel bogomilstvu, ki

je dajalo odslej ogrskim kraljem povod za vmešavanje v bosenske zadeve.

1232—1250 (ok.) **Matej Ninoslav**, drugi naslednik Kulinov, je bil bogomil. Zato so prišli Madžari s križarsko vojsko v Bosno. Ninoslav s plemstvom je sprejel katoličanstvo, ko so pa Madžari odšli, so se vsi vrnili k bogomilstvu. To se je še večkrat ponovilo. — Da bi utrdil bana in plemstvo v katoličanstvu, je imenoval papež dominikanca Požo za bosenskega škofa (1238), ki je stoloval sprva na Brdu pri Sarajevu, a se je kmalu umaknil pred bogomili v Djakovo. V tem času je bila dovoljena Bosni slovanska liturgija in so prišli tja frančiškani.

1254 (ok.) Po Ninoslavovi smrti je razdelil ogrski kralj Bela IV. Bosno na tri dele: banovini Usoro (porečje Usore) in Soli (porečje Spreče; Soli = Tuzla) je dal svojemu zetu, slavonskemu knezu banu Ratislavu; Ninoslavov naslednik

1250—1287 **Prijezda I.** je pa vladal samo Bosni ob porečju Gornjega Vrbasa in Bosne. Sledil mu je sin **Prijezda II.** (1287—1290), čigar brat je bil

1290—1302 **Štefan Kotroman**, ki je bil zet srbškega kralja Štefana Dragutina (Jelisava), in je priznal

1299 nadoblast hrvatskega bana Pavla Šubića, ki se je odslej nazival »gospod Bosne«.

Bolgari.

Po osvojitvi Bolgarske (971 vzhodne, 1018 zapadne) so Bizantinci izrinili narodni jezik iz

bogoslužja in si tudi z upravo nakopali sovraštvo prebivalstva; zato pogosti upori proti Bizantincom.

1186 sta stopila na čelo takega upora brata *Peter* in *Ivan Asen*, sorodnika nekdanjih bolgarskih vladarjev, in upor uspešno dovedla do cilja. Peter je postal »car bolgarski in grški«; proglasil je trnovskega nadškofa za patriarha in tako dosegel tudi cerkveno neodvisnost. Tudi sam si je izbral za prestolnico Trnovo. — Država se je med neprestanimi boji širila, zlasti pod najmlajšim bratom Petra in Ivana, ki se je imenoval

1197—1207 *Kalojan* (*Lepi Ivan*). Ta je razširil meje države od Beograda čez Niš, Prizren in Skoplje. Papež *Inocent III.* mu je poslal po svojem kardinalu *Leonu*

1204 *kraljevsko* (ne cesarsko, kakor je želel *Kalojan*) krono; vendar se je sam imenoval cesarja. V hudih bitkah je porazil ponovno Bizantince (»Romaïoktonos« = krvnik Bizantincev) in Latince 4. križarske vojske. Po njegovi smrti so nastale v državi zmede, dokler ni

1218—1241 *Ivan Asen II.* države zopet uredil in ji pridobil največji obseg; segala je čez Makedonijo in Albanijo do Jadrana. — Najslavnejša doba nove bolgarske države. Dvig splošnega blagostanja. Sklenil je trgovinsko pogodbo z Dubrovnikom. Okrasil je svojo prestolnico Trnovo z lepimi stavbami.

Za časa njegovih naslednikov je država naglo propadala. Grki so ji iztrgali Albanijo, Makedonijo in Trakijo. — Zadnja Asenoviča sta bila

1246—1257 *Mihael Asen* in *Kaliman*.

Severni in vzhodni Slovani v visokem srednjem veku.

Polabski Slovani.

Razcepljeni so bili na številna plemena; najvažnejša so bila: Bodrici (Obodriti; glavno mesto Bukovec — Lübeck), Ljutici in Srbi. Spor med Bodrici in Ljutici je izkoristil Karel Veliki in prisilil s pomočjo Bodricev Ljutice in Srbe, da so mu plačevali davek. Okoli

- 930** je zavzel Henrik I. Branibor. Za Otona I. (mejni grof Geron) so morali priznati vsi Polabski Slovani do Odre njegovo oblast. — Oton I. je Slovanom pustil njihove domače kneze, samo na meje je postavil nemške mejne grofe; skušal je privedi Polabske Slované v krščanstvo, v ta namen je ustanovil več škofij. Vendar mu namera ni uspela; Polabski Slovani so sovražili krščanstvo kot nemško vero, ki jim prinaša sužnost. Zato so
- 983** ob smrti Otona II. odpadli od krščanstva in uničili vse sledove o krščanstvu v svoji deželi.
- 1018** so prišli Lužiški Srbi pod Poljsko za Boleslava Hrabrega, a že
- 1032** jih je zopet podjarmil nemški cesar Konrad II. V majhnem obsegu (kakih 60.000 okoli Budišina na Saškem) so se ohranili do danes. — Medtem so se Bodrici in Ljutici združili in izvolili za svojega kralja rujanskega kneza
- 1066—1105** Kruta, ki se je srečno vojskoval z Danci in Nemci in osvojil Holstein. Rujana je zacvetela (tempelj boga Svetovita).

Po njegovi smrti se je polastil vlade Henrik, sin bivšega bodriškega kneza Gotšalka, ki se je uklonil (nemškemu) saškemu vojvodi. Prestolnica Lübeck.

Nemški kralj Lotar Saški je obnovil pokristjanjenje in germanizacijo Polabskih Slovanov. — Njegovi mejni grofi, zlasti Albreht Medved iz rodovine Askanijcev in Henrik Lev, so imeli nalogo, da z vsemi sredstvi pospešujejo germanizacijo in pokristjanjenje.

1157 se je polastil Albreht Medved Branibora in se proglasil za mejnega grofa braniborskega.

1160 je zasedel zemljo Bodricev Henrik Lev; vzhodnega dela, današnjega Mecklenburga, pa ni mogel zasesti, ampak se je pogodil s tamošnjim knezom Pribislavom, ki je prestopil v krščanstvo in postal začetnik plemiške rodovine, ki je še nedavno vladala na Mecklenburškem. Rodovina in narod sta se polagoma ponemčila.

1168 je zavzel danski kralj Valdemar Rujano z njeno močno utrdbo Arkono in sežgal Svetovitov kip. Polabski Slovani so se v 13. in 14. stoletju zlili s priseljenimi Nemci in od 15. stoletja dalje vidimo med Polabskimi Nemci samo še ostanke Polabskih Slovanov.

Čehi.

Slovansko bogoslužje, katerega je uvedel pod Metodovim vplivom Bořivoj, sta odpravila že njegova sinova Spitignev in Vaclav (nemški vpliv). Bořivojev vnuk

- 921—929** V a c l a v (Venčeslav) » S v e t i « je moral plačati nemškemu cesarju Henriku I. davek. Njega je ubil njegov brat
- 929—967** B o l e s l a v I. G r o z n i, ki se je sprva sicer otresel nemške nadoblasti, a jo je moral vendarle
- 950** ponovno priznati. Kot vazal Otona I. se je
- 955** b o r i l p r i A u g s b u r g u proti Madžarom, katerim je iztrgal Moravsko in slovaško ozemlje do Vaga, Poljakom pa je vzel velik del Šlezije in Krakov. — Boleslavov sin in naslednik
- 967—989** B o l e s l a v II. je
- 973** ustanovil v Pragi škofijo in uničil zadnjo plemensko vojvodino; Češka je postala enotna uradniška država, ki se je delila na župe. Nasledniki Boleslava II. so bili slabiči in država je propadala. Poljaki so si osvojili njene vzhodne pokrajine (zapadno Galicijo, Moravsko in Šlezijo), celó Češka sama je morala priznati nadoblast poljskega vladarja Boleslava Hrabrega. — Šele
- 1033—1055** B ř e t i s l a v I. » A h i l « je državo na novo dvignil, osvojil Moravsko in večino Poljske, katero pa je moral na zahtevo nemškega cesarja Henrika III. pustiti. — Določil je tako zvano senioratsko nasledstvo, to je vladar postane vedno najstarejši član rodovine Přemislavičev. Ta določba je povzročala neprestane nasledstvene boje. — Drugi naslednik in sin Břetislava I.,
- 1086** V r a t i s l a v II., je dobil za svojo zvestobo od nemškega kralja Henrika IV. (boj za investituro) k r a l j e v s k i n a s l o v (ad personam, samo za lastno osebo) in oprostitev od davkov. —

Neprestane borbe za prestol je končal

- 1125—1140** Sobjeslav I., ki je premagal Nemce in pretvoril Češko v samostojno volilno kneževino. Njegov naslednik
- 1140—1173** Vladislav II. je pomagal Frideriku I. Barbarossi v boju z Milanom; zato mu je ta podelil
- 1158** na državnem zboru v Regensburgu kraljevsko krono. Po njegovi smrti so nastali zopet spori za prestol in Barbarossa je med temi spori
- 1182** odcepil Moravsko od Češke, jo organiziral kot mejno grofijo in jo direktno podredil nemški vrhovni oblasti.
- 1197—1230** Přemisl Otokar I. je okrepil češko državo in se okoristil z boji, ki so divjali v Nemčiji med Staufovci in Welfi; pridobil si je od cesarja Filipa Švabskega in papeža Inocenta III. kraljevski naslov, katerega mu je potrdil
- 1212** v tako zvani sicilski zlati buli tudi cesar Friderik II. — Uredil je nasledstvo po primogenituri (kralju nasleduje vedno najstarejši sin). Njegov sin
- 1230—1253** Václav I. je uspešno odbil od Češke Mongole, ki so pa opustošili Moravsko. Ko so
- 1246** izumrli Babenberžani, je
- 1251** njegov sin Přemisl Otokar II. (kralj 1253—1278) osvojil Avstrijo in
- 1260** po zmagi nad ogrskim kraljem Belo IV. pri Kroissenbrunnu tudi Štajersko, ki je bila pripadla Ogrski. Avstrijo in Štajersko si je dal podeliti od nemškega kralja Rikarda Cornwallskega v fevd. Pridobil si je tudi oblast nad

- pokrajino okoli Heba in stopil v svaštvo z mišenskim in braniborskim knezom.
- 1269** je podedoval po koroškem vojvodi Ulriku III. Spanheimu Koroško, del Kranjske in Slovensko marko; v Furlaniji je kupil gospostvo Pardenone. Tako je segala njegova država od Krkonošev do Jadrana.
- Državo je dobro uredil; plemstvu je omejil pravice, dvigal in podpiral pa je meščane in mesta, kamor je naseljeval Nemce. Cveteli so rudarstvo, obrt in trgovina, ki je donášala obilo dohodkov (»Zlati kralj«). — Podpiral je tudi kmete in vzdrževal red in mir (»Železni kralj«).
- 1273** je bil izvoljen Rudolf Habsburški za nemškega kralja in zahteval, da mu vrne Otokar babenberško in spanheimsko dediščino, kar je pa ta sprva odklonil; ko ga je pa plemstvo pustilo na cedilu, mu je odstopil zahtevano ozemlje in prejel od Rudolfa Češko in Moravsko kot fevd nemške krone. V ponovni borbi z Rudolfom je
- 1278** v bitki pri Suhih Krutih (Dürrenkrut) na Moravskem polju Otokar II. izgubil bitko in življenje. — Rudolf je podelil Otokarjevemu sinu
- 1278—1305** Václavu II. kot leno Češko in Moravsko in ga zaročil s svojo hčerjo. Václav je zlasti pospeševal obrt, trgovino in rudarstvo (srebrni rudniki okoli Kutne Hore).
- 1300** je postal Václav tudi poljski kralj. Ponudili so mu
- 1301** po smrti poslednjega Arpadovca tudi ogrsko krono, vendar jo je odklonil. Njegov sin
- 1305—1306** Václav III. je bil poslednji Přemislavič. Izgubil je Poljsko. Padel je kot žrtev morivca v Olomucu.

Poljaki.

Poljaki so izmed slovanskih narodov najkesneje stopili v zgodovino. Naselili so se v porečju Visle. Njih glavna plemena so bila: Slezani ob gornji Odri, Poljani ob Varti, Visljani ali Hrvati ob gornji Visli, Kujavci in Mazovci okoli srednje Visle. Najmočnejše pleme Poljani ali Lahii (Lehi) so zedinili vsa ta plemena v poljski narod.

960—992 (ok.) je vladal Mječislav (Mješko) iz rodovine Piastovičev Poljanom in Kujavcem. Oženil se je z Dubravko, hčerko češkega kneza Boleslava, in sprejel krščanstvo; z njim se je pokristjanil tudi velik del njegovega naroda. Osnovel je škofijo v Poznanju (podrejena magdeburški nadškofiji); nemški cesar Oton I. ga je prisilil, da mu je plačeval davek. Mječislavov sin in naslednik

992—1025 Boleslav I. Hrabri je sklenil ustanoviti veliko slovansko državo med Baltskim morjem, Donavo, Labo in Dnjeprom. Zato se je bojeval z vsemi sosedi. Podjarmil si je Pomorjance in Pruse (med spodnjo Vislo in Njemnom), vzel Čehom Malo Poljsko (zapadno Galicijo) s Krakovom in Gornjo Šlezijo, nato pa zavzel vso Češko in Moravsko, iztrgal Madžarom severno Ogrsko, Rusom Vzhodno Galicijo (Rdečo Rusijo) do Kijeva in Nemcem Lužice.

1000 je Oton III. obiskal grob sv. Vojteha v Gnjeznu in povzdignil škofijo v Gnjeznu v nadškofijo. Cesar Henrik II. je pa hotel omejiti Boleslavovo oblast; po večkratnih bojih sta sklenila mir; Boleslav se je odrekel Češki, Lužice pa

je obdržal kot nemški fevd. — Svojo veliko državo je enotno uredil, zgradil je številne trdnjave in organiziral obrambo. — Nekoliko pred smrtjo se je dal kronati za kralja.

Po njegovi smrti je Poljska zaradi notranjih prepиров naglo propadala. Češki knez Břetislav je osvojil velik del Poljske, a nemški cesar Henrik III. ga je prisilil, da jo je spet pustil, in jo spravil pod svojo oblast.

1076 je dobil vnuk Boleslava Hrabrega, Boleslav II. Smeli, kraljevsko krono od papeža Gregorija VII.

1102—1138 Boleslav III. Krivousti je Poljsko zopet dvignil. Ubrani se je nemškega cesarja Henrika V., podvrgel si pomorjanske kneze in jih prisilil, da so sprejeli krščanstvo. Pred smrtjo je razdelil državo med svoje štiri sinove (Velika in Mala Poljska, Sandomir in Mazovija) in določil senioratsko dedno nasledstvo v vladarski rodbini Piastov. — To določilo je povzročilo neprestane borbe za prestol, ki so popolnoma razkosale državo.

1210 je knez Lešek to določilo odpravil in proglasil Krakov in Sandomir za dedni majorat svoje rodovine, kar je povzročilo popoln razpad državne enotnosti, namesto katere je stopila cela vrsta majhnih, samostojnih držav. Ena izmed njih, Mazovija, je poklicala

1226 nemški viteški red na pomoč zoper sosedne poganske Pruse. Pri tej priliki je Konrad, mazovski knez, poklonil redu Chelmsko ozemlje in vse pokrajine, ki si jih bo red priboril.

- 1241** so Mongoli porazili vratislavskega kneza Henrika pri Legnici. Po odhodu Mongolov so začeli poljski knezi naseljevati po mestih in vaseh nemške koloniste in so tako uvedli v lastnih deželah nemško kolonizacijo. — Do konca 13. stoletja si je nemški viteški red podvrgel Pruse in odrinil Poljake od Baltskega morja.
- 1295** je povzdignil papež Bonifacij VIII. Poljsko v kraljevino.
- 1300—1305** je postal poljski kralj češki kralj Václav II., ki je zedinil vse poljske zemlje razen Šlezije in Mazovske. Proti njegovemu sinu Václavu III. se je dvignil Vladislav Lokietek.

Rusi in mongolska država.

- Po Svjatoslavovi smrti so se borili njegovi trije sinovi za oblast, dokler ni
- 980—1015** Vladimir odstranil svojih bratov in zavladal sam. Poljakom je vzel Rdečo Rusijo in prisilil litvanska, letska in finska plemena ob Baltiku, da so mu plačevala davek.
- 988** se je oženil z bizantinsko cesarično Ano, sprejel krščanstvo in razširjal grško veroizpoved med Ruse in jih s tem združil v en narod s posebno narodno cerkvijo. — Po njegovi smrti je po dolgotrajnih bratskih bojih za prestol slednjič dobil vso oblast
- 1019—1054** Jaroslav Modri, ki je uredil rusko cerkev, ustanavljal škofije in gradil cerkve (n. pr. v Kijevu sv. Sofije). Izdal je zakonik »Ruskaja Pravda«. — Tudi v borbi s sosedi je

imel uspehe; odločilno je porazil Pečenege, vzel Poljakom zopet Rdečo Rusijo, ki so jo ti zavzeli med ruškimi borbami za prestol, in osvojil mnogo finskih pokrajin. — Imel je zveze z vsemi evropskimi dvori, kjer je užival velik ugled. — Pred smrtjo je razdelil državo med svoje štiri sinove in določil, da bodi veliki knez vedno najstarejši, ki naj stoluje v Kijevu (senioratsko nasledstvo). To določilo je povzročilo stoletne boje v ruski državi. Izmed pomembnejših knezov je bil

1113—1125 Vladimir Monomah, ki je pridobil ostale kneze, da so ga priznali za velikega kneza in da se niso bojevali med seboj. Zmagovito se je bojeval s Polovci, Pečenegi in raznimi mongolskimi plemeni. — Ustanovil je mesto Vladimir ob reki Kljazmi. Napisal je svojim sinovom pred smrtjo »Poučenije«.

1116 je umrl v pečerskem samostanu v Kijevu menih Nestor, ki je napisal najstarejšo rusko zgodovino: »Pervonačalnaja letopis«.

Po Vladimirovi smrti je začel Kijev propadati. Na njegovo mesto se je pričela dvigati suzdalska kneževina med gornjo Volgo in Oko, kjer je vladal najmlajši Vladimirov sin, Jurij Dolgoroki.

1169 je njegov sin in naslednik Andrej Bogoljubski zavzel Kijev sam, ga oplenil in si privzel naslov velikega kneza, kot prestolnico pa si je izbral suzdalsko mesto Vladimir. — Andrej je vladal strogo in brezobzirno; je prvi ruski samodržec. Ozlovoljeni velikaši so ga ubili. — Vendar je Suzdal ostal središče Rusije še dalje.

Poleg Suzdala se je dvignila do večjega ugleda na ruskem jugozapadu (v tako zvani Rdeči Rusiji) kneževina Halič, v kateri je vladal proti koncu 12. stoletja knez Roman iz Vladimira, ki je zatrl odpor velikašev in zavrnil napade sosedov. — Tedaj je dobila dežela ime Galicija in Vladimirija.

1205—1264 je vladal njegov sin Danilo, ki je moral priznati mongolsko nadoblast, po odhodu Mongolov pa je

1253 sprejel od papeža Inocenta IV. kraljevsko krono, s čimer se je Galicija ločila od ostale Rusije, dokler se ji ni v 14. stoletju zopet pridružila.

Ko je bila Rusija najbolj razrvana, so pridrli iz Azije Mongoli, katere je združil mongolski kagan Temudžin.

1224 so ob rečici Kalki, ki se izliva v Azovsko morje, porazili Ruse in preplavili južno Rusijo do Kijeva, nakar so se vrnili v Azijo.

1237 je Temudžinov vnuk Batu udaril vnovič na Rusijo, uničil po vrsti vse ruske kneževine (razen Novgoroda),

1240 zavzel Kijev in ga razrušil, drevil dalje na zapad, opustošil južno Poljsko, Moravsko, Ogrsko in Hrvatsko, nakar se je vrnil čez severno Srbijo in Bolgarsko na vzhod in osnoval veliko državo Kipčak (Kapčak) ali Zlata horda s prestolnico v Saraju ob Volgi. Država Kipčak je segala od Urala do spodnje Donave. — Kmalu nato so osvojili Mongoli Iransko višavje, Armenijo, Mezopotamijo in

1258 uničili bagdadski kalifat in z njim arabsko islamsko kulturo v Prednji Aziji. — Medtem so osvajali Mongoli tudi na vzhodu in zavzeli Kitajsko in Tibet (do 1280).

Velika mongolska država je torej segala od Tihega oceana do Sirije in Donave in imela sprva svojo prestolnico v Karakorumu v Mongoliji, pozneje pa v Pekingu (kan Kubilaj 1259—1294). — Pod okriljem te velike države so ohranile ruske kneževine, ki so se morale vse razen Novgoroda ukloniti Mongolom, svojo notranjo neodvisnost in svoje kneze; plačevati so morale samo težke davke in pošiljati Mongolom v potrebi pomožne čete. 240 let je trajalo mongolsko gospostvo nad Rusi, kar je na eni strani slabo vplivalo na ruski narod, na drugi strani mu je pa pripomoglo do zedinjenja, ko so moskovski knezi prevzeli v zakup pobiranje davkov.

Bizantinska država pod makedonsko in komnensko dinastijo.

867—1028 (v ženskem kolenu do 1056) armenska ali makedonska dinastija.

867—886 Vasilij I. je obnovil zvezo s papežem, ki je

869 sklical v Carigrad koncil, na katerem so slovesno potrdili papežev primat; kljub temu sta se Rim in Carigrad vedno bolj odtujevala. — Vasilij I. se je uspešno boril z Arabci, podvrgel si kneze Hrvatov, Neretljanov, Zahumljanov in Srbov in širil med njimi krščanstvo.

886—912 **Leon VI.** je ponovno premostil razkol med vzhodno in zapadno Cerkvijo, ki je bil zopet nastal.

912—959 **Konstantin VII. Porfirogenet** se je bavil bolj s književnostjo nego z državno upravo; bolgarski car Simeon je zasedel vse balkanske bizantinske dežele (razen Primorja, Grške in Carigrada). — Odslej so vodili nekateri bizantinski generali kot sovladarji (basileji) državno upravo (najznamenitejši so bili: Roman Lekapenos, Nikefor Foka, Ivan Tzimiskes i. dr.). Pridobili so si Kilikijo, Ciper, severno Sirijo z Antiohijo in vzhodno Bolgarsko in dvignili ugled države.

976—1025 **Vasilij II.** (»Bulgaroktonos« — krvnik Bolgarov), vnuk Konstantina VII., je po 40 letnih bojih uničil zapadno bolgarsko državo. Omožil je svojo sestro Ano z ruskim velikim knezom Vladimirom, ki se je pokristjanil in odprl svojo zemljo vplivu bizantinske kulture. — Njegov brat in naslednik

1025—1028 **Konstantin VIII.** je bil poslednji moški iz armenske dinastije, ki pa je v ženskem kolenu vladala do 1056 (Konstantinovi hčerki Zoe in Teodora; prva je bila poročena najprej z Mihaelom IV., ko je šel ta v samostan, pa s svojim sorodnikom Konstantinom IX. Monomahom, ki je bil odličen znanstvenik, a slab vladar).

Ker je podredil papež Leon IX. proti volji carigrajskega patriarha Mihaela Cerularija južno Italijo, ki so jo osvojili Normani in je bila doslej podrejena patriarhu, Rimu, je prišlo do spora in

- 1054** do definitivnega razkola med vzhodno in zapadno Cerkvijo.
- 1056** je izumrla armenska rodbina tudi v ženskem kolenu in država je propadala.
- 1057—1204** dinastija Komnenov.
- 1081—1118** Aleksij I. Komnen (rodovina Komnenov je izvirala od cesarja Izaka I. Komnena 1057—1059) se je uspešno bojeval s Pečenegi, Kumani in Normani in zaprosil papeža Urbana II. za pomoč proti Seldžukom v Mali Aziji, kar je dovedlo do 1. križarske vojske, med katero si je pridobil Aleksij Kreto, Ciper in del Male Azije. — Njegov vnuk
- 1143—1180** Manuel I. (ali Emanuel) je preuredil državo po zapadnoevropskem načinu. Obnovil je bizantinsko gospostvo nad balkanskim polotokom, osvojil Srem, del Hrvatske, Armenijo in Antiohijo. — Po njegovi smrti so se vnele borbe za prestol; njegov nečak Andronik se je oklical za sovladarja nedoletnega Manuelovega sina Aleksija II., a ga je kmalu odstranil in tako zavladal sam.
- 1183—1185** Andronik I. je uredil razrvano državo, vendar so ga radi krutosti kmalu strmoglavili. Na prestol je prišel
- 1185—1195** Izak II. Angel, ki je bil iz stranske vrste Komnenov. — Ker ni mogel kot slaboten in neznačajan vladar ubraniti države pred sovražniki, ga je strmoglavil njegov brat
- 1195—1202** Aleksij III., proti kateremu je prosil sin Izaka II., Aleksij IV., pomoči Benečane, ki so povedli

- 1202** 4. križarsko vojsko v Carigrad, pregnali Aleksija III. in posadili spet na prestol Izaka II., ki je vzel za sovladarja svojega sina
- 1202—1204** Aleksija IV. — Ker pa niti oče niti sin nista mogla izpolniti križarjem danih obljub, so ti
- 1204** ponovno zavzeli Carigrad in ustanovili latinsko cesarstvo. Grški vladarji so se ohranili v Epiru, Niceji in Trapezuntu.

Kulturne razmere bizantinske države.

Cerkev. Najugodnejše je vplivalo na razširjenje krščanstva iz Bizanca, da so puščali pri službi božji narodni jezik. Bizantinska cerkvena uredba je postala vzor vsem slovenskim cerkvenim uredbam.

Književnost. V 9. stoletju je oživel književno delovanje, sicer ne kot samostojno ustvarjanje, ampak kot izpisovanje iz starih del v praktične namene (enciklopedije). — Glavni predstavniki: Fotij, Konstantin VII. Porfirogenet (Zgodovina njegovega očeta, cesarja Vasilija I.; *De administrando imperio*; *De thematibus*; *De ceremoniis aulae byzantinae*), polihistor Michael Psel, zgodovinar Jurij Hamartel, kronist Ivan Zonara, zgodovinar Ivan Skylitzes, Ana Komnena i. dr. — Književni jezik se je vedno bolj odtujeval narodnemu, ki se je pa uveljavil z 12. stoletjem skoraj v celotni književnosti.

Socialne in gospodarske razmere. Država je bila izrazita despotsko uradniška vladavina, ki

je imela strogo ločene stanove in sloje. — Država je bila razdeljena na temate (okrožja), kjer so dobili in obdelovali zemljo naseljenci Goti, Slovenci, Iliri; od 11. stoletja dalje so bili ti naseljenci vezani na posestva (pronije). — Bizantinska obrt je bila vodilna v vsem srednjem veku; proizvajala je zlasti luksuzne predmete (škrlat, brokat, preproge, svileno blago in izdelke iz dragocenih kovin in kamnov). — Te izdelke je posredovala drugim narodom do 10. stoletja skoraj izključno bizantinska trgovina; od 10. stoletja dalje pa so ji vedno bolj prevzemala trg na zapadu italijanska mesta.

Francija za Kapetovičev.

987—1328 vladarska rodovina Kapetovičev.

987—996 Hugon Capet, sin Hugona iz Francije (okolice Pariza), je bil izvoljen po smrti poslednjega Karloviča za francoskega kralja in kronan v Reimsu; njegova oblast je bila znatna samo v njegovih lastnih pokrajinah, v deželah vazalov pa je bil skoraj brez moči. — Pod njegovimi nasledniki se položaj ni izboljšal. Močni vazali (n. pr. vojvode normanski, bretonski, burgundski, akvitanski) se za kralja sploh niso menili; borili so se med seboj in s sosedi na lastno pest. Da bi to zlo odpravili, so kralji, oprti na duhovščino in meščanstvo, proglasili božji mir (treuga Dei), t. j. na praznike in od srede zvečer do ponedeljka zjutraj je moralo počivati vse orožje (prvič je

- bil proglašen božji mir v Akvitaniji 1040). Zlasti usodno je postalo za francoske kralje, da so
- 1066** postali normanski vojvode angleški kralji (posledice so bile stoletne vojske med Anglijo in Francijo). — V tej dobi je vladal
- 1060—1108** Filip I., ki je imel z Gregorjem VII. podoben spor za investituro kot v Nemčiji njegov sodobnik Henrik IV.; za časa 1. križarske vojske je bil izobčen, vendar je znal ohraniti kraljevsko krono sebi in svojemu sinu in nasledniku
- 1108—1137** Ludoviku VI. Sedaj se je začela kraljevska oblast krepiti; njegov svetovavec, modri opat Suger iz St. Denis-ja, je znal dvigniti kraljevsko sodno in upravno oblast nad vse vazale.
- 1137—1180** Ludovik VII. se je poročil z Eleonor Akvitansko, ki mu je prinesla za doto Akvitanijo (Poitou, Guyenne, Gascogne). Ko se je pa ločila od njega in se
- 1152** omožila s Henrikom II. Plantagenetom, ki je 1154 postal angleški kralj, je izgubil Ludovik VII. Akvitanijo, katero je dobil tedaj Henrik II. — Toda že Ludovikov sin
- 1180—1223** Filip II. Avgust je prisilil angleškega kralja Ivana Levjesrčnega, da mu je vrnil skoraj vsa angleška posestva na Francoskem. Udeležil se je 3. križarske vojske; okrepil je kraljevo oblast v škodo vazalov in podpiral meščanstvo. Za velikaše je ustanovil posebno sodišče »pairov«.
- 1209—1229** so se vršile v južni Franciji tako zvane albižanske vojske, ki so uničile moč

južnofrancoskih velikašev in okrepile kraljevo, dasi se kralj Filip II. Avgust ni vmešaval v boje.

1223—1226 Ludovik VIII., sin Filipa II. Avgusta.

1226—1270 Ludovik IX. Sveti je pridružil po končanih albižanskih vojskah kroni Provenco; njegov brat je dobil Toulouse, drugi brat pa Sicilijo. — (Začetek francoske sijajne dobe.) — Prepovedal je boje med velikaši, skrbel za sodstvo (uvedba parlamenta; odprava božjih sodb) in upravo, podpiral mesta; njegov dvorni kaplan Robert de Sorbon je ustanovil v Parizu univerzo (po njem imenovano Sorbonne), ki je kmalu prekašala vse druge evropske visoke šole. — V tem času je začelo prevladovati severnofrancosko narečje kot narodni in književni jezik.

1270—1285 Filip III. Smeli je oženil svojega sina

1285—1314 Filipa IV. Lepega z Ivano, ki je prinesla svojemu možu za doto Navaro in Champagne. Radi obdavčenja duhovščine je prišel v spor s papežem Bonifacijem VIII., ki je Filipa izobčil. Ko je Filip papeža ujel, so ga njegovi pristaši osvobodili, vendar je papež kmalu nato umrl. Po kraljevi želji je bil izvoljen

1309 kot njegov drugi naslednik škof iz Bordeaux-ja, ki se je kot papež nazval Klement V., ki sploh ni šel v Rim, ampak si je izbral za prestolnico Avignon. Tako je postal papež čisto odvisen od francoskega kralja.

1312 je papež na kraljevo željo razpustil red templjevcev.

Filipu IV. so sledili po vrsti njegovi trije sinovi: Ludovik X., Filip V. in Karel IV. — Za Filipa V. je uveljavila

1317 skupščina notablov tako zvani salijski dedni zakon, ki izključuje ženske od nasledstva. — Ker ni imel nobeden od sinov moškega potomstva, je zasedel

1328 francoski prestol nečak Filipa IV., Filip IV. Valois.

Anglija.

1154—1399 Rodovina Anjou-Plantagenet.*

1154—1189 Henrik II. je združil z Angleško in Normandijo še dediščino svojega očeta (Touaine, Maine in Anjou) in dobil po svoji ženi še Akvitanijo. Škotski kralj je postal njegov vazal in

1171 si je Henrik II. osvojil tudi Irsko.

1164 so omejile klarendonske konstitucije zlasti pravice duhovščine, kar je dovedlo do spora s Cerkvijo (Tomaž Becket). — Izbral si je za prestolnico London.

1189—1199 Rikard I. Levjesrčni se je udeležil 3. križarske vojske in se nato zapletel v notranje borbe.

1199—1216 Ivan »brez dežele« je dal najprej umoriti svojega nečaka Arturja Breton-

* Oče Henrika II., grof Gottfried Anjouvinski (ki je bil poročen z Matildo, hčerko angleškega kralja Henrika I., in si je lastil kot tak pravico do angleškega prestola), je običajno nosil na čeladi vejico košeničice (lat. planta genista), po kateri je dobil on in potomci priimek Plantagenet.

skega; zato mu je Filip II. Avgust kot fevdni gospod njegovih francoskih posesti le-te odvezel. — Sprl se je tudi s papežem Inocentom III., ki ga je izobčil, a se je slednjič z njim pomiril in ga priznal za svojega fevdnega gospoda. — Radi teh zunanjih neuspehov in notranjega nereda se je plemstvo združilo in izsililo od kralja pri Windsorju

1215 tako zvano *magna charta libertatum*, ki je postala temelj angleški ustavi; njene najvažnejše določbe so: duhovščina izbira svobodno svoje škofo in opate; fevdi so dedni; namesto vazalskih služnosti se uvedejo denarni davki; izredne davke sme razpisati kralj le s privoljenjem »velikega sveta« (višja duhovščina in višje plemstvo); brez sodnega povelja ne sme biti noben svoboden Anglež zaprt; mesta naj obdržé svoje privilegije in trgovci svoje predpravitve; kršitev določil »magne charte« se sme preprečiti z orožjem.

1216—1272 Henrik III. je kršil ta določila in imel zato mnogo notranjih bojov z upornimi velikaši. Vodja upornikov Simon de Montfort je kralja ujel in sklical

1265 v London državni zbor, v katerem so imeli sedež in glas tudi zastopniki nižjega plemstva in mest (Spodnja zbornica, House of Commons). Kralj je zopet priznal določila magne charte. V tem času sta se spojila francosko-normanski in anglosaški element v angleški narod.

Kulturni razvoj Zapadne in Srednje Evrope v visokem srednjem veku.

Književnost in umetnost.

Znanosti. Glavna znanost srednjega veka je bila teologija. Filozofija se je v zvezi s teologijo (zato: ancilla theologiae) predavala po šolah; zato so jo pozneje nazvali sholastiko; njeno glavno sredstvo je bila dialektika. — Svoj višek je dosegla sholastika v 13. stoletju, ko se je zapad seznanil z Aristotelovimi spisi. Najpomembnejši predstavniki sholastike so bili: dominikanec Albert Veliki (Albertus Magnus, Albert Bollstädtski; učil je v Parizu in Kölnu; † 1280); dominikanec Tomaž Akvinski (»doctor angelicus«; učil je v Parizu, Kölnu, Rimu in Neapolu; † 1274; ustvaril je sistem krščanskega nauka v svojem največjem delu: »Summa theologica«, ki je največja mojstrovina sholastike); nasprotnik Tomažev je bil frančiškan Duns Scotus († 1308 v Kölnu).

Sholastika je dopolnjevala mistika, ki se je razvila istočasno. Mistika je skušala verske resnice zajeti s srcem in je iskala njihov praktični pomen, sholastika pa jih je umsko razglabljala in spravljala v sistem. Najpomembnejši med prvimi mistiki je sv. Bernard iz Clairvaux-ja, ki je oznanjal 2. križarsko vojsko; drugi glasoviti zastopniki mistike pa so bili: Eckehart († 1327 v Kölnu), Henrik Suso († 1366 v Ulmu), Tomaž Kempčan († 1471 v Kempenu; on je najbrž napisal glasovito delo: »De imitatione Christi«).

Nova pota v znanosti je utrl frančiškan Roger Bacon, profesor oxfordske univerze; ta je proglasil za edino pravilno metodo v znanosti induktivno, eksperimentalno metodo.

V 11. in 12. stoletju so propadle večinoma vse samostanske in kapiteljske šole; tedaj so začela mesta in župnije ustanavljati svoje šole. Največ zaslug za razvoj znanosti so si pridobila vseučilišča ali univerze; v zapadni Evropi so bile okoli 1200 sledeče: Bologna, Pariz, Salerno, Oxford, Cambridge, Neapol. Učni jezik je bil povsod latinski.

Umetnosti. Stavbarstvo je razvilo na koncu 10. stoletja romanski slog, ki se je razvil iz bazilike in uporablja rimske (okrogle) loke; od 12. stoletja dalje pa se je razvil gotski slog, ki je nastal na severnem Francoškem in so se ga najbolj oprijeli Germani in Francozi; ta slog uporablja šilasti lok. Portali so bogato okrašeni, teža oboka počiva na slopih, zaradi česar zid ni obtežen in so mogli graditi velika okna; na oknih so bile slikarije, ki so ovirale svetlobo; zato vlada v gotskih cerkvah polmrak, ki dviga verski zanos (najimennejše stavbe gotskega sloga: Notre-Dame v Parizu, katedrale v Reims-u, St. Denis-ju, v Milanu, v Canterbury-ju, Yorku, Kölnu, na Dunaju, v Zagrebu itd.).

Ker je potreboval gotski slog s svojimi mnogimi kipi, okni, podporniki, reliefi in portali mnogo dekoracij, se je razvilo tudi kiparstvo in slikarstvo.

Pod vplivom arabsko-mavrske literature in pod vplivom križarskih vojsk se je razvilo tudi srednjeveško lirska in epska pesništvo v narodnem jeziku.

Domovina lirskega pesništva je bila južna Francija (Provence), a jezik je bil južno-francosko narečje (*langue d'oc*). Pesnike so imenovali trubadurje (*troubadours*; najznamenitejši predstavnik je bil *Bertrand de Born*). Po albižanskih vojskah je to pesništvo propadlo, ker so se trubadurji zamerili Cerkvi.

V Nemčiji je poznana ta vrsta pesništva pod imenom »*Minnesang*« (*Minne* = ljubezen), a pesnike so imenovali »*Minnesänger*« (najznamenitejša predstavnika sta bila: *Walter von der Vogelweide* in *Ulrik Lichtensteinski*).

V severni Franciji se je razvilo epsko pesništvo v narečju »*oui*« (*langue d'oui*); pesnike so imenovali *trouvères* (*trouvères*), ki so opevali klasične, karolinške (n. pr. *Roland*) in normanske (n. pr. o sv. *Gralu*) snovi. Najimenitnejši zastopnik tega pesništva je pri Francozih *Chrétien de Troyes*, pri Nemcih pa *Wolfram von Eschenbach* (spev: *Parcival*), ki je pesnil sicer v francoščini.

V Nemčiji se je samostojno razvil narodni ep; tako je nastal v 12. stoletju v Avstriji ep »*Das Nibelungenlied*«, na Štajerskem pa ep »*Kudrun*«.

Socialne in gospodarske razmere.

Viteštvo. Domovina viteštva je Francija, kjer je osnoval *Karel Martel* posebno konjeni-

ško četo, katere člani so dobili v fevd zemljišča. Iz teh konjenikov se je razvil poseben stan vitezov. Glavna naloga vitezov je bila boj na konju. Poleg tega je vitez moral biti vljuden in veren. Spočetka je lahko postal vitez vsakdo, ki je živel viteško in imel primerno vojaško spretnost. Od 11. stoletja dalje je bil dostop v viteški stan omejen; nihče ni bil že po rojstvu vitez, ampak viteškega kandidata so po predhodni vzgojni dobi (oproda, paž) z velikimi ceremonijami povzdignili v viteza (Ritterschlag); prej je moral dokazati svoje vrline in imeti določeno število (običajno štiri) viteških prednikov.

Glavni posel vitezov je bil boj, viteške igre (turnirji), lov, pesništvo (glej zgoraj) in šahiranje. — Prebivali so po gradovih, ki so jih zidali na strmih gričih (n. pr. Ljubljanski, Celjski, Blejski grad, Turjak, Mirna itd.) ali na otokih sredi rek ali jezer (n. pr. Otočec pri Novem mestu i. dr.).

Svoj višek je doseglo viteštvo za križarskih vojsk; v drugi polovici 13. stoletja je pa že začelo hitro propadati; vitezi so namreč prezirali vsako gospodarsko udejstvovanje in zaničevali kmete in meščane; ker se sami niso več bavili s poljedelstvom, ampak so ga prepuščali svojim oskrbnikom in tlačanom, zlasti pa zaradi denarnega gospodarstva, ki je začelo izpodrivati naravno, so kmalu izgubili svojo lastno trdno materialno oporo; da bi si jo zopet pridobili, so često postali roparski vitezi.

V gospodarstvu in kulturi so tedaj prevzela vodstvo mesta s svojimi institucijami, s svojo trgovino in obrtjo.

Mesta in meščanstvo. Po preseljevanju narodov so se ohranila v Italiji in na Francoskem razna rimska mesta, ki so se zlasti od 11. stoletja dalje mogočno razvila. — Trgovina z vzhodom in njihova obrt jih je dvignila; priborila so si polagoma upravno nezavisnost, in to kljub vsemu nasprotovanju nemških cesarjev.

V Nemčiji sami so se polagoma izobličile tri vrste mest: kraljevska in škofijska mesta in mesta deželnega kneza. — Kraljevska in škofijska mesta so dobila sedež in glas v državnem zboru (»državna mesta«). — Meščani so bili svobodni; kdor je pribežal v mesto in bival tam določeno dobo (navadno 1 leto), je postal svoboden (»Stadtluft macht frei«). — Mestni občini je načeloval spočetka od kneza imenovani, pozneje svobodno izvoljeni župan. — Mesta so imela svoje lastno sodstvo, često tudi krvavo sodstvo.

Podlago mestnemu blagostanju je tvorilo obrtništvo, ki je bilo organizirano po cehih; cehi so bili strokovne organizacije posamezne obrtniške stroke in so združevali vse mojstre in pomočnike (kot goste) posamezne obrti; bili so obenem nekake delovne in prodajne organizacije in podporne institucije za obbolele ali brezposelne člane in nekaki pokojninski zavodi za svojce umrlih članov. — Cehi so bili važni za obrambo (vsak ceh je moral ob sovražnem napadu braniti določeni del mestnega obzidja) in pri upravi mesta; po hudih tako zvanih cehovskih bojih (v 14. in 15. stoletju) so prevzeli ponekod cehi celotno mestno upravo v svoje roke.

Kmetje. S v o b o d n i h k m e t o v je bilo prav malo; večina se je namreč zatekla prostovoljno pod okrilje velikašev, da so se tako iznebili težkih vojnih bremen. — Večina kmetov je bila nesvobodnih, dednih podložnikov, ki so bili vezani na grudo (glebae adscripti); njih gospodje so jih smeli prodajati kakor blago.

Križarske vojske so nekoliko omilile težki položaj kmeta; po papeških odredbah je bil vsakdo, ki se je udeleževal križarske vojske, s v o b o d e n. Poleg tega so tudi mesta, ki so potrebovala delovnih moči, pritegnila in osvobodila številne kmete. — Zato se je pa položaj ostalim znatnoboljšal.

Obrt in trgovina. Mesta so bila tudi središča srednjeveške trgovine in obrti. Križarske vojske so dvignile obrt v Zapadni Evropi; sprva je obrt izdelovala predmete, ki so jih potrebovali, kmalu pa tudi luksuzne, ki so se jih bili križarji na vzhodu navadili. Glavne obrtne panoge na zapadu so bile: suknarstvo in barvarstvo (Flandrija, južna Nemčija, Češka, italijanska mesta), kovinarstvo (železo: Liège, Namur; zlato: Bruxelles, Milan, Benetke, Praga, Nürnberg), steklarstvo (Benetke), svilarstvo (Firenze, Benetke).

Izdelke obrti je posredovala trgovina; predvsem pomembna je bila ožja trgovska zveza med Zapadno Evropo in Levanto; sprva so jo imeli v rokah grški trgovci, od 11. stoletja dalje pa italijanska mesta (Amalfi, Pisa, Genova, Benetke, Firenze), Marseille in Barcelona. Središča trgovine v Orientu so bila:

Carigrad, Aleksandrija, Beirut, Akkon, Damask, Trapezunt, Tana (Azov).

V Vzhodnem morju so imeli sprva v rokah vso trgovino Polabski Slovani. Njihove trgovske zveze so segale do Kaspijskega morja; svoje središče so imeli v Vineti, po 12. stoletju pa v Lübecku.

V Severnem morju se je vršil že zgodaj živahen trgovski promet med Anglijo, Flandrijo in mesti ob Renu.

Najvažnejše posredovališče med severnim in južnim evropskim trgovskim področjem je bila severna Francija (ozemlje med Seino in Maaso); od 14. stoletja dalje je bilo središče Brügge.

V severnih italijanskih mestih se je tudi najprej razvilo denarno in kreditno gospodarstvo; tu so nastale prve banke, ki so ponekod razvile čisto moderne načine denarnega prometa, tako n. pr. menice, lombardiranje vrednot, razne vrste posojil itd.

Trgovino so ovirale goste carinske meje in razne pravice posameznih oblasti; tako n. pr. tako zvano skladiščno pravo (Stappelerrecht), dotikalno pravo (Ruhrrecht) i. dr.

POZNI SREDNJI VEK

1270 — 1492

Propad papeštva; reformni poskusi.

1294—1303 Bonifacij VIII. je skušal dovršiti delo svojih velikih predhodnikov, Gregorija VII. in Inocenta III., po njuni zamisli uveljaviti oblast Cerkve nad vsemi katoliškimi vladarji; zato je nastal spor med njim in francoskim kraljem Filipom IV. Lepim.

1300 je oznanil Bonifacij VIII. sveto leto (prvič v zgodovini), ki je zbralo na sto tisoče vernikov z vsega sveta v Rimu.

1302 je v buli »Unam sanctam« postavil nauke o razmerju cerkvene in posvetne oblasti v krščanski družbi srednjega veka: samo ena sveta Cerkev je in ta ima samo eno telo in eno glavo, ki je Kristus in njegov namestnik sv. Peter in njegovi nasledniki, papeži; ta Cerkev ima duhovni in posvetni meč; duhovnega vodi papež sam, posvetnega pa izroča Cerkev vladarjem. Posvetna oblast pa mora biti podrejena duhovni. Kdor se ji upira, se upira božji volji. Smisel bule je bil ta: papež kot najvišji duhovni oblastnik sodi o morali uporabe svetne oblasti, ker je duhovno področje višje kot svetno.

Filip IV. se je pri borbi oprl na državne stanove, ki so mu zvesto stali ob strani;

papež ga je hotel izobčiti. Kraljev kancelar Nôgaret je prišel po kraljevem ukazu v Italijo, se sporazumel s papeževimi nasprotniki (rodovina Colonna), zajel papeža v njegovem dvorcu v Anagni, odkoder so ga pa njegovi pristaši osvobodili; bule o izobčitvi kralja Filipa IV. papež ni mogel več objaviti, ker je nekaj tednov nato umrl. Njegov naslednik

1305—1304 Benedikt XI. je bil sicer pristaš Bonifacijevih nauk, vendar ni imel niti moči niti časa za krepkejši nastop. — Po njegovi smrti so kardinali šele po dolgem zasedanju izbrali za papeža nadškofa iz Bordeaux-ja, Bertranda de Got, ki se je nazval kot papež

1305—1314 Klement V.; prenesel je sedež papežev iz Rima v južno Francijo, v Avignon, kjer so stolovali on in njegovi nasledniki; to je bila tako zvana

1309—1377 babilonska sužnost papežev. — V tem času so stali papeži pod izključnim vplivom francoskih kraljev. — V Avignonu je zgradil naslednik Klementa V., papež Ivan XXII., sijajno papeško palačo. — Na papeškem dvoru se je razvilo silno razkošje, ki je zahtevalo mnogo denarja; pri nekaterih papežih se je na novo razpasel nepotizem.

1377 se je preselil papež Gregor XI. na prigovarjanje nemškega cesarja Karla IV. nazaj v Rim. Ko je pa že naslednjega leta umrl, so izbrali italijanski kardinali za naslednika Urbana VI., ki je ostal v Rimu in začel s strogimi odredbami odpravljati napake v katoliški Cerkvi. Zato so mu izbrali

francoski kardinali protipapeža, Klementa VII., ki se je naselil v Avignonu. Tako je nastal

1378—1415 »veliki cerkveni razkol (ali shizma)«; Urbanu VI. in Klementu VII. so izbrali po smrti tako v Rimu kakor v Avignonu naslednika. Da bi to odpravili, se je sešel

1409 v Pisi cerkveni zbor, ki je odstavil oba papeža in izvolil novega, Aleksandra V., in po njegovi smrti nevrednega Ivana XXIII. Prejšnja papeža pa nista hotela odstopiti in tako je imela Cerkev tri papeže, kakor istočasno nemška država tri kralje.

Reformni poskusi. Te žalostne razmere so rodile veliko nezadovoljstvo in opozicijo v Cerkvi sami. Številni minoriti so začeli z besedo in pismom napadati bogastvo duhovščine in tajiti papeško vrhovno oblast, za vir vse oblasti so proglašali ljudstvo, katero izroča vso oblast svetnemu vladarju. Nastale so tudi nove sekte, tako n. pr. begardov in bičarjev (flagelantov). Cerkveni nauk sam pa je v velikem začel napadati profesor oxfordske univerze John Wiclif. Napadel je papeški primat, celibat, transsubstanciacijo, posvetno oblast duhovščine in je proglasil za edini vir vere sv. pismo, katero je prevedel na angleški jezik. Njegovi pristaši, nazvani lolardi, so razširili njegove nauke zlasti med kmeti, ki so se — sicer brezuspešno — tudi uprli. — Sinoda v Londonu je njegove nauke obsodila; Wiclif se je umaknil na svojo župnijo, vendar je do svoje smrti (31. decembra 1384) ostal pri svojem nauku. — Medtem so bili prenesli češki dijaki, ki so

obiskovali oxfordsko univerzo, Wiclifove spise v Prago (Jeronim Praški). Večine Wiclifovih nauk se je oprijel profesor praške univerze

1365—1415 Jan Hus iz Husinca; svoj nauk je oznanjal v češčini v betlehemski kapeli v Pragi; predvsem je napadel pokvarjenost duhovščine. Svoje ideje je širil tudi s peresom v češkem jeziku; zato je preuredil češki pravopis. Znal je priključiti verskemu gibanju tudi narodno gibanje. Na praškem vseučilišču so imeli Nemci večino; po Husovem nasvetu je reorganiziral kralj Vaclav univerzo tako, da je dal Čehom tri glasove, vsem ostalim narodom pa enega. — Hus je postal prvi rektor vseučilišča; več tisoč nemških dijakov in nekaj profesorjev pa se je izselilo

1409 v Leipzig, kjer so ustanovili novo vseučilišče.

Hus je nastopil proti papežu Ivanu XXIII., ki je bil oznanil odpustke vsem onim, ki se bodo borili zanj proti neapolskemu kralju. Papež je zato Husa izobčil; Hus je moral zapustiti Prago in pričel je pridigovati po vsej Češki. Narod je trumoma hitel za njim.

Da bi 1. odstranil shizmo, 2. odstranil Husove nauke in 3. izvedel »reformne pri glavi in na udih« (»reformatio in capite et in membris«) se je sestal na pobudo nemškega kralja Sigismunda in na poziv papeža Ivana XXIII.

1414—1418 koncil v Konstanzu. — Od navedenih treh namenov je koncil dosegel samo zedinjenje; rimski papež Gregor XII. in Ivan XXIII. sta se odpovedala prostovoljno, avignonskega papeža Benedikta XIII. pa je koncil od-

stavil in nato izvolil Martina V., katerega so vsi priznali.

Na koncil je bil povabljen in je prišel s spremnim pismom (*salvum conductum*) cesarja Sigismunda tudi Jan Hus, da bi se zagovarjal. Koncil ga je proglasil za krivoverca in zato so ga po tedanjih postavah

- 1415** 6. julija sežgali na grmadi in njegov pepel vrgli v Ren. Enaka usoda je doletela leto pozneje njegovega prijatelja Jeronima Praškega.

Koncil ni dosegel niti v Husovem vprašanju zadovoljivega uspeha, svoje tretje, reformatorske naloge pa vobče ni načel. Posledice Husove smrti so bile

- 1419—1436** husitske vojske. Husiti so sprejeli kot zunanji vidni znak kelihi (Jakoubek iz Stříbra) in prejeli sv. obhajilo pod obema podobama (kalikstinci — utrakvisti). Ko je pričel Vaclav odpuščati husite iz cerkvenih služb, je prišlo do nemirov, med katerimi je Vaclav umrl. Husiti so se delili na dva tabora, na kalikstince ali utrakviste (zmerna struja; pristaši: meščani, vseučilišče, višje plemstvo itd.) ter na taborite (radikalna struja; pristaši: kmetje, nižje plemstvo), ki so zavrgli najvažnejše cerkvene dogme in vse sakramente (razen krsta in sv. obhajila), zahtevali odpravo stanovskih razlik, ustanovitev teokratske republike in skupno posest (komunizem). Vodja husitov je bil taborit Jan Žižka, a po Žižkovi smrti

- 1424** Prokop Veliki. — Žižka je odbil vse križarske vojske, ki jih je organiziral Sigismund

proti husitom, a Prokop je začel voditi svoje čete v sosedne dežele na bojne pohode; opustošili so zlasti Avstrijo, Bavarsko, Saško, Šlezijo in Brani-borsko. Ker husitov niso mogli z vojsko podvreči, se je sestal

1431—1449 koncil v Baselu, ki se je začel pogajati s husiti. Po daljših pogajanjih so zmerni sklenili tako zvane baselske ali praške kompaktate, ki so dovoljevali v Češki in Moravski prejemanje sv. obhajila pod obema podobama. — Taboriti pa niso pristali na kompaktate, zato so se zmerni in katoličani združili proti njim in jih

1434 pri Lipanu popolnoma premagali; v tem boju je padel tudi vodja taboritov Prokop Veliki. Preostali taboriti so živeli odslej kot sekta čeških ali moravskih bratov do reformacije.

1436 je deželni zbor v Iglavi slovesno proglasil kompaktate kot temeljni češki zakon in priznal Sigismunda za kralja, ko je obljubil, da bo namestil v vseh čeških službah samo Čehe,

Cerkvena država. Hud udarec za cerkveno državo je bilo papeževo bivanje v Avignonu. Velikaši so papežu ugrabili razne pokrajine, a mali dinasti so osnovali zase samostojna gospodarstva (n. pr. Este v Ferrari). V Rimu samem sta se borili za oblast rodovini Colonna in Orsini. — Pravega vladarja ni bilo, vse mesto je strahovito propadalo. Za kratko dobo je izvolil narod Nikola Lavrencija (Colla Rienzi) za poglavarja (»tribuna«) rimske republike (1347); vendar je Colla Rienzi kmalu propadel. — Po vrnitvi papežev iz Avignona v Rim

je ostala cerkvena država še dolgo slabo organizirana, dokler ji ni papež

1492—1503 Aleksander VI. Borgia dal čvrste organizacije. Njegov sin Cesare (Macchiavelijev »Il principe«) si je hotel ustvariti samostojno kneževino, vendar mu je oče prezgodaj umrl. Delo Aleksandra je dovršil papež

1503—1513 Julij II., ki je ustvaril močno papeško državo. Za Aleksandra VI. in Julija II. se je silno razpasel v kuriji nepotizem (podeljevanje cerkvenih služb sorodnikom).

Nemčija.

Po interregnu so izvolili nemški volivniki za kralja

1273—1291 Rudolfa Habsburškega (ime od gradu Habsburg, ki ga je ta rodovina zgradila v 11. stoletju v Švici), ki je imel posestva na Švabskem, v severni Švici in v Alzaciji. Rudolf je opustil politiko svojih prednikov v Italiji in skušal okrepiti rodovinsko oblast. Zato je podelil po zmagoviti borbi s Přemislom Otokarjem II.

1282 svojima sinovoma Albrehtu in Rudolfu Avstrijo, Štajersko in Kranjsko v fevd, naslednje leto je pa omejil podelitev le na Albrehta.

1286 je podelil svojemu zavezniku Majnhardu IV. Tirolskemu Koroško in mu zastavil tudi Kranjsko in Slovensko marko. — Rudolf je vrnil nemški državi red in mir (»Allgemeiner Landfriede«).

Habsburžani.

Rudolf I.
† 1291

Albrecht I. † 1308
Guta
m. Vaclav II.,
češki kralj

Klementina

m. Karel Martel
Neapolski

Rudolf II.
† 1290

Rudolf III.,
kralj češki
† 1307

Friderik III. Lepi
† 1330

Albrecht II. Modri
1350—1358

Ivan Parricida
† 1313

Rudolf IV. Ustanovitelj
1358—1365

Albrecht III.
1365—1395

(albertinska vrsta)

Albrecht IV.
1395—1404

Albrecht V. (II.)
1404—1439

ž. Elizabeta, hči cesarja
Sigismunda Luksemburškega

Elizabeta
m. Kazimir IV., kralj Poljski

Ladislav I. Postum
† 1457

Vladislav II.,
češki, ogr.-hrv. kralj
† 1516

Ana
m. Ferdinand I.

Ludovik II., češki, ogr.-hrv. kralj, † 1526
ž. Marija, hči Filipa I. Lepega

Karel V.
1519—1556

Ferdinand I.
1556—1564

ž. Ana, hči Vladislava II.

Marija
m. Ludovik II.,

kralj češki in ogrsko-hrvaški

Leopold III.
1365—1386

(leopoldinska vrsta)

Ernest Železni
† 1424

Friderik Tirolski
1411—1439

Friderik III. (IV.)
1440—1495

Sigismund
1439—1496

Maksimilijan I.
1495—1519

Filip I. Lepi
ž. Ivana »Blazna«

- 1298—1308** Adolf Nassauski in Albreht Avstrijski. Ker je Adolf, ki je bil najprej izvoljen, skušal povečati oblast svoje rodovine, so volivniki izvolili Albrehta; toda tudi ta je stremil za povečanjem svoje rodovinske posesti. To se mu je mimogrede posrečilo na Češkem, kjer so njegovega sina Rudolfa izvolili za kralja; vendar je ta kmalu umrl, Albrehta je pa umoril njegov nečak Ivan Parricida. Albrehtov naslednik
- 1308—1313** Henrik VII. Luksemburški je poskušal kot poslednji nemški vladar obnoviti cesarsko oblast v Italiji. Gibelini (med njimi Dante) v Italiji so ga pričakovali z veseljem. V Milanu se je kronal z lombardsko, v Rimu s cesarsko krono.
- 1309** je potrdil gozdnim kantonom Schwyz, Uri, Unterwalden državno neposrednost in tako položil temelj švicarski zvezni republiki.
- 1314—1347** Ludovik Bavarec se je dolgo boril za prestol s Friderikom Lepim Avstrijskim, katerega je slednjič premagal, vendar se je kesneje z njim poravnal in ga vzel za sovladarja († 1330). V tej dobi je izbruhnila še enkrat borba med papeštvom in cesarstvom, ki se je končala
- 1338** s sklepom nemških volivnikov v Rense-ju (južno od Koblenza), da od večine volivnikov izvoljenemu kralju ni treba papeževega potrdila; istega leta je državni zbor v Frankfurtu dodal še izjavo, da nosi izvoljeni kralj tudi naslov cesar.

1347—1437 kralji iz češko-luksemburške rodovine.

1347—1378 Karel IV. se je predvsem brigal za Češko; vendar je kot izkušen vladar uredil tudi nemške razmere.

1356 je izdal »zlatobulo«, v kateri ureja volitev kralja in določa pravice volivnikov. (Volivnikov je 7, in sicer nadškofje v Mainzu, Kölnu in Trieru, dalje kralj češki, palatinski grof ob Renu, vojvoda saški in mejni grof braniborski; v Frankfurtu ob Meni kralja volijo, v Aachenu pa kronajo. Za izvolitev zadošča absolutna večina glasov in ni potrebno papeževo potrdilo. — Nadaljnja določila dajejo velike predpravitelje volivnikom, urejujejo razmere v državi itd.) Na svojih dveh potovanjih v Rim se ni vmešaval v italijanske razmere. Za Karla IV. so zadeli Evropo in zlasti Nemčijo hudi udarci: potresi, kobilice, slabe letine in zlasti še kuga (»črna smrt«), ki je uničila baje polovico prebivalstva. Posledice teh pojavov so bile: preganjanje židov, katere so dolžili krivde, nastop bičarjev (flagelantov) in neizmerna razbrzdanost. — Karel je pridobil svoji rodovini Šlezijo, Gornji Palatinat, Dolnje Lužice in Branibor. Njegov sin in naslednik

1378—1410 V a c l a v je sprva dobro vladal, ko so se pa nekatera njegova podjetja izjalovila, se je vdal pijači in zanemarjal svoje posle. V nemški državi je zavladala anarhija. Zato ga je večina knezov odstavila in izbrala za nemškega kralja

1400—1410 R u p e r t a P a l a t i n s k e g a, ki pa tudi ni mogel ustvariti reda. Po Rupertovi smrti so nekateri volivniki glasovali za V a c l a v o v e g a b r a t a

Sigismunda, drugi pa za Vaclavovega bratranca Jošta Moravskega. — Tako je imela Nemčija tri kralje.

1411 je Jošt Moravski umrl, Vaclav se je pa pogodil s Sigismundom, katerega so volivniki nato soglasno izvolili za nemškega kralja.

1410—1437 Sigismund, ki je bil že od 1387 ogrski in hrvatski kralj, je skušal urediti cerkvene razmere; na papežev poziv je skušal uničiti v husitskih vojskah husite, kar se mu pa ni popolnoma posrečilo.

1415 je podelil braniborsko marko s častjo volilnega kneza nürnberškemu grajskemu grofu Frideriku VI. iz rodovine Hohenzollern in tako položil temelj poznejši moči Hohenzollerncev.

1438—1439 Albreht II. Avstrijski. Z njim je prešel rimsko-nemški prestol v roke Habsburžanom, ki so ga obdržali (izvzemši Karla VII. 1742 do 1745) brez presledka do konca rimsko-nemške države 1806. — Albreht je bil tudi prvi kralj, ki je združil z Nemčijo Ogrsko, Hrvatsko in Češko.

1440—1493 Friderik III. (iz štajerske vrste Habsburžanov) je bil poslednji rimsko-nemški cesar, ki se je dal kronati v Rimu (1452). Njegova vlada ni bila srečna. Izgubil je Milan na jugu, na severu pa Schleswig in Holstein pa Zapadno in Vzhodno Prusko. — Imel je spore s svojim bratom, z nezadovoljnim plemstvom, borbe s celjskimi grofi in z Dunajčani. — Po smrti Albrehtovega sina Ladislava Postuma so odpadle od Habsburžanov Češka, Ogrska in

Hrvatska. Ogrski kralj Matija Korvin je zasedel v borbi s Friderikom III. dele Štajerske in Koroške ter celó Avstrijo z Dunajem, kjer je Matija odslej stoloval (1485). — Vendar je Friderik III. kljub vsem svojim slabostim skrbno pazil na vse prilike, da bi povečal svojo rodovinsko posest. Tako je

1443 sklenil dedno pogodbo s Celjani, ki je prinesla po smrti poslednjega Celjana

1457 Habsburžanom celjska posestva;

1477 je svojega sina Maksimilijana oženil z Marijo, dedinjo burgundske vojvodine, katera je pripadla po smrti zadnjega vojvode Karla Drznega še isto leto Habsburžanom.

1493—1519 Maksimilijan I., »poslednji vitez«, je skušal izvesti v nemški državi reforme in okrepiti vpliv svoje rodovine. Zato je proglasil »večni deželni mir« in ustanovil »državno komorno sodišče« (Reichskammergericht). — Vso državo je razdelil na 10 okrožij. Reorganiziral je vojaštvo in ustanovil pehoto, »Landesknechte«, ki so izpodrinili viteško konjenico. V vseh deželah ni uspel s svojimi reformami; tembolj je uspel v svojih dednih deželah, katere je spremenil iz fevdalnih dežel v uradniško državo. — Njegova zunanja politika je bila na splošno uspešna. — V Rim na kronanje ni mogel, ker so mu sovražni Benečani zastavili pot; zato se je sam nazval »izvoljeni nemški cesar«; ta naslov so odslej nosili (razen Karla V.) vsi nemški cesarji.

Največ uspeha je dosegel z ženitvami. Svojega sina Filipa Lepega († 1506) je

oženil z I v a n o »Blazno«, hčerjo Ferdinanda Aragonskega in Izabele Kastilske, dedinjo španske države, obeh Sicilij in vseh novo odkritih ameriških dežel.

1491, 1506 in 1515 sta sklenila na Dunaju Maksimilijan in češko-ogrski kralj Vladislav II. Jagelovič dedinske pogodbe. Pri zadnjem sestanku sta se tudi dogovorila, da se poročita otroka Filipa Lepega, Ferdinand in Marija, z Vladislavovima otrokoma, A n o in L u d o v i k o m.

Nastanek Švice.

V tako zvanih prakantonih okoli Vierwaldstättskega jezera (Uri, Schwyz, Unterwalden) so vršili od 13. stoletja grofovsko oblast habsburški grofi. Ti so hoteli narediti iz teh krajev poseben politični teritorij, toda temu sta se uprla Uri in Schwyz.

Friderik II. Hohenstaufovec jim je dal državno neposrednost, katero je Rudolf I. zopet preklical.

1291 so sklenili S c h w y z, U r i in U n t e r w a l d e n »večno zvezo«, v kateri so se zarotili, da ne bodo priznali nobenega sodnika, ki ne bi bil sin njihove dežele. To je bil začetek švicarske zveze (»Eidgenossenschaft«. Schillerjev Tell in Gessler nista zgodovinski osebi).

1309 je podelil Henrik VII. omenjenim trem kantonom zopet državno neposrednost, kar je storil tudi Ludovik IV. Bavarec.

1315 so porazili zavezniški prakantoni pri M o r g a r t e n u brata Friderika Lepega, Leopolda Habsburškega, in si s tem zagotovili svo-

bodno zvezo. Sedaj so pristopili k zvezi še kantoni Luzern, Zürich, Glarus, Bern in Zug.

1386—1388 so zmagali zvezni kantoni pri Sem-pachu in Näfelsu nad Habsburžani, ki so izgubili sedaj večino svojih švicarskih posesti.

1499 je priznal Maksimilijan I. Švici popolno neodvisnost.

1648 je priznal westfalski mir Švici njeno suverenost.

Habsburžani in Slovenci.

1335 je izumrlo z Majnhardovim sinom Henrikom moško koleno tirolske vrste Majnhardovcev; tedaj je združil Albreht II. z Avstrijo tudi Koroško in Kranjsko s Slovensko marko. Za vlade Albrehta II. so zadele slovenske kraje razne nesreče:

1338 so napravile veliko škodo kobilice,

1348 je uničil potres mnogo mest (n. pr. Beljak; podor Dobrača),

1349 je prišla tudi na Slovensko kuga. Albrehtov sin in naslednik

1358—1365 Rudolf IV. Ustanovnik je bil podjeten in moder vladar. Hotel je pridobiti svoji rodovini več pravic, kakor so jih imeli volivniki; zato je izdelal »privilegium maius«, ki ga pa Karel IV. ni hotel potrditi. — Znatno je razširil svojo rodovinsko posest. V borbi z oglejskim patriarhom Ludovikom della Torre-jem si je pridobil oglejske fevde na Slovenskem (Slovenjgradec, Postojno, Vipavo, Lož i. dr.).

- 1363** je pridobil svoji rodovini Tirolsko.
- 1364** je povzdignil Kranjsko v samostojno vojvodino in
- 1365** ustanovil na Dolenjskem Novo mesto. Za njegove vlade so naselili grofje ortenburški na Kočevskem frankovske in turinške naselnike. Isto leto je Rudolf ustanovil univerzo na Dunaju. Tudi je začel prezidavanje stare romanske cerkve sv. Štefana na Dunaju v gotškem slogu. — Rudolf IV. je izboljšal sodstvo, denarstvo in pospeševal obrt in trgovino. — Njegova brata
- 1365—1379** Albreht III. in Leopold III. sta podedovala, ko je izumrla istrska vrsta goriških grofov,
- 1374** Pazinsko grofijo v Istri, Kras, Pivko in Metliko, kar sta vse priklopila Kranjski. Pridobila sta to leto tudi del Vorarlberga.
- 1379** sta si razdelila svojo posest: Albreht je dobil Gornjo in Dolnjo Avstrijo (albertinska vrsta), Leopold pa ostale dežele, n. pr. tudi Štajersko, Koroško in Kranjsko (leopoldinska vrsta).
- 1382** se je predal Trst prostovoljno Leopoldu III., da se obrani pred benečanskimi napadi.
- 1411** sta si najmlajša Leopoldova sinova delila dediščino: Friderik IV. je dobil Tirolsko (tirolska vrsta); Ernest Železni pa Štajersko, Koroško, Kranjsko z Istro in Trstom s prestolnico v Gradcu. Skupno ime teh dežel je bilo Notranja Avstrija (notranja avstrijska vrsta).

- 1414** 16. marca je bil Ernest Železni kot zadnji ustoličen za koroškega vojvodo. Njegov sin, cesar Friderik III. (1440—1493), je
- 1453** podelil članom habsburške rodovine naslov »nadvojvoda« (»privilegium maius«) in je
- 1457** dobil posestva izumrlih celjskih grofov in
- 1467** po oporoki zadnjega grofa Walsee tudi Reko, ki je nato dolgo pripadala h Kranjski. — Friderikov sin, cesar Maksimilijan I., je še pred smrtjo svojega očeta do
- 1490** zedinil vse habsburške dežele in
- 1500** podedoval po tirolski vrsti goriških grofov Gorishko, Gradiščansko in Idrijo (1497 odkritje živega srebra).

Celjski grofje.

Rodovina celjskih grofov se omenja prvič v začetku 12. stoletja, ko so bili še sovneški plemiči (grad Sovnek nad Braslovčami).

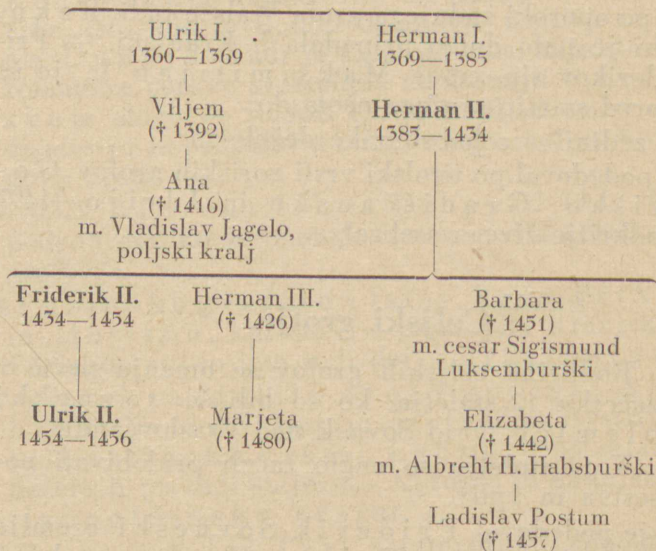
V 14. stoletju so naglo začeli pridobivati posestva in vpliv.

- 1322** je podedoval Friderik Sovneški ozemlje vovbrških grofov (Vovbre — Heunburg nad Velikovcem), med tem tudi Celje, kamor je prenesel svoj sedež.
- 1341** je bil povišan v grofa celjskega in prevzel grb po Vovbržanih: tri zlate zvezde na modrem polju. Pridobil si je od avstrijskih vojvod in oglejskih patriarhov številna slovenska posestva. Njegov sin in naslednik

Celjani.

Ulrik Sovneški
ok. 1320

Friderik I.
1341—1360

1360—1368 Ulrik I. je bil drugič oženjen z Adelhajdo Ortenburško. Ulrikov brat

1368—1385 Herman I. je imel za ženo Katarino, hčer bosanskega bana Štefana Kotromanića. Njegov sin

1385—1434 Herman II., »veliki grof«, najmočnejši vseh Celjanov, je postal kranjski de-

želni glav ar in dobil od kralja Sigismunda za zasluge v bitki pri Nikopolu

1397 V araždin in Vinico v hrvatskem Zagorju (»grofje zagorski«).

1406 se je oženil Sigismund s Hermanovo hčerjo Barbaro; pri tej priliki je podelil Hermanu grad Čakovec z Medjimurjem in ga imenoval za hrvatsko-slavonskega bana. Ko so

1420 izumrli Ortenburžani, je podedoval njihova velika posestva, med njimi tudi Radovljico in ribniško gospostvo od Čušperka do Kolpe.

1427 je določil bosanski kralj Tvrtko II. Hermana za svojega naslednika, a Herman je umrl pred njim; pokopan je v Kartuziji Pleterje, katero je bil ustanovil. Njegov sin

1434—1454 Friderik II. je bil najprej poročen z Elizabeto Frankopansko, po njeni smrti pa skrivaj z Veroniko Deseniško, katero je dal Henrik II. utopiti.

1436 je povzdignil cesar Sigismund Celjane v državne kneze, kar je povzročilo dolgoletno vojsko med njimi in zavistnimi Habsburžani, ki se je zaključila

1443 z medsebojno dedinsko pogodbo obeh rodovin. Friderikov sin

1454—1456 Ulrik II., zadnji svojega rodu, je imel za ženo Katarino, hčer despota Jurija Brankovića. Kot varuh svojega sorodnika Ladislava Postuma je vladal v Avstriji, izrinil je kot kraljevi namestnik na Ogrskem Ivana Hunjadija in na Hrvatskem Ladislava Hunjadija. Zato ga je dal ta

- 1456** v Belgradu umoriti; pokopali so ga v minoritski cerkvi v Celju. Za njegovo dediščino sta se potegovala žena Katarina (njen vojskovodja je bil Čeh Jan Vitovec — »Pegam«) in Friderik III. — Vnela se je huda borba, ki je opustošila mnogo slovenskih mest, vasi in gradov. Po smrti Ladislava Postuma, zadnjega potomca albertinske vrste, ki je Katarino podpiral, sta se
- 1457** Katarina in Friderik III. pobotala. Friderik je dobil večino dediščine, Katarina je dobila do smrti Krški grad in denarno odškodnino, Vitovec, ki je dobil Krapino, je postal grof zagorski in hrvatski ban. Da bi odtegnil slovensko ozemlje tudi v cerkvenem oziru oglejskemu in beneškemu vplivu, je Friderik III. dosegel, da je njegov bivši tajnik Enej Silvij Piccolomini, kot papež Pij II.,
- 1461** ustanovil ljubljansko škofijo. Prvi škof je bil Žiga Lamberg; njegov naslednik Krištof Ravbar je pa dobil od cesarja Ferdinanda za svoje zasluge kot diplomat in vojak knežji naslov za ljubljanske škofo.

Ogrska in Hrvatska pod Anjouvinci in kralji raznih rodovin.

- 1301—1387** rodovina Anjouvincev.
- 1301—1342** Karel I. je bil v resnici do
- 1309** samo hrvatski kralj; to leto šele so ga Ogrji splošno priznali. Najdlje se mu je upiral velikaš Matija Čak Trenčinski († 1321), na Hrvatskem pa sin Pavla Šubića Bribirskega,

- Mladen, katerega je Karel po desetletni borbi
1312—1322 premagal in ujetega odvedel na Ogrsko. Hrvatsko plemstvo se je pod vojvodo Nelipičem (rod Svačićev) še naprej upiralo kralju. Zaradi teh bojev so zasedli Benečani vso obalo (razen Skradina in Omiša), Štefan Kotromanić je pa pridružil Bosni Zapadne strane. — Karel je izvedel reformo ogrske države v absolutističnem smislu. — Reorganiziral je vojsko in uvedel sistem praporov. Njegov sin in naslednik
1342—1382 Ludovik (»Veliki«) je uspešno tekmoval s svojim sodobnikom Karlom IV. Dvignil je rudarstvo, podpiral mesta, zasadil po gričih okoli Tokaja vinsko trto, ustanovil v Pečuhu univerzo. Pomiril se je s hrvatskim plemstvom in dal
1347 knezom Bribirskim v zameno za Ostrovico pri Bribiru grad Zrinj v Slavoniji, po katerem so se odslej zvali Šubići-Zrinjski. Po dveletni borbi je
1358 sklenil v Zadru mir z Benečani, ki so mu morali odstopiti vse otoke in vso dalmatinsko obalo od Kvarnera do Drača; tudi Dubrovnik se mu je poklonil. Žena Jelisava, hči Kotromanićeva, mu je prinesla Zahumlje, a Srbom je iztrgal Mačvo. Po smrti ujca Kazimira Velikega, zadnjega Piastoviča, je
1370 postal tudi poljski kralj in s tem najmočnejši vladar v Evropi. Imel je samo dve hčerki, starejša Marija je postala ogrski »kralj« (rex), mlajša Jadviga pa je zasedla poljski prestol in se poročila z litavskim knezom Jagelom.

- 1382—1385 Marija; mesto nje je vladala njena mati Elizabeta in njen svetovavec Nikolaj Gorjanski. — Hrvati pa s to vlado niso bili zadovoljni in so poklicali na prestol neapolskega kralja Anjouvinca
- 1385—1386 Karla Dračkega (kronali so ga tudi Madžari v Stolnem Belgradu). Jelisava pa ga je dala zahrbtno umoriti; zato so proglasili Hrvati njegovega sina
- 1386—1409 Ladislava Neapolskega za kralja, kraljico Jelisavo in Marijo pa so ujeli, zaprli v Novem gradu ob morju in Jelisavo umorili. Marijo je osvobodil s pomočjo Benečanov njen mož Sigismund Luksemburški, ki je postal
- 1387—1437 ogrski kralj. Najprej je premagal uporne Hrvate in Bosance, nato pa je šel s križarsko vojsko nad Turke. A ti so ga
- 1396 popolnoma premagali pri Nikopolu. Sigismunda je rešil pogube Herman II. Celjski. Medtem so se Hrvati ponovno uprli in
- 1403 kronali v Zadru Ladislava Neapolskega za hrvatsko-ogrskega kralja. Za svojega namestnika je ta postavil Hrvoja Vukčića, ki je postal duša gibanja proti Sigismundu. — Po treh brezuspešnih vojskah je Sigismund
- 1408 premagal s križarsko vojsko »proti bogomilom« hrvatski upor; zajel je bosanskega kralja Tvrtka II. in dosegel, da se mu je poklonil tudi Hrvoje Vukčić. V teh bojih so sodelovali tudi Turki in prvič pridrevili 1408 in 1411 na Slovensko (metliška in črnomeljska okolica), nato pa zopet 1415 (Doboj).

- 1409** je prodal Ladislav Neapolski svoje »pravičice« do Dalmacije za 100.000 cekinov Benečanom, ki so jo res do
- 1420** v celoti zasedli. Sigismundu je sledil zet
- 1438—1439** Albreht (II.) Habsburški, ki je umrl na bojnem pohodu proti Turkom; po smrti se mu je rodil sin Ladislav Postum (Posmrtnik). Naslednik
- 1440—1444** Vladislav I. Jagelovič, tudi poljski kralj, je padel v bitki proti Turkom pri Varni. Njegov naslednik je bil štiriletni sin Albrehta,
- 1444—1457** Ladislav IV. (V.) Posmrtnik, namesto katerega je vladal Ivan Hunjadi (Janko Sibirjanin), velikaš z Erdeljskega, ki se je slavno boril proti Turkom,
- 1456** osvobodil od Turkov oblegani Beograd in umrl nato za kugo. Po Ladislavovi nenadni smrti je bil izvoljen za ogrsko-hrvatskega kralja sin Ivana Hunjadija, pravicoljubni
- 1458—1490** Matija Korvin, ki je bil vzgojen v duhu humanizma (Ivan Vitez od Sredne, primas ostrogonski) in je gojil klasično znanost in umetnost. V Bratislavi je ustanovil univerzo, v Budimu pa akademijo znanosti, tiskarno, zvezdarno in knjižnico (»Corvina«). Uredil je stalno najemniško vojsko (večina najemnikov so bili husiti; nosili so črno obleko, zato »črna vojska«) in branil nižje plemstvo in meščanstvo pred velikaši. — Ko so
- 1463** Turki zavzeli Bosno, jim je še isto leto iztrgal severni del dežele in ustanovil banovini Jajce in Srebrenik.

- 1472** je postavil slavonskega velikaša Nikolo Iločkega za bosenskega kralja in ga imenoval za hrvatskega in slavonskega bana (da bi Hrvate navdušil za boj s Turki), vendar Bosne ni mogel osvoboditi. — Po dolgotrajni borbi s Češko je
- 1478** dobil v miru v Olomucu od Vladislava II. Moravsko, Šlezijo in Lužice. Medtem so postajali turški napadi na hrvaško ozemlje vedno hujši; hrvatski velikaši so iskali pomoči pri Benečanih in Habsburžanih; zato je Matija vzel Frankopanom Senj in Primorje, Frankopani so pa izročili
- 1480** Krk Benečanom; tako je izgubila Hrvatska zadnji otok. — V tem času je nastala v Senju prva tiskarna na Hrvatskem in je bila
- 1483** tiskana prva hrvatska knjiga (gla-golski misal), najbrž v Benetkah.
- 1485** si je osvojil Matija v borbi s Friderikom III. Avstrijo z Dunajem, del Štajerske in Koroške in prenesel svojo prestolnico na Dunaj. Kot pravicoljuben vladar, ki je ščitil šibkejšje sloje, je zapustil sledove tudi v slovenskih narodnih pesmih (»Kralj Matjaž«). Za naslednika so izbrali češkega kralja
- 1490—1516** Vladislava II. Jageloviča, ki je bil šibek vladar. V tej dobi je izdelal ogrski jurist Verböczy zakonik »Tripartitum«, v katerem so zapisani vsi politični in socialni privilegiji plemstva.
- 1493** so vdrli Turki na Hrvatsko in Slovensko, pri vrnitvi pa so uničili pod Udbino na Krbavskem polju (Krvavo polje) hrvatsko vojsko.

Odslej so se borili Hrvati v obupnih borbah s Turki; v teh borbah sta se zlasti odlikovala ban Ivaniš Korvin, nezakonski sin kralja Matije, in škof Peter Berislavić, ki je

1513 porazil Turke pri Dubici na Uni. Naslednje leto

1514 so se uprli na južnem Ogrskem kmetje, zbrani za križarsko vojsko proti Turkom, pod vodstvom erdeljskega plemiča Jurija Dože. Upor je zadušil Ivan Zapolja, ujetega Dožo so pa na razbeljenem prestolu kronali z žarečo krono. Vladislavov sin in naslednik, desetletni

1516—1526 Ludovik II., ni mogel urediti države, kjer je zavladata popolna anarhija.

1521 so Turki pod sultanom Sulejmanom II. Veličastnim zavzeli Beograd, ključ do Ogrske,

1522 osvojili pod Husrev-begom Knin in Skradin in

1526 uničili pri Mohaču ogrsko vojsko; Ludovik II. je na begu utonil; češki in hrvatsko-ogrski prestol sta postala prazna.

Ostali južni Slovani.

Bosna.

1302—1322 Mladen, sin Pavla Šubića Bribirskega, si je pridobil tudi Hum. Po njegovem padcu je zavladal

1322—1353 Štefan Kotromanić, pridobil Usoro in Soli, Zapadne strane (Završje), neretljansko ozemlje in Zahumlje, ki je

ostalo odslej pri Bosni. Hčer Jelisavo je oženil z ogrskim kraljem Ludovikom. Po kratki vladi brata Vladislava mu je sledil 15letni nečak

1354—1391 Štefan I. Tvrtko, ki je imel spočetka borbe z upornim plemstvom in Madžari; moral je odstopiti Ludoviku Zahumlje kot Jelisavino doto, odbijal je njegove vojske in se nato z njim zopet sprijaznil za domačega upora (brat Vuk). Ludovik kot poljski kralj (1370) je gledal zlasti na sever in Tvrtko se ga je rešil. Ko so

1371 izumrli Nemanjići, je zasedel Tvrtko (sorodnik Nemanjićev po babici) zapadni del Raške in se je

1377 kronal v Mileševu z dvojno krono za kralja Bosne in Srbije. Osvojil si je pozneje še Trebinje, Zahumlje in velik del Dalmacije in se

1390 oklical za kralja Hrvatske in Dalmacije. Za naslednikov Štefana Dabiše, Jelene Grobe, Štefana Ostoje (vladal dvakrat), njegovega sina Štefana Tvrtka II. (vladal tudi dvakrat; za naslednika je določil Hermana II. Celjskega) je Bosna propadala. Zaradi slabosti vladarjev so se meje zožile; bogomilstvo je dajalo priliko za vmešavanje drugih (Madžari, Hrvatje) in pravi oblastniki so bili velikaši: Hrvoje Vukčić (sever), Sandalj Hranić (Zahumlje) in Pavle Radenović.

1443—1461 Štefan Tomaž. Za njegove vlade se je proglasil Štefan Vukčić (posinovljenec Sandalja Hranića) za hercega sv. Save (odtod Hercegovina).

Kotromanići.

Prijezda I.
1250—1287

Prijezda II.
1287—1290

Štefan Kotroman
1290—1302

ž. Jelisava, hči Štefana Dragutina

Štefan Kotromanić
1322—1352

Vladislav

Ninoslav

Jelisava
m. Ludovik Veliki

Katarina

m. Herman I. Celjski

Štefan Tvrtko I.
1393—1391

Vuk

Štefan Dabiša
1391—1395
ž. Jelena Groba
1395—1398

(nezak. sin)

Štefan Ostoja
1398—1404
1408—1418

Štefan Tvrtko II.
1404—1408
1421—1443

Štefan Ostojić
1418—1421

Radivoj

Štefan Tomaž
1445—1461

Štefan Tomašević
1461—1463

- 1461—1463** Štefan Tomašević je odpovedal davek, ki ga je sultanu plačeval že Tvrtko II. Zato je
- 1463** udaril sultan Mohamed II. z vojsko v Bosno, zavzel trdnjavo Ključ, ujel kralja in ga dal obglaviti. V Hercegovini se je obdržal še Štefan Vukčić Kosača, za njegovih nesložnih sinov pa so
- 1482** zavzeli Turki kot poslednjo bosensko postojanko Ercegnovi.

Srbija.

- Brat Štefana Dragutina,
- 1282—1321** Štefan Uroš II. Milutin, je razširil oblast v Makedonijo, osvojil
- 1282** Skoplje in severno Albanijo z Dračem. Slep sin
- 1321—1331** Štefan Uroš III. Dečanski je v borbi z upornimi sorodniki
- 1326** izgubil Zahumlje (Štefan Kotromanić), a je
- 1330** porazil bizantinske zaveznike Bolgare pri Velbuždu (Čustendil; v spomin na to je ustanovil Dečane). Sinu Dušanu je poveril upravo Zete.
- 1331—1355** Štefan Dušan Silni (oženjen z bolgarsko princeso Jeleno) je iztrgal Bizantincem skoraj vso Makedonijo in Albanijo in se okronal
- 1346** v Skoplju za »carja Srbovin Grkov«, potem ko je nadškofa Joanikija povzdignil v patriarha s sedežem v Peći. Ko je divjala po Balkanu
- 1348** kuga, so zasedli Srbi Epir in Tesalijo, nato pa še Etolijo in Akarnanijo.

1349 je izdal Dušan svoj sloviti zakonik, katerega je 1354 še dopolnil.

1350 je osvojil Mačvo. Kot bizantinski zavezniki so bili

1352 pri Dimotiki Srbi in Bolgari prvič poraženi od Turkov, ki so se nato 1354 ugnezdili v Evropi (Galipoli; potres, zmede). Dušan je v sporazumu s papežem nameraval udariti na Turke, toda je prej umrl (pokopan v samostanu sv. Arhangelov v Prizrenu). V grškem delu države (ki je najprej odpadel od Srbije) je zavladal pogrčeni po poli brat Simeon (Siniša), ostali državi pa slabič

1355—1371 car Štefan Uroš I. (kot kralj IV.).

1359 so vzeli Mačvo Madžari.

Velikaši so začeli vladati čisto samostojno, tako: Vukašin (okolica Šar planine), njegov brat Uglješa (v Serezu). Ta dva sta se zavedla turške nevarnosti in zbrala vojsko, katero so Turki

1371 pri Černomenu ob Marici ponoči 25./26. septembra pobili. Dva meseca nato je umrl tudi Uroš IV. — zadnji Nemanjić. — Kraljevski naslov je dobil Vukašinov sin

1371—1394 Marko (v narodnih pesmih »kraljevič Marko«), ki je vladal v Prilepu kot turški vazal (enako so bili turški vazali vsi knezi južno od Šar planine). V Pomoravju je vladal knez

1371—1389 Lazar Hrebeljanović (car Lazar v narodni pesmi) s prestolnico v Kruševcu. Poleg njega so vladali še Brankovići v Skoplju, Altomanovići v Rudniku, Balšići v Zeti i. dr. Srbi so se Turkom še upirali (Lazar pri

- Pločniku 1387 in Bosanci pri Bileći 1388). Zato je
1389 šel sultan Murat I. z veliko vojsko nad Srbe in Bosance in jih na Vidov dan, 28. junija, porazil na Kosovem polju. — Miloš Obilić je zabodel med bitko Murata, a njegov sin in naslednik Bajazit je dal umoriti ujetega Lazarja z večino srbskega plemstva. Lazarjeva vdova Milica je sklenila s Turki mir (davek, pomoč v vojski). Lazarjev najstarejši sin
1389—1427 Štefan Lazarević je prevzel kot turški vazal vladno. Pomagal je Turkom v bitki pri Nikopolu (1396) in
1402 v bitki s Tatari pri Angori, kjer je Timurlenk Bajazita porazil in ujel. Srbi so se rešili. Ob vrnitvi je dal Štefanu bizantinski cesar naslov despota. — Štefan je izkoristil boje med Bajazitovimi sinovi in je postal Sigismundov vazal, ki mu je dal Mačvo z Beogradom, kamor je preložil prestolnico, in Srebrenico.
1421 je podedoval po Balšićih Zeto, Benečanom pa je moral pustiti Skader, Ulcinj in Lješ. Naslednik je bil nečak
1427—1456 Jurij Branković, ki si je sezidal novo prestolnico Smederovo, ko je Sigismundu vrnil Mačvo in Beograd. Ko so
1459 Turki zasedli Srbijo, je bežal na Ogrsko, a se je po uspešni vojski Vladislava in Hunjadija proti Turkom (mir v Segedinu 1444) vrnil v Srbijo. Hčer Katarino je dal Ulriku Celjskemu za ženo. Pri zavzetju Carigrada (1453) so Turkom pomagale tudi srbske čete. Sin Jurijev

- 1456—1458** L a z a r B r a n k o v i ć ; po njegovi smrti je vzela njegova edinka M a r a bosenskega kraljeviča Štefana Tomaševića. Radi te zveze so
- 1459** Turki zasedli po padcu Smedereva vso despotovino. Tedaj se je izselilo mnogo srbskih velikašev na južno Ogrsko.

Matija Korvin in nasledniki so skušali pritegniti Srbe za boj s Turki in so zato postavljali Srbom despote (naslovne, brez despotovine, prvi Vuk Grgurović-Zmaj, despot 1471—1485). Zadnji je bil P a v l e B a k i ć , ki je padel pri Gorjanu 1537.

Črna gora.

V G o r n j i Z e t i (med Skadrskim jezerom in Kotorom) je vladal po padcu Srbije Š t e f a n C r n o j e v i ć (Gjurašević), svak albanskega junaka Škenderbega in njegov zaveznik v boju proti Turkom. Njegov sin

- 1465—1490** I v a n C r n o j e v i ć je postal po padcu Hercegovine turški vazal s prestolnico v C e t i n j u . Njegov sin

- 1490—1496** J u r i j C r n o j e v i ć je ustanovil na Cetinju tiskarno, kjer so se tiskale prve srbske knjige. V tej dobi se je začela imenovati Gornja Zeta tudi Č r n a g o r a .

- 1499** je Zeta (Črna gora) padla v roke Turkov. — Črnogorci so pa kljub temu ohranili še nadalje svojo notranjo samostojnost.

Dubrovnik.

Staro grško naselbino E p i d a v r u s (C a v t a t) so v začetku 7. stoletja Slovani razdejali, prebivalci pa so osnovali nekoliko

bolj na severu Ragusium, Dubrovnik, ki se je do 15. stoletja poslovenil.

Sprva je bil del bizantinske Dalmacije.

1205—1358 je priznaval beneško nadoblast, v notranjosti pa si je znal zagotoviti samostojnost (trgovci).

1350 je obiskal Dubrovnik car Dušan in mu poklonil Ston, Pelješac in Mljet.

1358—1526 je priznaval Dubrovnik vrhovno oblast hrvatsko-ogrskih kraljev (letni davek 500 cekinov). Sicer je bil v tej dobi samostojna plemiška republika. — Na čelu ji je stal knez (»prior«, »comes«, »rector«), katerega je volil za mesec dni »mali svet« (vlada). V »veliki svet« je imel dostop vsak nad 20 let star plemič. V Dubrovniku je bil poseben »cancellarius slavicus« za Slovane.

Dubrovniška trgovina je cvetela od 13. do 15. stoletja; industrija pa je dosegla svoj višek v 15. stoletju (suknarstvo, bombažni izdelki); tedaj je štelo mesto okoli 40.000 prebivalcev in 300 ladij, ki so plule do Španije in Anglije. — Dubrovnik je kupil

1419—1427 od trebinjske gospode tudi Konavljane. Po padcu Srbije je začel

1459 plačevati davek Turkom za svobodno trgovino po Balkanu.

1526 je priznal po bitki pri Mohaču tudi formalno turško nadoblast.

Konec bolgarske države.

1257 Po smrti zadnjega Asenoviča so nastale na Bolgarskem borbe za prestol. Tako

se je oklical kot drugi naslednik Asenovičev
v bolgarskih narodnih pesmih slavljeni junak

1277—1279 pastir Ivajlo za carja, s katerim
se je boril Kumanec

1280—1292 Jurij I. Tarterij, ki je moral pri-
znati mongolsko nadoblast. V tem času se je
osamosvojil Bdin (Vidin) pod Šišmanom.
Mongoli so postavili za Jurijem za bolgarskega
vladarja Smilea, a kmalu so zavladali sami.
Toda že

1295 jih je pregnal Svetislav in se proglasil za
carja. Njegov bojeviti sin je obnovil boje z Bi-
zantinci, a je kmalu umrl kot zadnji iz rodovine
Tarterijevcev.

1323—1330 je vladal Bolgariji Šišmanov sin Mi-
hael, katerega je

1330 uničil pri Velbuždu Štefan Uroš III.,
ki je postavil nato Bolgarom za vladarja

1330—1331 Šišmana II., sina svoje sestre, carice
Ane, ki je bila poročena z Mihaelom. Toda Bol-
gari so Šišmana in mater kmalu izgnali in izvolili
Mihaelovega nečaka,

1331—1365 Ivana Aleksandra, za carja. Ta je
dal sestro Jeleno Dušanu za ženo in mu bil zvest
zaveznik. — Svojo državo je razdelil med sinova:
starejši, Ivan Sracimir, je dobil Bdin
in zapadno Bolgarsko, mlajši, Ivan
Šišman, je dobil srednjo Bolgarsko.
V severovzhodnem delu države se je medtem
osamosvojil Kumanec Dobrotič, po katerem
se še danes imenuje dežela Dobrudža.

1365—1393 Ivan Šišman III. je stoloval v Trno-
vem; bil je poslednji bolgarski car.

- 1393 ga je Bajazit ujel in odvedel z drugimi odličnimi rodovinami v Turčijo.
- 1398 sta padla v Bajazitovo oblast tudi Bdin in Dobrudža.

Konec bizantinske države.

- 1261—1453 rodovina Paleologov.
- 1261—1282 Mihael VIII. Paleolog je iz Niceje zopet zavzel Carigrad in tako uničil latinsko cesarstvo, vendar pa ni mogel več združiti vseh grških pokrajin (tako so n. pr. v Epiru in Tesaliji še vladali Angeli, v Trapezuntu Komneni itd.). Boril se je s Srbi, Bolgari in Franki.
- 1274 je sklenil unijo z zapadno Cerkvijo v Lyonu, toda duhovščina in ljudstvo sta se temu uprla. Mihaelov sin in naslednik
- 1282—1328 Andronik II. je takoj razveljavil unijo. Njegov vnuk
- 1328—1341 Andronik III. Mlajši je prepustil oblast svojemu ljubljencu Kantakuzenu. Po njegovi smrti so nastali dolgotrajni spori za prestol, med katerimi je Dušan osvojil skoraj ves Balkan, Turki so se pa ugnezdili v Galipoliju, odkoder so kmalu osvojili vso okolico Carigrada, katerega so prisilili, da jim je plačeval davek. Predzadnji bizantinski cesar
- 1425—1448 Ivan VIII. je sklenil zopet
- 1439 v Firenzi unijo z zapadno Cerkvijo, toda zopet so se ji duhovniki in ljudstvo uprli. — Njegov brat in naslednik, zadnji bizantinski cesar,

- 1448—1453 Konstantin XI. je bil tudi za unijo. Toda za Carigrad ni bilo več rešitve.
- 1453 ga je obkolil in 29. maja zavzel sultan Mohamed II. »El-Fatih« — Osvojitelj.
- 1461 so zavzeli Turki tudi Trapezunt, zadnjo grško postojanko.

Osmani ali Turki.

V prvi polovici 13. stoletja so zapustili turški nomadi svojo domovino v Turkestanu zaradi nasilstev Mongolov in se naselili pod vodjo Ertrogulom v Mali Aziji. Seldžuški sultan Alaedin jim je prepustil dežele zapadno od Angore.

- 1288—1326 Osman, Ertrogulov sin, se je proglasil za emirja in je širil svojo oblast na škodo seldžuških in bizantinskih pokrajin. Po njem so se zvali njegovi podaniki osmani. Njegov sin
- 1326—1359 Orhan je zavzel Brusó in si jo izbral za prestolnico. Podjarmil je vse seldžuške države; razdelil je državo po vojaških vidikih na vojne okraje (sandžake). Ustanovil je prvo stalno vojsko in osnoval »novo četo« (janičari).
- 1354 je osvojil Galipoli.
- 1359—1389 Murat I. je osvojil
- 1361 Odrin in ga naredil za svojo prestolnico,
- 1371 porazil Vukašina in Uglješo pri Černomenu in prisilil Bolgare in Srbe, da so mu plačevali davek.
- 1387 sta ga porazila pri Pločniku knez Lazar in kralj Štefan Tvrtko.

- 1389 je umrl med bitko na Kosovem polju pod mečem Miloša Obilića.
- 1389—1402 B a j a z i t I. I l d e r i m (»Blisk«) je prisilil srbskega despota Štefana Lazarevića in vlaškega kneza Mirča, da sta mu plačevala davek.
- 1393 je uničil b o l g a r s k o državo.
- 1396 je porazil pri N i k o p o l u Sigismundovo križarsko vojsko.
- 1402 je bil poražen od mongolskega osvojevalca Timurja pri A n g o r i. Po njegovi smrti so se borili sinovi za prestol, dokler ni eden od njih,
- 1413—1421 M o h a m e d I., zopet zedinil vse osmanske države.
- 1421—1451 M u r a t II. je osvojil
- 1430 S o l u n in sprejel od bizantinskih cesarjev davek.
- 1443 ga je porazila pri N i š u križarska vojska, katero je organiziral papež E v g e n i j IV. in katero sta vodila V l a d i s l a v I. in I v a n H u n j a d i, nakar je
- 1444 sklenil v S e g e d i n u za 10 let mir, toda še isto leto je Vladislav mir prelomil in napadel Osmane, ki so ga pri V a r n i porazili in ubili.
- 1448 so Osmani porazili Ivana Hunjadija na K o s o v e m polju.
- 1449 je Murat zaman skušal podvreči A l b a n i j o (branivec Jurij Kastriota-Skenderbeg).
- 1451—1481 M o h a m e d II. »El-Fatih« — osvojitelj in genialni državnik.
- 1453 je osvojil C a r i g r a d (Konstantin XI. Paleolog).
- 1456 sta ga porazila pri B e l g r a d u Ivan Hunjadi in Ivan Kapistran. 1459 je pretvoril S r b i j o v pašaluk, 1461 je osvojil Trapezunt in Vlaško,

1463 je pokoril Bosno, 1475 je prisilil k r i m - s k e T a t a r e, da so priznali njegovo vrhovno oblast.

1478 je spremenil Albanijo v pašaluk, deset let po smrti Skenderbega.

1481—1512 Bajazit II. je podvrgel

1482 Hercegovino.

1512—1520 Selim I. je osvojil Egipet in s tem pridobil za osmanske sultane kalifsko čast in vrhovno oblast nad svetimi kraji v Arabiji (1517).

Ureditev turške države je zasnoval Mohamed II. — Na čelu države je padišah ali sultan, ki sklicuje divan, t. j. državni svet, ki ima posvetovalni glas. Najvažnejši državni dostojanstveniki so: veziri, kadiaskeri (sodniki), defterdari (najvišji finančni uradniki) in nišandžije (nekako zunanje in notranje ministrstvo). Država se deli na pokrajine — pašaluke, pašaluk na sandžake, sandžaki na nahije. Prebivalstvo se deli na muslimane in rajo. Javna prava in pristop v državne službe imajo samo muslimani, ki imajo tudi dolžnost, da branijo in širijo državo s svojo krvjo. Raja (drugoverci) morajo državo materialno vzdrževati, plačevati davek in doklade (kakor harač, desetino, tretjino in tlako). Vojska se je delila na konjenike, pešce in topništvo. Pri konjenikih je treba razlikovati med spahiji, t. j. redno konjenico, ki je imela fevde, in akindžiji, izredno konjenico. — Jedro pešcev so tvorili janičari, v katere so jemali v prvih stoletjih dečke podjarmljenih narodov.

Severni in vzhodni Slovani.

Češka.

Ko so izumrli Přemisloviči, je uspelo Albrehtu I. Habsburškemu, da so Čehi izvolili njegovega sina
1306—1307 Rudolfa za kralja, a po njegovi zgodnji smrti

1307—1310 Henrika Koroškega, katerega so pa velikaši kmalu strmoglavili in izvolili sina Henrika VII. Luksemburškega,

1310—1346 Ivana. Ta je bil hraber, podjeten, pa tudi pustolovski vladar. Češki je pridobil Lužice, Hebin in Šlezijo. Padel je v bitki pri Crécyju, kjer se je — dasi slep — boril na strani Francozov proti Angleški. Njegov sin in naslednik

1346—1378 Karel IV. je dvignil Češko, da je postala najmogočnejša država v Evropi. Skrbel je za poljedelstvo, rudarstvo, obrt in trgovino. Povečal in olepšal je Prago z veličastnimi stavbami (cerkev sv. Vida, most čez Vltavo), gradil in ustanavljal je pa tudi po deželi (n. pr. Karlov Tyn, Karlovy Vary itd.). Po njegovi zaslugi je

1344 postala praška škofija nadškofija;

1348 je v Pragi ustanovil prvo univerzo v Srednji Evropi, ki je kmalu štela okoli 10.000 slušateljev. Češki je pridobil še Gornji Palatinat, Dolnje Lužice in začasno tudi Braniborsko. Doba Karla IV. je zlata doba Češke. Karel je pred smrtjo razdelil svoje dedne dežele: Moravsko je prepustil bratu Ivanu Henriku in njegovima sinovoma Joštu in Prokopu, Braniborsko svojemu drugemu sinu Sigis-

mundu, večji del Lužic tretjemu sinu Ivanu, najstarejši sin

1378—1419 V a c l a v I V. je obdržal kraljevo krono in Češko s Šlezijo. Za njegove slabotne vlade so se pričele husitske vojske, po njih zaključku so Čehi priznali

1436—1437 V a c l a v o v e g a brata S i g i s m u n d a za kralja, a po njegovi smrti

1437—1439 A l b r e h t a I I. A v s t r i j s k e g a. Za njegovega mladoletnega sina Ladislava Postuma je upravljal Češko poglavar kalikstincev

1440—1457 J u r i j P o d j e b r a d s k i, ki je zavladal po Ladislavovi smrti sam kot kralj.

1457—1471 J u r i j P o d j e b r a d s k i je zopet dvignil Češko skoraj do višine, na kateri je bila za Karla IV. — Prišel je v spor s papežem Pijem II. in njegovim naslednikom Pavlom II. radi svojega verskega naziranja; papež ga je izobčil in pozval Matijo Korvina, da povede nad Jurija križarsko vojsko. Jurij je izgubil vse stranske dežele, obdržal se je pa na Češkem do smrti. Po njegovem nasvetu so izvolili nato Čehi za kralja poljskega kraljeviča

1471—1516 V l a d i s l a v a I I. J a g e l o v i č a, ki je

1478 v boju z Matijo Korvinom moral temu odstopiti Moravsko, Šlezijo in Lužice in mu priznati celó kraljevski naslov. Vendar je po smrti Korvina postal tudi ogrski kralj in je mogel tako dobiti vse dežele nazaj.

1491 je sklenil s Maksimiljanom v Bratislavi dedinsko pogodbo.

1516—1526 L u d o v i k I I., poslednji Jagelovič, kralj Češke, Ogrske in Hrvatske, je padel v boju s Turki pri Mohaču.

Poljska in Litva.

- 1303—1333** Vladislav Lokjeteck je izgnal Čehe iz Poljske in se
- 1320** kronal s kraljevo krono v Krakovu, ki je postal njegova prestolnica.
- 1331** je porazil nemški viteški red pri Plovcu, toda red je kljub temu še obdržal svoje posesti. Njegov sin
- 1333—1370** Kazimir »Veliki« je uredil razmerje s Čehi; prepustil je nemškemu viteškemu redu Pomorjansko, zato je pa dobil Kujavijo; od Rusov je dobil Volinijo in večino Galicije; tudi Mazovija se mu je podvrgla. — V notranjosti je skušal povezati posamezne dele države v močno celoto s tem, da je uvedel enotno pravo (Kazimirov zakonik). Zavzemal se je za kmete (»kmetski kralj«), pospeševal po mestih obrt in trgovino in ustanavljal nova mesta (n. pr. Lvov, Kolomeja).
- 1364** je ustanovil v Krakovu vseučilišče. Njegov nečak, ogrski kralj
- 1370—1382** Ludovik Veliki, je dosegel, da so oklicali po njegovi smrti za »kralja« njegovo hčer Jadvigo, ki se je poročila z litavskim knezom
- 1386—1434** Vladislavom II. Jagelom. — Litva se je razprostirala ob gornjem in srednjem Njemenu; okoli sredine 13. stoletja so se zedinila vsa litavska plemena pod enim vladarjem; pravi ustanovitelj Litve pa je bil knez Gedimin (1315—1340), ki je razširil Litvo čez Kijev, Volinijo, Smolensk in Pskov. Njegov vnuk Jagelo se je poročil s poljsko kraljico Jadvigo.

Tako sta stopili Poljska in Litva v personalno unijo. Litavci so se pokristjanili in s tem vzeli pravico za vmešavanje nemškemu viteškemu redu, katerega je Jagelo z združeno vojsko Litvancev in Poljakov

1410 pri Tannenbergu in Grünwaldu popolnoma uničil.

1413 je bila sklenjena unija v Horodlu (ob gornjem Bugu) med Litvo in Poljsko, v kateri je bilo dogovorjeno, da sklepa o vseh skupnih zadevah' skupni zbor poljskih in litavskih velikašev, ki so bili izenačeni s poljskimi. — Jagelo je preuredil tudi krakovsko univerzo, ki se je po njem nazvala »jagelonska«. Njegov sin

1434—1444 Vladislav III. je bil izvoljen tudi za ogrskega kralja; padel je pri Varni v boju s Turki. Po njegovi smrti je nastopilo triletno medvladje.

Nato je bil izvoljen Vladislavov brat

1447—1492 Kazimir IV., ki je bil do tedaj veliki knez Litve. Moral je priznati niešavski statut, ki daje vso oblast v roke nižjega plemstva.

1453—1466 se je uspešno boril proti nemškemu viteškemu redu, ki je moral

1466 v miru v Torunju prepustiti Poljski Zapadno Prusko, a Vzhodno Prusko je obdržal kot poljski fevd.

Rusija.

1328—1341 Ivan Kalita je postal »veliki knez«; dobil je od mongolskega kana pravico, pobirati

davek po vsej Rusiji. Moskva je postala politično in tudi duševno središče Rusije, ker je prenesel v tem času iz Vladimira tja tudi ruski metropolit Peter svoj sedež. Ivan je zgradil v Moskvi mnogo cerkvá in grad Kremlj. Njegov vnuk

1363—1389 Dimitrij Ivanovič Donski je obnovil vrhovno oblast nad ruskimi knezi; uredil je v svoji rodovini nasledstvo po primogenituri. Skušal se je osvoboditi mongolskega jarma,

1380 je porazil kana Zlate horde Mamaja na Kulikovem polju ob Donu (prva ruska zmaga), toda ta zmaga ni imela trajnega uspeha; že čez dve leti je moral Dimitrij zopet plačevati Mongolom davek. — Kmalu po smrti Dimitrija je pretrpela Rusija napade Tamerlana (Timurlenka), ki je še enkrat zedinil vso mongolsko državo.

Popolnoma je osvobodil Rusijo mongolskega jarma šele

1462—1505 Ivan III. Vasiljevič, ki je združil večino ruske zemlje s svojo kneževino. Ker je bila razpadla medtem Zlata horda v tri kanate (kazanski, krimski in Zlata horda), je

1480 Ivan odrekel plačevanje davka in pokorščino. Zlata horda ga je skušala podvreči, toda brez uspeha; od te borbe dalje je bila Rusija svobodna. Ivan si je skušal priboriti na severu tudi dohod do morja; toda

1502 ga je nemški viteški red porazil pri Pskovu; pač pa je pridobil Ivan vse ozemlje med Desno in Soso, ki ga je bila nekoč osvojila

Litva. Hotel je zediniti vse Ruse (»gospodar vseh Rusov«). — Poročil se je z Zofijo, nečakinjo zadnjega bizantinskega cesarja Konstantina XI., po čigar padcu se je imel za njegovega naslednika (združil je tudi bizantinski in ruski grb) tako v vladarskih poslih kakor v cerkvenem oziru. — Pod vplivom svoje žene in njenega grškega spremstva je uvedel mnogo bizantinskih naprav in prevladala so bizantinska naziranja nad normanskimi in slovanskimi, zlasti v pravu (Ivanov zakonik iz l. 1497), v literaturi in v umetnosti (stavbarstvu).

Združitev skandinavskih držav.

- 1375** je izumrla v Danskem rodovina Knuta Velikega. Edina potomka Marjeta se je poročila z norveškim kraljem Hakonom. Po njegovi smrti je vladala Marjeta za svojega sina Olafa obema državama.
- 1389** so ji ponudili švedski velikaši tudi švedsko krono, katero je sprejela in tako vladala Danski, Norveški in Švedski.
- 1397** je sklicala zastopnike vseh treh držav v Kalmar, kjer so sklenili v tako zvani kalmarski uniji, da tvorijo odslej vse tri države pod enim vladarjem enotno državo.

Francija.

- 1328—1498** rodovina Valois (stranska vrsta Kapetovičev).
- 1328—1350** Filip VI., nečak Filipa IV., je moral braniti prestol pred angleškim kraljem Edvar-

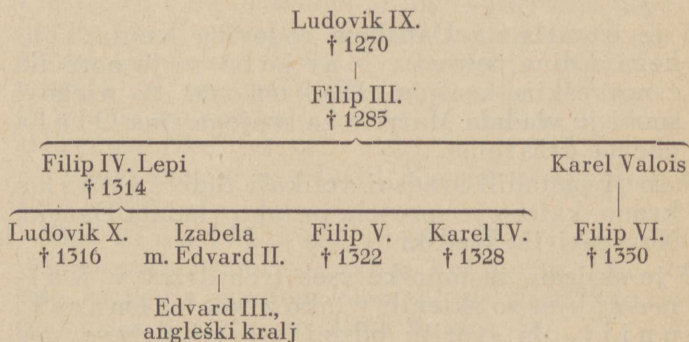
dom III., ki je bil po materi Izabeli vnuk Filipa IV. Vnela se je

1339—1453 nad stoletna borba med Anglijo in Francijo;

1340 so Angleži v zvezi s flandrijskimi mesti porazili Francoze najprej na morju pri Sluysu, pristanišču mesta Brügge, nato pa na kopnem

1346 v bitki pri Crécy-ju v Pikardiji; v tem boju so prvič uporabljali v večjem obsegu strelno orožje; v njem je padel tudi slepi češki kralj Ivan Luksemburški.

Kapetoviči in rodbina Valois.

1350—1364 Ivan II. Dobri je imel kot prestolonaslednik (od 1349) prvi naslov »dauphin«. V borbi z Angleži je bil

1356 v bitki pri Maupertuis-ju ujet in je ostal 4 leta angleški ujetnik; sklenil je nato z Anglijo

1360 mir v Bretigny-ju; odstopil je Angležem Poitou, Guyenne in Gascogne, angleški kralj se

- je pa odpovedal francoskemu prestolu. Medtem so izbruhnili na Francoskem upori v Parizu in zlasti
- 1358** na deželi upor kmetov (*Jacquerie*), katerega je plemstvo z največjim naporom krvavo zatrla.
- 1363** je podelil Ivan svojemu mlajšemu sinu Filipu Drznemu izpraznjeno vojvodino Burgundsko. Njegov starejši sin
- 1364—1380** Karel V. Modri je vrnil deželi mir in pridobil od Angležev nazaj skoro vse za očeta izgubljene pokrajine. Njegovemu sinu
- 1380—1422** Karlu VI. se je omračil um. Zato sta državo upravljala dva kraljeva namestnika, njegova strica, vojvoda orleanski in burgundski, ki sta si neprestano nasprotovala. Zato so
- 1415** Angleži popolnoma porazili Francoze pri Azincourt-ju in zasedli Normandijo. Kraljica in velik del plemstva s prebivalci Pariza so želeli dvigniti angleškega kralja na francoski prestol; tako je moral
- 1422—1461** Karel VII. bežati v južno Francijo; Angleži so pritiskali za njim, tedaj je nastopila Devica Orleanska (Ivana d' Arc; 1412 do 1431) in navdala Francoze s samozavestjo in navdušenjem, da so zmagovali tudi po njeni krični smrti in
- 1453** zmagovito končali nad sto let trajajočo borbo z Angleži, ki so izgubili vso posest v Franciji razen Calais-ja, katerega so imeli še do 1558.
- 1445** je uvedel Karel VII. stalni zemljiški davek, ki ga je porabil za vzdrževanje stalne vojske (prve v Evropi). To je bila podlaga kraljevi

absolutni oblasti, ki je postal tako neodvisen od vazalov tudi v vojaškem oziru. — Karel je iztrgal tudi galikansko cerkev vplivu papeštva (pragmatična sankcija). Karlov sin in naslednik

1461—1483 Ludovik XI. je s previdno in brezobzirno politiko dovršil delo svojega očeta in preuredil Francijo v enotno, absolutno in narodno državo; opiral se je na meščanstvo, katerega je podpiral, in strl moč plemstva. Pridobil je vojvodino Burgundsko in še razne fevdne pokrajine. Njegov sin

1483—1498 Karel VIII. je pridobil z ženitvijo Bretonsko, zadnji še neodvisni francoski fevd. Sedaj je bil kralj neposredni gospod vsega francoskega ozemlja in absolutni vladar. — Karel VIII. je skušal kot dedič anjouvinske rodovine zasesti Neapol, toda radi nasprotovanja papeža in raznih vladarjev se je moral umekniti.

Anglija.

Sin Henrika III.,

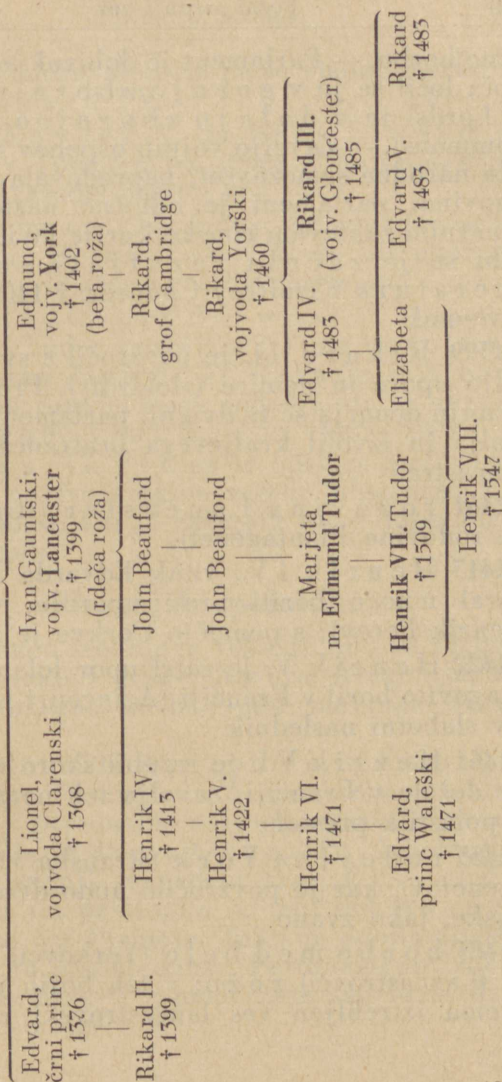
1272—1307 Edward I. je osvojil kneževino Wales in odslej so se zvali angleški prestolonasledniki »princi waleški«. Priznal je parlamentu izključno pravico, razpisovati davke. Njegov slabotni sin

1307—1327 Edward II. je privolil v sodelovanje parlamenta tudi pri zakonodaji. S sodelovanjem kraljice in njenega prijatelja Mortimerja so kralja umorili. Njegov sin

1327—1377 Edward III. je zahteval zase tudi francosko krono in se zapletel s Francijo v nad sto-

Rodovini Lancaster in York.

Edvard III.
† 1377

letno borbo. — Parlament je dobival vedno večjo moč; ločil se je v gornjo zbornico (House of Lords) in v dolnjo zbornico (House of Commons). — Zavoljo vojnih uspehov se je dvignila narodna samozavest; napredovala je obrt in trgovina; parlament je odločno nastopil proti denarnim zahtevam rimske kurije (Wiclif); v tej dobi se je začela razvijati angleška literatura (Geoffrey Chaucer, † 1400). Edvardov vnuk

1377—1399 Rikard II. je povzročil s svojo samovoljo upore in nemire (»lolardi«). Proti razmetavanju denarja se je dvignil parlament, odstavil kralja in izvolil kraljevega bratranca Henrika Lancastra.

1399—1461 rodovina Lancaster (stranska vrsta rodovine Plantagenet).

1399—1413 Henrik IV., vnuk Edvarda III., se je moral mnogo boriti proti upornim velikašem (Henrik Percy); s pomočjo Cerkve je zmagoval.

1413—1422 Henrik V. je zatrl upor lolardov in se zmagovito boril v Franciji (Azincourt 1415). Njegov slabotni naslednik

1422—1461 Henrik VI. je izgubil skoro vse angleške dežele v Franciji. Zavoljo teh neuspehov se je polastila prestola

1461—1485 rodovina York (stranska vrsta Plantagenetov), kar je povzročilo hudo državljansko vojsko, tako zvano

1455—1485 borbo med belo (Yorkovci) in rdečo (Lancastrovci) rožo; v teh bojih je bil polagoma iztrebljen ves lancastrovski rod razen

- Henrika Tudora. Medtem pa so vladali Yorkovci.
- 1461—1483** Edvard IV.
- 1483** sta bila Edvard V. in brat Rikard zadavljena v Towerju od strica Riharda Gloucestra, ki je zasedel prestol kot
- 1483—1485** Rikard III. Zadnji potomec lancasterskega rodu, Henrik Tudor, ki je bil ubežal v Francijo, se je sedaj vrnil in premagal
- 1485** Rikarda III. pri Bosworthu, nakar se je Henrik Tudor poročil z Elizabeto Yorksko, hčerko Edvarda IV. Tako je bila borba končana in pravici obeh rodovin sta se združili v novi rodovini Tudor (1485—1603).
- 1485—1509** Henrik VII. se je oprl na meščanstvo in utrdil po francoskem zgledu absolutno kraljevsko oblast. On je začetnik nove dobe angleškega naroda.

Pirinejski polotok.

Proti koncu srednjega veka je bilo na Pirinejskem polotoku 5 držav: Navara, Aragonija, Kastilija, Portugal in na jugu mavrska država Granada.

- 1479** sta se združili Aragonija in Kastilija radi ženitve Ferdinanda Aragonskega z Izabelo Kastilsko v personalno unijo (kardinal Ximenes).
- 1492** sta osvojila še državo Granado, katero jima je izročil zadnji granadski kralj Elbuabdil. Na severu sta priklopila še tisti del Navare, ki je segal čez Pirineje. Tako je dobila Španija obseg, ki ga ima še danes. Ferdinand in Izabela sta uredila državo v modernem smislu in dvignila blagostanje.

Medtem se je razvijala Portugalska povsem samostojno. Vse 15. stoletje so skušali portugalski kralji odkriti nove zemlje in nove morske poti. Pri tem se je zlasti proslavil infant Henrik Mornar († 1460).

1481—1495 Ivan II. je dal nadaljnjo pobudo za potovanja.

1495—1521 Emanuel Veliki.

Apeninski polotok.

Na Apeninskem polotoku je bilo konec srednjega veka večje število samostojnih držav in državic, katere pa je vse vezala skupna kultura. Poleg papeške države in kraljestva obeh Sicilij so dosegle mednarodni pomen zlasti mestne države Amalfi, Pisa, Firenze, Genova, Benetke in Milan.

Benetke. Po padcu Ogleja 452 so prebivalci zbežali na otoke ustja Brente; iz združitve otokov Rialto in Olivola so nastale Benetke. Benečani so si že v 8. stoletju volili svojega doža, vendar so bili do 10. stoletja še bizantinski podložniki. — V 9. in 10. stoletju so imeli Benečani težke borbe s Hrvati, katerim so morali plačevati davek za svobodno plovo po Jadranu.

1001 je osvobodil tega davka Benečane dož Peter II. Orseolo.

1082 je dal Benečanom bizantinski cesar Aleksij I. Komnen »zlato bulo«, s katero so dobili prvenstveno pravico, trgovati na vzhodu.

1202—1204 za četrte križarske vojske so se polastili Benečani pod dožem Henrikom Dondolom skoro vsega bizantinskega primorja in mnogo otokov (Kandija, Evbeja).

1256—1381 so se Benečani vojskovali z Genovo za nadoblast v trgovini z Levanto,

1338—1441 so razširili svojo oblast tudi na sosedne kopne kraje (Vicenzo, Verono, Padovo, Treviso).

1420—1452 (oziroma 1480: prevzem Krka) so zavladali Benečani tudi večjemu delu hrvatske obale.

Odkritje pomorske poti okoli Afrike v Vzhodno Indijo in napredovanje Osmanov sta zadali Benetkam udarec, od katerega se niso več opomogle.

Ustava Benetk. Na čelu države je bil dož, kateremu je stal ob strani (od 1172 dalje) »veliki svet« (consiglio maggiore) in »mali svet«. Polagoma so postale Benetke oligarhijsko aristokratska republika. Za varnost je skrbel »svet deseterice« (consiglio dei dieci l. 1310) in »svet trojice« (državna inkvizicija).

Milan. Odkar so se nemški vladarji prenehali mešati v italijanske zadeve, se je dvignil nad vsa lombardska mesta Milan.

1277 so zavladali mestu gibelinski Visconti.

1385—1402 Ivan Galeazzo III. Visconti je kupil od cesarja Vavla 1395 vojvodsko čast. Ustanovil je v Paviji univerzo in pričel graditi v Milanu stolnico v gotskem slogu.

Ko so izumrli Visconti, je zavladal v Milanu vodja najemnikov

1450—1466 Francesco Sforza, zet zadnjega Viscontija. Njemu so sledili njegovi sinovi.

Firenze. V Firenzi so vladali najprej plemeni-taši, a v 14. stoletju je zavladata demokracija. Ob koncu 13. stoletja in v 14. stoletju so bila Fi-renzi podložna skoro vsa toskanska mesta. Pri-staši demokratske stranke so bili tudi člani ban-karske rodovine Medici, ki je dobila ob za-četku 15. stoletja vodstvo republike (Ivan Medici umrl 1429).

1429—1464 Cosimo de Medici je dobil priimek »oče domovine«. Njegov vnuk

1469—1492 Lorenzo il Magnifico je podobno kakor Cosimo negoval znanost in umetnost. Fi-renze je dobila priimek »druge Atene«.

Nasledniki Lorenzovi so se borili z domini-kancem Girolamom Savonarolo, ki je nastopil proti razkošju in nenravnosti, ki sta vla-dali v mestu. Medici so morali bežati, toda nji-hovi zavezniki so

1498 Savonarolo ujeli, obdolžili krivoverstva in ga sežgali na grmadi. Nato so Medici zopet zavladata v Firenci in postali celó veliki vojvode.

Kulturni pregled poznega srednjega veka.

Književnost in umetnost.

Začetki humanizma (Quattrocento).

Ljudje so se ob studiju oživljene klasične kul-ture pričeli vračati k proučavanju nara-ve in njenih zakonov. Mnogi pa so se obračali od sholastike. Ker je bilo to novo gi-banje usmerjeno na razvoj ljudskih (humanih)

sil, se je nazvalo humanizem. — Ta pokret so pospeševale velike iznajdbe te dobe, kakor iznajdba kompasa (v 14. stoletju baje Italijan Flavio Gioia), daljnogleda, smodnika (v rabi že dolgo na Kitajskem in v Indiji; v Evropi baje v 14. stoletju nemški menih Berthold Schwarz), tiska (Ivan Gutenberg iz Mainza, umrl 1468), izdelovanje papirja iz cunj (v 14. stoletju preneseno iz Arabije), naočnikov, ur s kolesi, bakroreza, plavžev in dr.

Človeku so se odpirali novi vidiki. Ko je obrnila nova smer človeka k narodi, se je prebudilo v njem umetniško čuvstvo in smisel za lepoto, kar je našel v najpopolnejši meri v klasičnih latinskih in grških delih, ki so jih bile križarske vojske spet odkrile.

Najprej se je razvil humanizem v Italiji, kjer ni bil nikdar izginil popolnoma spomin na veliko preteklost. Splošno so se tedaj trudili, da bi ohranili ostanke klasične starine propada.

Vpliv humanizma se je pojavil tudi v umetnosti, zlasti v literaturi.

1265—1321 Dante Alighieri, ki je spesnil močeni ep: »Božanska komedija« (3 deli: Pekel, Vice, Nebesa), se imenuje običajno med predhodniki humanizma; po svojem delu nadkriljuje vse ostale srednjeveške pesnike.

1304—1374 Francesco Petrarca je bil navdušen pristaš humanizma; spesnil je vrsto krasnih »sonetov«, v katerih poveljuje svojo ljubezen do Lavre.

1313—1375 Giovanni Boccaccio je bil pisatelj novel (»Decamerone«).

V tej dobi je postala Firenze središče humanističnih nauk, tja se je preselilo po padcu Carigrada mnogo Grkov, ki so osnovali v Firenzi celó platonsko akademijo. V Rimu je bil zaščitnik humanizma papež Nikolaj V. (umrl 1455), ki je osnoval vatičansko biblioteko, in Pij II. (umrl 1464). — Humanizem se je širil iz Italije po ostalih evropskih deželah. — Tako je prišel

1490 Grk Halkokondylas iz Firenze v Dubrovnik, kjer so se javljali že vso drugo polovico 15. stoletja domači humanisti, kakor Aelius Cerva (Crijević, 1463—1520) kot pesnik, Aloysius Cerva-Tubero kot zgodovinar in Jakob Bunić kot epski pesnik. — V Ogrski in Hrvatski je bil začetnik humanizma Ivan Vitez od Sredne (1400 do 1472), vzgojitelj Matije Korvina. — V Nemčiji je bil znamenit humanist Konrad Celtes, ki je deloval na dunajskem vseučilišču; zaščitnik humanizma je bil cesar Maksimilijan, ki je tudi sam pesnil (tako je n. pr. dal pobudo za pesniški opis svojega življenja »Weisskunig« in »Teuerdank«).

Začetki renesanse (Quattrocento). Preporod v likovni umetnosti se imenuje renesansa. V tej novi umetnosti je prevladal smisel za prirodno lepoto in posnemanje grških in latinskih vzorov.

V stavbarstvu je polagoma ginila gotika, katero je zamenjal renesančni slog. Najpomembnejša predstavnika »zgodnje renesanse« v stavbarstvu sta Filippo Brunellesco (1377 do 1455) in Bramante (umrl 1514).

V slikarstvu so zastopniki nove dobe: Giotto (okoli 1300), Masaccio (umrl 1428), Filippo Lippi (umrl 1469) in Botticelli (umrl 1519).

V kiparstvu pa Lorenzo Ghiberti (umrl 1455), Donatello (umrl 1466) in Andrea del Verocchio (umrl 1488, učitelj Lionarda da Vinci-ja).

Socialne in gospodarske razmere.

Razen Nemčije in Italije, ki sta razpadli na teritorialne države in mestne republike, so se razvile vse ostale evropske države, predvsem Francija, Anglija, Španija in Rusija, v enotne, centralistične, absolutistične države. Sicer je bila na zapadu vladarjeva oblast omejena z državnim zborom (plemiči, duhovščina), toda ta je vedno bolj izgubljal na pomenu, čim bolj so se vladarji začeli opirati na stalno najemniško vojsko.

Za vzdrževanje stalne najemniške vojske pa niso zadoščali dohodki iz domen (posestev) in regalij (vladarju pridržane pravice mitnin in podobno), ker so bili po večini naturalne dajatve, a najemnike je bilo treba plačevati z denarjem.

Zato se je v tej dobi začel vedno pogosteje odmerjati in izterjavati davek v denarju; s tem pa je začelo prehajati naturalno, fevdalno gospodarstvo v denarno.

To se je moglo izvršiti predvsem po zaslugi mest.

Mesta so bila središča kulturnega in gospodarskega življenja poznega srednjega veka. Njih prebivalstvo, neodvisno od samovolje zemljiških gospodov, je s svojo podjetnostjo ustvarilo podlago novemu, denarnemu gospodarskemu redu, ki se je začel razvijati že od križarskih vojsk dalje.

Ta gospodarski red (tako zvani zgodnji kapitalizem) je dobil zlasti mnogo pobude za uspešen razvoj v velikem razkošju, ki je začelo vladati na dvorih, ki so v tem posnemali papeški dvor v Avignonu. Meščani so s svojo obrtjo in trgovino dobili v roke tako rekoč ves tekoči denar in iznašli vse vrste modernih denarnih kupčij.

Ker so zlasti vitezi mestom zavidali njih bogastvo in gospodarsko vodstvo in jih zato neprestano napadali in ovirali, so sklepala posamezna mesta posebne zveze za medsebojno podporo. Največja in najmočnejša mestna zveza v srednjem veku je bila severnonemška Hansa (sedež v Lübecku), ki je dosegla svoj vrhunec v 14. in 15. stoletju in štela okoli 90 mest ob Baltiku, Severnem morju in v notranjosti Evrope (propadla v drugi polovici 15. stoletja).

Kakor so se mesta razvijala, tako je hudo padel po kratkem blagostanju za križarskih vojsk kmetški stan. Ker so zemljiški gospodje izgubili vodstvo tako v vojski kakor v državni upravi, so se začeli intenzivneje baviti z lastnimi posestvi. Pri tem so začeli oteževati kmetom njihovo delo, zahtevati vedno večje dajatve in omejevati tudi njih osebno svobodo; kmetje

so bili najtežje prizadeti po dolgotrajnih vojskah (Turki). Samo v nekaterih deželah so ohranili kmetje svojo samostojnost (Švica, Tirolska, Friesland). — Ker so mirne zahteve po izboljšanju ostale brez uspeha, so kmetje poskusili s silo izboljšati si svoj položaj (kmetski upori; punti), kar jim pa nikjer ni za trajno uspelo.

III.
NOVI VEK
do leta 1789.

SESTAVIL
STANKO PETELIN

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

K

10927/67/2

94(100)

020120398

COBISS •